

ਜਵਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤ

(ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਲੇਖ)

ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :-
ਡਾ.ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਪ੍ਰਧਾਨ,
ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ:)
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਜਵਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤ

ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ
97-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਐਵੀਨਿਊ, ਮਜੀਠਾ ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
ਮੋਬਾਇਲ : 98158-08506

© ਲੇਖਕ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ:
ਡਾ.ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ,
ਪ੍ਰਧਾਨ,
ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ:),
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਛਾਪਕ:
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ,
ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਬਿਲਡਿੰਗਜ਼,
(ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ)
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਛਪੀ 5000
ਜੁਲਾਈ : 2017

ਤਤਕਰਾ

ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ	ਪੰਨਾ
1. ਜਵਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤ ਦਾ ਨਿਚੋੜ	4
2. ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੀ ਇਲਤਜ਼ਾਹ : ਅੰਗਿਆਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ	12
3. ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸਬੱਬ	13
4. ਤਵੱਜੋ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ : ਸਾਡਾ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ	15
5. ਸਰੀਰਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਦਿਨ	26
6. ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਦਿਨ	36
7. ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪੜਾਅ	46
8. ਮਾਨਸਿਕ ਉਥੱਲ-ਪੁਥੱਲ ਅਤੇ ਮਨੋਰੋਗਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੇ ਦਿਨ	58
9. ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੇ ਦਿਨ	73
10. ਲਿੰਗਕ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦੇ ਦਿਨ	82
11. ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ	91
12. ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਖੇਤਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ	107
13. ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ	121
14. ਮਾਪੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ : ਇਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਲੋੜ	131

ਜਵਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤ ਦਾ ਨਿਚੋੜ

1. ਤਵੱਜੋ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਸਾਡਾ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ :-

ਜੈਸੀ, ਕੋਕੋ ਵੈਸੇ ਬੱਚੇ, ਜੈਸਾ ਦੁੱਧ ਵੈਸੀ ਬੁੱਧ ।

ਜੈਸੀ ਮੱਤ, ਵੈਸੀ ਗੱਤ, ਜੈਸਾ ਆਹਾਰ ਵੈਸਾ ਵਿਹਾਰ ।

ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ, ਜੈਸਾ ਖਿਆਲ ਫਿਰ ਵੈਸਾ ਹੀ ਹਾਲ ।

ਜੈਸੀ ਸੰਗਤ ਵੈਸੀ ਰੰਗਤ, ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਖਿਆਲ (thoughts) ਬਣਦੇ ਹਨ । ਖਿਆਲਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਕੰਮ (Action) ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ । ਕੰਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ (Achievements) ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ ਦੀ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ “ਜਵਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤ” ਵਿੱਚ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਮਹਾਨ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਗਵਾਈ ਸਹੀ ਸਮੇਂ ਦੇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਤੜਫ਼ ਹੈ ।

ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਗਿਆਰਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਤਵੱਜੋ (ਧਿਆਨ) ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਐਲਬਰਟ ਸਵਿੱਟਜ਼ਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ “ਚਾਰ ਘਾੜੇ” ਹਨ । ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ, ਫਿਰ ਬਾਪ, ਫਿਰ ਅਤਿਥੀ (ਸਮਾਜ) ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਅਚਾਰੀਆ (ਅਧਿਆਪਕ) ਦਾ । ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜੇ ਚਾਰੇ ਹੀ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਿਲ ਜਾਣ ਉਹ ਬੱਚਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਉਦਾਹਰਣ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ । ਦੂਜੀ ਉਦਾਹਰਣ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਨੇ 5-6 ਸਾਲ ਦੇ ਰਾਮ ਜੀ (ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ) ਵਿੱਚ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹ ਸੰਸਕਾਰ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀਨ-ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਮਸੀਹਾ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ—ਇਕ ਅਦਭੁੱਤ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ, ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ।

ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ 'ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ' ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ “ਸਾਡੇ ਵਾਰਿਸ” ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੱਚਾ ਕੋਈ ਖਿਡੌਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ । ਗੁੜਤੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁੜਤੀ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ

ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਪਹਿਲੇ 6 ਸਾਲ ਲਈ ਉੱਗਲ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਇਸੇ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ 6 ਤੋਂ 10 ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਕਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਬਾਕੀ ਇਸ ਮਕਾਨ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸਾਰੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 13 ਸਾਲ ਤੋਂ 19 ਸਾਲ ਤਕ ਕਿਸ਼ੋਰ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਠਰੰਮੇ ਅਤੇ ਸਬਰ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦੇਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਮਰ ਹੀ ਬੱਚੇ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਬਣਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੱਚੇ ਇਸੇ ਉਮਰ 'ਚ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਉਮਰ 'ਚ ਹੀ ਵਿਗੜਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਦੀਪਤੀ ਅਕਸਰ 15 ਤੋਂ 24 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਏਡਜ਼ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰ ਉਬਾਲੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਡਾ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ ਜੋ ਮਹਾਨ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹੋਏ ਹਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ “ਅਸਲ ਵਿੱਦਿਆ” ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਯਹੂਦੀ ਹਿਟਲਰ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ ਸਨ ਨੇ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਕਿ 15 ਤੋਂ 17 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਰਪੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚ ਤੋਂ ਉੱਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਬੱਚੇ ਦੀ ਬਚਪਨ ਜਾਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਪਛੁਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਸੰਭਾਲਣ। ਇਹੋ ਬਜ਼ੁਰਗ ਹੀ ਅਕਸਰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਬਿਰਧ-ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਰੁਲਦੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਫਾਬਰੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਛੁਡਾਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀਂ ਆਪ ਹੀ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ; ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ। ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਅਧਿਆਪਕ, ਹੋਸਟਲਾਂ ਦੇ ਵਾਰਡਨ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂ ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ। ਫਿਰ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਹੀ ਵਿਕਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬੱਚੇ ਦੂਰ ਰਹਿਣਗੇ, ਇਕ ਵਧੀਆ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਦੁਨੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਨੇੜਤਾ, ਆਪਸੀ ਗੱਲਬਾਤ, ਧਾਰਮਿਕ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਖੇਡਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਮਨ-ਪ੍ਰਚਾਵੇ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

2. ਸਰੀਰਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਦਿਨ:-

ਬਚਪਨ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ। ਜਨਮ ਤੋਂ 9 ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਂ ਦੀ ਖਾਧੀ ਖੁਰਾਕ, ਘਰ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰਿਆ ਮਾਹੌਲ, ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦਾ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ, ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦਾ ਨਸ਼ੇ ਨਾ ਲੈਣਾ, ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਖੁਰਾਕ, ਕਸਰਤ, ਬੱਚੇ ਦਾ ਵਾਰ ਵਾਰ ਬਿਮਾਰ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਬੱਚੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦਾ 90 ਫੀਸਦੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੜਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਰ ਅੰਗ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਦਾ ਅੰਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਕੱਦ-ਕਾਠ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਵਾਜ਼ ਭਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਵਾਜ਼ ਯੰਤਰ ਦੇ ਕਾਰਟੀਲੇਜ਼ ਦਾ ਉੱਭਰਣਾ, ਚਮੜੀ ਦਾ ਖੁਰਦਰਾ ਹੋਣਾ, ਤੇਲ ਗੁੰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ, ਚਿਹਰੇ, ਛਾਤੀ, ਕੱਛਾਂ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਅੰਗਾਂ ਦੁਆਲੇ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਉੱਗਣਾ।

ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੱਛਾਂ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਅੰਗਾਂ ਦੁਆਲੇ ਵਾਲ ਉੱਗ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਹਵਾਰੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਛਾਤੀਆਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਖੁਰਾਕ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

3. ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਦਿਨ :-

ਜਰਮਨ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਪਿਆਸੇ (Piaget) ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚਾ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦਰ ਪੜ੍ਹਾਅ ਔਖੇ ਤੋਂ ਸੌਖੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਘੋਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੌੜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਗਾਰਡਨਰ ਦੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੱਤ ਪਹਿਲੂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸਭ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ, ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਤ ਪਹਿਲੂ ਹਨ :

1. ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿਆਣਪ
2. ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਤਰਕ
3. ਪੁਲਾੜ
4. ਸੰਗੀਤ
5. ਸਰੀਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ
6. ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ
7. ਦੂਸਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ।

ਗਾਰਡਨਰ ਦੇ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਹੜਾ ਪਸਾਰ ਵੱਧ ਮਹੱਤਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੰਪਰਕ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਲੇਖਕ ਨੇ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਟੈਸਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਨੈ (binet) ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੰਦਬੁੱਧੀ ਤੋਂ ਸੌਗਾਤ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਲੇਖਕ ਨੇ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਅਤੇ ਪੁਣ-ਛਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਪਿਆਸੇ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਕੋਹਲ ਬਰਗ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਮਾਪੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹਨ ।

4. ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪੜਾਅ :-

ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮੱਤ ਦੱਸੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ ਫਰਾਉਡ, ਐਲਡਰ, ਜੁੰਗ, ਫਰਮ, ਸਕੀਨਰ ਅਤੇ ਅਰਿੱਕਸਨ ਆਦਿ । ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ, ਸਮੁੱਚਤਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮੱਤ ਪੜ੍ਹਨੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ।

ਸਵੈ ਦੀ ਖੋਜ-ਆਪਣੀ ਤਲਾਸ਼-ਮੈਂ ਕੀ ਹਾਂ? ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਪੜਾਅ ਦੱਸੇ ਹਨ

1. ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ।
2. ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕਣਾ ।
3. ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕਣਾ ।

ਸੈਕਸ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਸਵੈ ਵੱਖਰਾਪਣ : ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 4 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕਾ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਦੋ ਵਰਗ ਹਨ । 6 ਸਾਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀ ਨੇ ਔਰਤ ਅਤੇ ਲੜਕੇ ਨੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਮਰਦ ਬਣਨਾ ਹੈ ।

5. ਮਾਨਸਿਕ ਉੱਥਲ-ਪੁੱਥਲ ਅਤੇ ਮਨੋਰੋਗਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੇ ਦਿਨ:-

ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ । ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਹੈ । ਦੋਹੇਂ ਹੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਲੇਖਕ ਨੇ ਫਰਾਉਡ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿੱਚ ਇਡ, ਈਗੋ, ਸੁਪਰਈਗੋ, ਚੇਤਨ, ਅਵਚੇਤਨ ਆਦਿ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਮਨਘੜਤ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ । ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਮੀਡ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਤਕਰੀਬਨ 2 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬੇਪਛਾਣਗੀ, ਉਦਾਸੀ, ਹਿਸਟੀਰੀਆ, ਸਕੀਜ਼ੋਫਰੀਨੀਆਂ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਭ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਹਨ ।

6. ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੇ ਦਿਨ:-

ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਦੀਪਤੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 2 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤਕਰੀਬਨ 13-14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੱਚੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਨਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਹੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਦੋਂ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮਨੋਰੋਗ ਚਕਿੱਤਸਕ ਡਾ. ਵਿੰਦਿਆ ਸਾਗਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਡਾ. ਦੀਪਤੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਸ਼ੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਪਿਆਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਨਸ਼ੇ ਛੱਡਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

7. ਲਿੰਗਕ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ, ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਮਾਂ ਅਤੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਬਾਪ, ਬਹੁਤ ਸਹਿਜ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇਰ ਵਰਗ ਗ਼ਲਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਲਵੇਗਾ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗ਼ਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

8. ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ । ਲੇਖਕ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ, ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਬੌਧਿਕ

ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਵੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚ ਪਲ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਲੇਖਕ ਨੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਿਆਰ, ਨਿੱਘ ਅਤੇ ਖਲੂਸ (Affection) ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ । ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦਿਲੀ ਨਾਲ ਸੁਣਨ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੌਸਲਾ ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਕਰਨ, ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਦੇਣ, ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਨਿਯਮ ਨਾ ਠੋਸਣ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ । ਜੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਕਸਰ ਡਰ, ਉਦਾਸੀ, ਤਨਾਓ ਅਤੇ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ

ਸਜ਼ਾ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਗਾੜਦੀ ਹੈ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਝਗੜਾ ਵੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ । ਲੇਖਕ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

9. ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਖੇਤਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਇਬਰਾਹਿਮ ਲਿੰਕਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡਾ ਕਰਨ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਉਪਯੋਗੀ ਅੰਗ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਸੱਚ-ਸੁੱਚਾ ਨਿਡਰ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣ ਸਕੇ । ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਜੋ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਪ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਬਣੇ । ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਆ ਜਾਣਗੇ । ਜੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਬੋਲਚਾਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਯੋਗ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਔਗੁਣ ਆਉਣੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹਨ ।

10. ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਵੰਡਣ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਇਕ ਪੱਖ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਟੀ.ਵੀ. ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਬੇਸ਼ੱਕ ਗਿਆਨ ਵੰਡ ਰਹੇ ਹਨ; ਪਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਆਦਿ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਲ ਮੰਤਵ ਬਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

11. ਮਾਪੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ :- ਲੇਖਕ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਮੀਡੀਆ ਸਿਰ ਥੋਪਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਬੁਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ । ਦਰਅਸਲ ਇਹੋ ਹੀ ਉਮਰ (ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ) ਕੁਝ ਬਣਨ ਅਤੇ ਸਵਰਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਹੀ ਅਗਵਾਈ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਬੱਚੇ ਵਿਗੜਦੇ ਹਨ ।

ਆਉ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਡਾ. ਦੀਪਤੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲਾਭ ਉਠਾਈਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੰਤ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਪਛਤਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ; ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ‘ਅਬ ਪਛਤਾਏ ਕਿਆ ਹੋਤ ਜਬ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁੱਗ ਗਈਂ ਖੇਤ । ਦੁੱਧ ਡੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਰੋਣ ਅਤੇ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਹਾਂ ਬੇਰ ਡੁੱਲ੍ਹ ਜਾਣ ਤਾਂ ਧੋ ਕੇ ਖਾਧੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਵਾਰੀ ਬੱਚਾ ਜੇ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ।

ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਅਨਮੋਲ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣੀ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜੇ ਇਸ ਦਾ ਉਲਥਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਡਾ. ਦੀਪਤੀ ਦਾ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਧੰਨਵਾਦ !

ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਲੰਮੀ ਕਰੇ । ਹੋਰ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਬਖਸ਼ੇ । ਭੁੱਲਾਂ ਚੁੱਕਾਂ ਮਾਫ਼ ਆਪ ਸਭ ਦਾ ਨਿਮਰ ਅਤੇ ਨਿਮਾਣਾ ।

ਗੁਰਨਾਇਬ ਸਿੰਘ,
ਰਿਟਾਇਰਡ ਲੈਕਚਰਰ,
ਆਨਰੇਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਐਡਵਾਈਜ਼ਰ, ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਅਗਿਆਤ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ
ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੀ ਇਲਤਜ਼ਾਹ

ਮੈਂ ਬੱਚਾ ਹਾਂ

ਸਾਰਾ ਜਗ ਮੇਰੀ ਆਮਦ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਹੈ

ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਬਣਾਂਗਾ

ਸੱਭਿਅਤਾ ਇਕ ਤੱਕੜੀ ਵਾਂਗ ਲਟਕ ਰਹੀ ਹੈ

ਕਿ ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਹੋਵਾਂਗਾ

ਮੈਂ ਬੱਚਾ ਹਾਂ ।

ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹਾਂ

ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ

ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ

ਮੈਂ ਜਗਿਆਸੂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇੱਛੁਕ ਹਾਂ

ਮੈਂ ਬੱਚਾ ਹਾਂ ।

ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੇ

ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਕਿ ਮੈਂ ਸਫਲ ਹੋਵਾਂਗਾ ਜਾਂ ਅਸਫਲ

ਮੈਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਵਸੀਲੇ ਦਿਉ ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਹਨ

ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹਦਾਂ,

ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰੋ ਕਿ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆ ਲਈ

ਇਕ ਸੌਗਾਤ ਹੋ ਸਕਦਾਂ ।

ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਦੋਨੋ ਸਮ ਕਰਿ ਜਾਨੈ
ਅਉਰੁ ਮਾਨੁ ਅਪਮਾਨਾ ॥
ਹਰਖ ਸੋਗ ਤੇ ਰਹੈ ਅਤੀਤਾ
ਤਿਨਿ ਜਗਿ ਤਤੁ ਪਛਾਨਾ ॥੧॥
ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਦੇਉ ਤਿਆਗੈ
ਖੋਜੈ ਪਦੁ ਨਿਰਬਾਨਾ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਇਹੁ ਖੇਲੁ ਕਠਨੁ ਹੈ
ਕਿਨਹੂੰ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਨਾ ॥
(ਅੰਗ ੨੧੯)

ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸਬੱਬ

ਅੱਜ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿਭਾਗ ਕੋਲ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਕਿ 'ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਲਈ ਕਲੀਨਿਕ' ਖੋਲ੍ਹਣ ਬਾਰੇ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਭੇਜੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਯੋਜਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੇਰਵਾ ਸੀ, ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉੱਭਰਵੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਬਨਾਉਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਭੇਜਿਆ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸ਼ਾਇਦ ਦੇਸ਼ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣੇ ਸੀ, ਹੋਏ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵਰਗ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਤਵੱਜੋ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਲ ਕੁ ਬਾਅਦ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਟਰੱਸਟ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਆਈ 'ਅੰਡਰਸਟੈਂਡਿੰਗ ਅਡੋਲੇਸੈਂਟ'। ਮੈਂ ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ 'ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ' ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਛਪੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਇਸ ਉਮਰੇ ਸਹਿਜ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਘੱਟ।

ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿਚ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਦੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ, ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਰਵਾਏ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਇਕਾਈ ਸ਼ਾਹਕੋਟ ਨੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਸੈਮੀਨਾਰ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਪੇਪਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਆਇਆ। ਉਹ ਪੇਪਰ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ 'ਨਵਾਂ ਜਮਾਨਾ' ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪਿਆ। ਸੈਮੀਨਾਰ 'ਤੇ ਕਈ ਸਵਾਲ ਉੱਠੇ ਅਤੇ 'ਨਵਾਂ ਜਮਾਨਾ' ਵਿਚ ਵੀ ਖ਼ਤ ਛਪੇ। ਸ਼ਾਹਕੋਟ ਵਿਚ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਬਾਰੇ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਣ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਹੋਈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਹੋਰ ਸਬੱਬ ਬਣਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਐਮ.ਐਸ.ਸੀ. ਅਪਲਾਈਡ ਸਾਈਕਾਲੋਜੀ ਵਿਚ, ਡਿਸਟੇਂਸ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, ਦੇ ਤਹਿਤ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜੀ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤੱਵ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਪੜ੍ਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਸ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਤਕ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਜਾਣਿਆਂ ਤਾਂ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਾਂ ਕਿਸੇ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ

ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਇੰਨੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਲੇਖ ਵਿਚ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬਾ ਅਜਿਹਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਨਾਲੇ ਜਦੋਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਕਿਸ਼ੋਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਇਕ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਏਡਸ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਸੜਕ ਹਾਦਸਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੌਤਾਂ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਚੌਵੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਹੀ ਮੋਹਰੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ਨ ਦੀ ਇਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਹਿਲੂ ਅਜੇ ਹੋਰ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਵਰਗ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਅਮੀਰ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਫਿਰ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮੱਧ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਪਾਲਦੀ ਹੈ। ਲੜਕੇ-ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਇਹ ਹੋਰ ਵੱਖਰੇ ਵਰਗ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਰਗ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਛੂਹੇ ਗਏ। ਇਹ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤੇ ਉਭਾਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਨਿੱਘ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਰਗ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਾਉਣਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ।

ਸਾਂਝੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਹਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹਨ, ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਣਦੇ ਹੋ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ।

ਇਸੇ ਆਸ ਨਾਲ

ਤਵੱਜੋ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ : ਸਾਡਾ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ

ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਕ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਇਹ ਵਰਗ, 10 ਸਾਲ ਤੋਂ 19 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ, ਇਕ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਾਲਾ ਵਰਗ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਹ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਉਭਰਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਇੰਨੀ ਘੱਟ ਸੀ ਕਿ ਹੋਰ ਵੱਡੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਸੀ? ਇਹ ਸਵਾਲ, ਜਵਾਬ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਹੱਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਕਦਮ ਪੁੱਟਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਆਪਣੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਵਿਚਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਆਦਿ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਦੇਖੇ-ਵਿਚਾਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਹਰ ਦੇਸ਼-ਸਮਾਜ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਪੜਾਅ ਇਕ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਾਨਸਿਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ ਦਾ। ਕੱਦ-ਕਾਠ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੋਚ-ਸਮਝ, ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤਕ ਦਾ। ਇਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਸੀ। ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਸੀ ਜਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਦਾ ਧੰਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਵਾਸਾ ਸੀ। ਇਕ-ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਤੇ ਚਾਚੇ-ਤਾਏ, ਮਾਸੀ-ਮਾਮੇ-ਭੂਆ ਆਦਿ ਦੇ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ ਸੀ। ਉਮਰ ਦੇ ਹਰ ਪੜਾਅ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦਾ ਆਪਸੀ ਘੇਰਾ ਹਰ ਵਕਤ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬੱਚਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਦੇ ਕੰਧਾੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਦੀ ਉਂਗਲ ਫੜ ਕੇ, ਬਾਹਰ ਗਲੀ-ਮੁਹੱਲੇ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ

ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਲਦਾ ਕਿ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਵਰਗੇ ਦੋਸਤਾਂ ਵਿਚ ਖਾਂਦਾ-ਖੇਡਦਾ ਬੱਚਾ ਕਦੋਂ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੱਜ ਸਥਿਤੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਪਏ ਰਾਹ ਕਾਰਨ, ਇਕਾਕੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਦੋ-ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। ਦੋਹੋਂ ਜੀਅ ਕੰਮ ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਦੋਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਵਕਫ਼ਾ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਬਣਤਰ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਖਰੇਵਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਪਰਿਵਾਰਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਤਰ ਨੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਹਜ਼ਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੌ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਬੱਚੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਨਾ ਸਕਦੇ। ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਮੌਤ ਦਰ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ (ਸ਼ਾਇਦ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਬਚਣ) ਆਦਿ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ-ਉੱਲਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਸਿਹਤ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਤਕ ਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ, ਜੇ ਬੱਚਾ ਬੀਮਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਤਰਜੀਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸੈਕਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜੇ ਸਰੀਰਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਹਿਲ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦਾ ਨੰਬਰ ਤਾਂ ਅਜੇ ਕਾਫ਼ੀ ਪਿੱਛੇ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਘੱਟ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਉਭਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਈਆਂ ਤੇ ਹੁਣ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਇਕਾਕੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਸਬੱਬ ਵੀ ਬਣੀਆਂ ਹਨ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਨੂੰ ਵਰਗ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਹੈ

ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਇਕੋਦਮ ਗਤੀ ਫੜਦਾ ਹੈ । ਸਰੀਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਾਲ ਉੱਗਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ-ਮੁੱਛ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਛਾਤੀਆਂ ਦਾ ਉਭਰਣਾ ਹੈ । ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਵਜੋਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਛਲਾਂਗ ਵਾਂਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸੈਕਸ ਅੰਗ (ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਅਤੇ ਮਾਂਹਵਾਰੀ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣੀ) ਸਿਰਫ ਵਧਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਵੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਬਦੀਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ, ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਹ ਸਮਾਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਬੱਚਾ ਜਦੋਂ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਉਸ ਨੂੰ ਜੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦੇਣ, ਉਹ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਹੋਰ ਸਵਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜਵਾਬਾਂ ਉੱਪਰ ਕਿੰਤੂ-ਪਰੰਤੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਕ-ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸਾਂ ਦੇ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ, ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਕਿਸੇਰ ਉਲਝਣ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਵੀ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਭਰਿਆ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਸਮਝ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿਜ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਭਰਪੂਰ ਲਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਡਾਕਟਰਾਂ’ ਵਰਗੇ ਹੀ ‘ਕਿਸੇਰ ਵਰਗ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਡਾਕਟਰਾਂ’ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ ।

ਇਹ ਸਮਾਂ ਅੱਜ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਵੱਜੋ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਵਿਅਕਤਿਤੱਵ ਉਸਾਰੀ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਜੇਕਰ ਸਰੀਰਕ

ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਅਕਤਿਤੱਵ ਵਿਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ-ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਵਕਤ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (10 ਤੋਂ 19 ਸਾਲ) ਤਕਰੀਬਨ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਭਾਵ 20 ਫੀਸਦੀ । ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 21.6 ਫੀਸਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਆਉਂਦੇ ਇਕ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਡੇਢ ਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ । ਤਕਰੀਬਨ ਇਕ ਚੌਥਾਈ ਹਿੱਸੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿ ਸਕਣਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਵੱਜੋ ਦੇਣੀ ਹੀ ਪੈਣੀ ਹੈ ।

ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਦੌਰ ਹੈ । ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਭਾਰ ਵਿਚ ਦੁਗਣੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 20 ਫੀਸਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਵਧਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵਾਧੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ 2800 ਤੋਂ 3200 ਊਰਜਾ ਇਕਾਈਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ 2400 ਊਰਜਾ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਜ਼ਰੂਰਤ, ਜਵਾਨ-ਪ੍ਰੋੜ੍ਹ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਗਰਭਵਤੀ ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੈ । ਪਰ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਅਣਗੌਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਪਾਸੇ ਇਸ ਵਿਚ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਖੁਰਾਕ ਖਾਏ ਜਾਣ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਰਗ ਦੀ ਖੁਰਾਕੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ । ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ, ਨਵੀਂ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਪਹਿਲੂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ । ਮੂਡ (ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਵਹਾਰ) ਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਹੈ, ਜੋ ਖੁਰਾਕ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਝਲਕਦੀ ਹੈ ।

ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ-ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ । ਬੱਚਾ ਕਦੋਂ ਸਵੇਰੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਕਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਜਾਗਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਛੁੱਟੀ ਦਾ ਕੀ ਸਮਾਂ ਹੈ ਤੇ ਵਾਪਸ ਘਰੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੀ ਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ-ਸੰਤੁਲਿਤ ਖੁਰਾਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਵੀ ਅੱਜ ਦੀ ਇਸ ਬਜ਼ਾਹ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਊਰਜਾ ਇਕਾਈਆਂ ਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਖਣਿਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਦੀ ਘਾਟ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਅਮੀਰ-ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵੱਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਖੁਰਾਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਉਹ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਮੀਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਸਹੀ ਚੋਣ ਨਾ ਕਰਕੇ ਮੋਟਾਪੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸਿਰਫ ਸਰੀਰਕ ਕਾਰਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਆਦਿ ਕਾਰਨ ਸੈਕਸ ਅੰਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਂਗਵਾਰੀ ਅਤੇ ਲੜਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀਰਜ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ, ਇਹ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ-ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਰੋਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਸੈਕਸ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਸਰੀਰਕ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਹੈ ਪਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਦਾ ਸਮਾਜੀ ਰੂਪ ਵਿਆਹ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੈਕਸ ਦਾ ਦਬਾਅ ਵਧਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਉਬਾਲ ਵੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸੇ ਵਜ੍ਹਾ ਕਾਰਨ ਲੜਕੇ-ਲੜਕੀ ਦੀ ਸਿਰਫ ਦਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਲੜਕਾ-ਲੜਕੀ ਸੀਸੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਖਿੱਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਦਾਸ, ਚੁੱਪ, ਖੁਸ਼, ਹਾਸਾ ਆਦਿ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਰੁਖ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਬਾਹਰ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਵੱਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਸੈਕਸ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ (ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ) ਛੇਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਜਦੀਆਂ ਹਨ । ਵਰਜਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਜਣ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਵਧ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨੋਵਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਦਬਾਅ, ਸੈਕਸ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੱਧ ਹਨ, ਪਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ, ਪੜ੍ਹਾਈ, ਖੇਡ, ਮਨਪ੍ਰਚਾਵਾ ਆਦਿ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਗਲਤ ਸਿੱਟੇ ਹੀ ਕੱਢਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਸੈਕਸ ਦੀ ਵਰਜਣਾ (ਜੋ ਕਿ ਵਿਆਹ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀਆਂ, ਕੰਮ-

ਪੰਦੇ ਦੀ ਭਾਲ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਾਰਨ) ਦਾ ਵਿਕ੍ਰਤ ਰੂਪ ਸੈਕਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਏਡਜ਼, ਸਿਫਲਸ, ਗਨੋਰੀਆ ਆਦਿ ਦੇ ਵਾਧੇ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ, ਸੈਕਸ ਵਰਜਣਾ ਦੀ ਦਬਾਅ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਰਭ ਠਹਿਰਣ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਰਹੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਕੇਸਾਂ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਕਾਰਨ ਸੈਕਸ ਵਰਜਣਾ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਦਬਾਅ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਸੈਕਸ ਵਰਜਣਾ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਮੋੜ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਕ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਨੂੰ ਉਕਸਾ ਕੇ ਇਸ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਵੀ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਮੀਡੀਆ ਅੱਜ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਜੋਕੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ, ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਪਰਿਪੋਖ ਵਿਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਨਾਕਾਰ ਕੇ, ਸੈਕਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਸਰੀਰਕ-ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਨ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਕਰਕੇ ਦੇਖਣ ਦਾ, ਕੁਝ ਤਜਰਬੇ ਕਰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ, ਵਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਕਰਨ । ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ/ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਉਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਆਂਕੜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੜਕ ਹਾਦਸਿਆਂ, ਸੈਕਸ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਰ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

‘ਤਜਰਬਾ ਕਰਨਾ’ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤਜਰਬੇ ਕਰ-ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੀ ਹਨ । ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂਪਨ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਤਜਰਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ‘ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ’ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਹੋਏ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾਂਗੇ

ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਯਕੀਨਨ ਹੀ ਤਜਰਬੇ ਦੌਰਾਨ 'ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ' ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਵਰਗ ਨੂੰ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ, ਮੁੱਲਵਾਨ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਮੁਲਵੱਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਧ ਰਹੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੀ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾਂ ਲੱਭੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੀਸਰੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਤੰਬਾਕੂ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ, ਜੋ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਨਸ਼ੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਅਕਤੀ 'ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ' ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਤਹਿਤ ਕਿ 'ਕੀ ਹੋ ਚਲਿਐ', ਉਹ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ-ਪਲੇਠਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਲਕਾ-ਫੁਲਕਾ, ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗਾ, ਸ਼ਰਮ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ, ਹਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਡਦਾ ਅਹਿਸਾਸ। ਫਿਰ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਕਿਸੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ— ਉਸ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਤਨਾਉ, ਭੱਜ-ਨੱਠ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਹਿਸਾਸ, ਇਸ ਤਨਾਉ ਭਰਪੂਰ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਧਰ ਦੌੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਰਾਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਆਸਾਨ ਹੱਲ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਉਮਰ 'ਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵਰਗ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਲੋੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਚਾਹ ਭਾਵ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤਾ ਟੋਕਾ-ਟਾਕੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਨਾ ਹੋਣ: ਹਰ ਵਾਰੀ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਝਿੜਕਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਦੂਸਰੇ ਸੈਕਸ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਚਾਹ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸੈਕਸ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਏ ਜਾਣਾ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੋਸਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ, ਵੱਡਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪੜ੍ਹਾਏ/ਦਿਖਾਏ/ਸਮਝਾਏ ਗਏ ਰਾਹ ਬਾਰੇ ਮੁੜ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਮਝ ਨਾਲ

ਖੁਦ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਆਦਿ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਅਤੇ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਗੱਲ ਲਈ ਕਸੂਰਵਾਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਝਿੜਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਕੀ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਕਿ ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ, ਸਮਝਾਉਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵਰਗ ਦਾ ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਏਨੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਕਿਉਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹਨ? ਸੋਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਾਰੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਪਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਚੇਤਨਤਾ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਕਦੋਂ ਹੱਸਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਦੋਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਦੋਂ ਦੰਦੀਆਂ ਕੱਢਦਾ ਹੈ ਵਗੈਰਾ ਤੇ ਲੋਕ ਉਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਪੱਛੜਣ 'ਤੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਘਰ ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਜੇਕਰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਕੁਝ ਚੇਤੰਨ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ ਸਰੀਰਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ? ਸੌਂਦਾ ਕਦੋਂ ਹੈ? ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੇਰ ਨਾਲ ਸੌਂਦਾ ਹੈ, ਸਵੇਰੇ ਨਹੀਂ ਉੱਠਦਾ ਵਗੈਰਾ। ਪਰ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਗਾੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਮਾਨਸਿਕ ਉਲਝਣ ਹੀ ਸਰੀਰਕ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਰੀਰਕ ਤਬਦੀਲੀ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ) ਮਨ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਹ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਕਿਸੇ ਵਰਗ ਦੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਸੌਣ-ਉੱਠਣ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ-ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਜੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਝਿੜਕਣਗੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਧਾਵੇਗਾ ਹੀ ।

ਇਸ ਉਮਰ ਦੀ ਸੈਕਸ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜੇਕਰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਜੇ ਮਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਂਹਵਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ 'ਤੇ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਹੋਵੇਗੀ ਵਗੈਰਾ । ਮਾਂਹਵਾਰੀ ਦਾ ਔਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ, ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਅਤੇ ਗਰਭ ਠਹਿਰਣ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ । ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮਸਾਂ ਹੀ, ਕੋਈ ਪਿਤਾ ਸੁਪਨਦੋਸ਼ ਜਾਂ ਵੀਰਜ ਖਾਰਿਜ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਣਭਿੱਜ ਮਾਪੇ, ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਨਜਾਣ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਧੱਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸ਼ੰਕਾ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਜੇਕਰ ਦਿੰਦੇ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਟੇਢੇ-ਮੇਢੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ-ਬਦਲਾਅ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕੁ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜਿੱਠ ਸਕਣ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾ ਸਕਣ ਕਿ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਪੜਾਅ ਵਾਂਗ ਹੀ ਲੰਘ ਸਕੇ ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਮਾਂ ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ—ਕਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਉਸ ਨੂੰ ਬੱਚਾ ਕਹਿ ਕੇ ਝਿੜਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਦੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿ ਤੂੰ ਹੁਣ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਇਕ ਭੰਬਲਭੂਸਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਬੌਦਠਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਛਾਤੀਆਂ ਦਾ ਵਧਣਾ-ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਂਹਵਾਰੀ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਹੋਰ ਰਹੱਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਲਿੰਗ ਅਕੜਣ ਅਤੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਵੀਰਜ ਨਿਕਲਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿੱਚ ਮੂਡ ਦਾ ਉਤਰਾਅ-ਚੜਾਅ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬੇਸਮਝ ਮਾਪੇ-ਪਿਆਰ ਦੁਲਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਝਿੜਕ ਨਾਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਬੱਚੇ ਕੋਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਧਿਅਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਹਿਪਾਠੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਂ ਤਜਰਬਾ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕੋ-ਇਕ ਰਾਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਵੀ ਉਨੇ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਸਤਾ ਸਾਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਦੇ ਕੇ, ਸਗੋਂ ਗਲਤ ਰਾਹ ਵੱਲ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ-ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਹਿਮ ਹੈ । ਪਰ ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਉਸਰਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਬਣਨ, ਖਿਡਾਰੀ, ਡਾਕਟਰ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ; ਪਰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਸਭ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਜਾਂ ਡੀ.ਸੀ. ਲੱਗਿਆ ਹੀ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਤੋਰਦੇ ਹਨ । ਟਿਊਸ਼ਨਾਂ ਰਖਵਾ ਕੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ । ਬੱਚਾ ਵੱਖਰਾ ਬੋਝ ਅਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵੱਖਰਾ ਤਨਾਉ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਸੋਚਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸਫਲਤਾ ਹੀ, ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਗਈ ਹੈ । ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਅਤੇ ਮੈਨੇਜਰ ਆਦਿ ਬਣਨਾ ਹੀ ਸਫਲਤਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੰਗੀਤ, ਭਾਸ਼ਾ, ਕਲਾ, ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਪਹਿਲੂ ਮਨਫੀ ਹਨ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਖਾਲੀਪਨ । ਇਸ ਖਾਲੀਪਨ ਨੂੰ ਸਹਿਪਾਠੀ ਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਸਤਾ ਸਾਹਿਤ ਗਲਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਭਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਖਾਲੀਪਨ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਮੀਡੀਆ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੀਡੀਆ ਕੋਲ ਇਸ ਵਰਗ ਲਈ ਇਕੋ-ਇਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਮਰ

‘ਸੋਹਣੀ ਦਿੱਖ’ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਹੈ । ਗੋਰੋਪਨ ਦੀ ਕਰੀਮ ਅਤੇ ਪਸੀਨੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਡਿਊਡਰੇਂਟ ਵਰਤਣ ਦੀ ਹੈ । ਲੜਕੀ ਨੂੰ ‘ਪਟਾਉਣ’ ਜਾਂ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣਾ ਹੀ ਅੰਤਿਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ ਬਸ ।

ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਆਪਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਮਾਹੌਲ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਹਰ ਪੜਾਅ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਗਰਭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤਿਮ ਪਹਿਰ ਤਕ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਜਵਾਨੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਨਜਾਣ ਰਹੀਏ । ਰੋਟੀ (ਖੁਰਾਕ) ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਹੀ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਦੇਣਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਅਕਤਿਤੱਤਵ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਨੇੜਤਾ, ਆਪਸੀ ਗੱਲਬਾਤ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ, ਉਸ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਲ ਤੋਰਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮੌਜੂਦਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਫਰਜ਼, ਇਹ ਸਭ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਸਰੀਰਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਦਿਨ

ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪੜਾਅ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਛਲਾਂਗ ਲੱਗਦੀ ਹੈ । ਪਹਿਲਾ, ਜਨਮ ਤੋਂ ਛੇ ਸਾਲ ਤਕ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ—ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਹੈ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਜੋ ਕਿ 11-12 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ’ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਉਮਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ।

ਬਚਪਨ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ।

ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪੜਾਅ ਵੇਲੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ ਹੋਏ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਤਕ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਂ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਪਲ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਖਾਈ ਗਈ ਖੁਰਾਕ, ਔਰਤ ਦੇ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਦਾ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰਿਆ ਮਾਹੌਲ ਵੀ, ਬੱਚੇ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ । ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਖੁਰਾਕ, ਵਾਰ-ਵਾਰ ਬੀਮਾਰ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਬੱਚੇ ਪ੍ਰਤੀ ਲਾਡ-ਪਿਆਰ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਲੰਬਾਈ-ਚੌੜਾਈ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਅਤੇ ਗੁਣ ਪੱਖੋਂ ਵੀ; ਭਾਵ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਬਦਲਾਅ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਸਿਰਫ ਦਿਮਾਗ ਹੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਅੰਗ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਉਮਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੇ-ਪਹੁੰਚਦੇ 90 ਫੀਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 25 ਫੀਸਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਇਹ 40 ਫੀਸਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰੇ ਇਹ 50 ਫੀਸਦੀ ਅਤੇ 2 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਦਿਮਾਗ 75 ਫੀਸਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਧੀਵਤ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮਰੇ—ਭਾਵ ਛੇ ਸਾਲ ’ਤੇ ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ 90 ਫੀਸਦੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬੱਚਾ ਛੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਧੀਵਤ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ ਆਦਿ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ

ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਜੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਦਾ ਨਵੇਕਲਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦਾ । ਉਹ ਹੈ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਨਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਅਤੇ ਅੰਡਕੋਸ਼ ਦਾ ।

ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝਣਾ-ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ 'ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਅੰਗਾਂ' ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 'ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ' ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ । ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚੇ ਨੇ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਹਰ ਕ੍ਰਿਆ ਤੇ ਨਿਅੰਤ੍ਰਨ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚਾ ਤੁਰ-ਫਿਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਸਕੇ । ਇਸ ਨਿਅੰਤ੍ਰਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ-ਚਾਹੇ ਉਹ ਪੇੜ-ਪੌਦੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਆਪਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਪਰਜਾਤੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦੇ ਹਨ । ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਦਾ ਆਪਸੀ ਮੇਲ ਹੀ ਇਹ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਹਰ ਜੀਵ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਪੇੜ-ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਦਾ ਮਿਲਣ ਹੀ 'ਫਲ' ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਬੀਜ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਲਿੰਗ (ਨਰ ਭਾਗ) ਅਤੇ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਅਤੇ ਅੰਡਕੋਸ਼ (ਮਾਦਾ ਭਾਗ) ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਮੁੱਢਲੇ ਸੈਕਸ ਅੰਗ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਕਿਸ਼ੋਰ ਉਮਰ ਦੌਰਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਚੂਲੇ ਅਤੇ ਪੁੜੇ ਦੀ ਹੱਡੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਇਸ 'ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ' ਦੇ ਸਹਾਈ ਅੰਗ ਹਨ । ਪੁੜੇ ਦੀ ਹੱਡੀ, ਬੱਚੇ ਦੀ ਜਨਮ ਨਲੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਣੇਪੇ ਦੌਰਾਨ ਬੱਚੇ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਬਣਦੀ ਹੈ । ਜਨਮ ਤੋਂ ਫੌਰਨ ਬਾਅਦ, ਬੱਚੇ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਲਈ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਉਤਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਰੀਰਕ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਲਈ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹ ਹੋਣ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ :

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ, ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਜੋ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਕੱਦ-ਕਾਠ, ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਦੂਰ-ਦਰਾਡੇ ਰਹਿੰਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੇ ਵਕਫੇ 'ਤੇ ਮਿਲਣ ਤਾਂ ਪਛਾਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ।

ਕੱਦ-ਕਾਠ ਵਧਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ—ਉਹ ਹੈ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਭਾਰੀ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਗਰਦਨ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼-ਯੰਤਰ ਦੇ ਕਾਰਟੀਲੇਜ ਦਾ ਉੱਭਰਣਾ, ਜੋ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਗਰਦਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਰਦਨ ਗੋਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਯੰਤਰ ਦੀ ਬਣਾਵਟ ਵਿੱਚ ਆਈ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਰੱਸੀਆਂ (ਵੋਕਲ ਕਾਰਡਜ) ਕਰ ਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਖੁਦ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜੀਬ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ।

ਤੀਸਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਜੋ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਚਮੜੀ ਦਾ ਖੁਰਦਰਾ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਚਮੜੀ ਦੀਆਂ ਪਸੀਨੇ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਤੇਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁੰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ । ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਮਰ 'ਤੇ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਬਦਬੂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੇਲ ਦੀਆਂ ਵੱਧ ਗੁੰਥੀਆਂ ਕਾਰਨ ਪਿੱਪਲ ਅਤੇ ਕਿੱਲ ਆਦਿ ਵੱਧ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀ 'ਸਰੀਰਕ ਪਛਾਣ' ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ ।

ਇਸ ਉਮਰ 'ਤੇ ਵਾਪਰਦੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਥੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਨਲਾਂ ਦਾ ਹੈ । ਨਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਗਿਆਰਾਂ-ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤਕ ਸਿਰਫ ਦਸ ਫੀਸਦੀ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਫੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕੀ ਸਾਲ 'ਤੇ ਇਹ ਸੌ ਫੀਸਦੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਲਾਂ ਨੇ ਹੀ ਵੀਰਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਨਲਾਂ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰ ਅੰਗ ਹਨ ਪ੍ਰੋਸਟੇਟ ਗੁੰਥੀ (ਗਾਦੂਦ) ਅਤੇ ਸੈਮੀਨਲ ਡੱਕਟਸ ਜੋ ਕਿ ਨਲਾਂ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਵੀਰਜ ਨੂੰ ਲਿੰਗ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਗੱਠਿਆ ਹੋਣਾ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਉੱਗਣਾ,

ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਭੂਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸਹਾਇਕ ਸੈਕਸ ਗੁਣ ਹਨ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੱਛਾਂ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਦੁਆਲੇ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਉੱਗਣਾ । ਲੜਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਛਾਤੀ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਵੀ ਵਾਲ ਉੱਗਦੇ ਹਨ ।

ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਲੰਬਾਈ-ਚੌੜਾਈ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਧਾ ਜਾਂ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹਰਕਤ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਂ ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ । ਇਕ ਕਿਸ਼ੋਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਨਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀਰਜ ਦਾ ਬਣਨਾ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ । ਇਸ ਵੀਰਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਕਰਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਨਰ-ਬੀਜ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਮਾਦਾ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਨਵਜਾਤ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਹ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਐਂਡੋਕਰਾਈਨ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਪੀਚੂਟਰੀ ਗਲੈਂਡ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਮੁੱਖ ਗ੍ਰੰਥੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੋ ਗ੍ਰੰਥੀ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਗਤੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਅਡਰੀਨਲ ਗ੍ਰੰਥੀ । ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹਾਰਮੋਨ ਹੈ—ਐਂਡਰੋਜਨ (ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਹਾਰਮੋਨ ਇਸਟ੍ਰੋਜਨ ਹੈ)।

ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਸੈਕਸ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜਿਵੇਂ ਚਿਹਰੇ, ਛਾਤੀ, ਕੱਛਾਂ ਅਤੇ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦੁਆਲੇ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਉੱਗਣਾ 11-12 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀਰਜ ਵਿਚ ਸ਼ੁਕਰਾਣੂ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀਰਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਕਰਾਣੂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਹਾਇਕ ਗੁਣ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ:

ਕੁੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੱਦ-ਕਾਠ ਦਾ ਵਾਧਾ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਔਸਤਨ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । 12 ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਭਾਰ ਅਤੇ ਲੰਬਾਈ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਸਹਾਇਕ ਸੈਕਸ ਗੁਣ ਜਿਵੇਂ ਕੱਛਾਂ, ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ

ਵਾਲ ਉੱਗਣਾ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚਮੜੀ ਦੀਆਂ ਪਸੀਨੇ ਅਤੇ ਤੇਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੋ ਵਿਲੱਖਣ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ—ਉਹ ਹੈ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ।

ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਸੈਕਸ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ । ਉਸ ਕ੍ਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਲੜਕੀਆਂ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਅਮਲ ਲਈ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹ ਹੋਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਮਾਹਵਾਰੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕੀ? ਇਸ ਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਕੀ ਹੈ ?

ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਹਵਾਰੀ, ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਪੈਣ ਵਾਲਾ ਖੂਨ ਦਾ ਇਕ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੈ । ਪਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ-ਸਮਝਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਆਖਰ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਆਪਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਣੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਔਲਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਬੱਚੇਦਾਨੀ, ਫਲੋਪੀਅਨ ਟਿਊਬਾਂ, ਅੰਡਕੋਸ਼ ਆਦਿ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਅੰਡਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅੰਡੇ ਪਕੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਫਲੋਪੀਅਨ ਟਿਊਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਸ਼ੁਕਰਾਣੂਆਂ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੇ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਅੰਡੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਕਰਾਣੂ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਡਾ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਤਹਿ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਸ ਭਰੂਣ ਅੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਹਿ ਤੇ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਖੁਦ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਤਹਿ ਮੁਲਾਇਮ, ਰਸ ਅਤੇ ਤਰਲ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਸ 'ਤੇ ਖੂਨ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦੀ ਗਤੀ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧਣ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਿਲ ਸਕੇ ।

ਹੁਣ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਡਕੋਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਡਾ ਪਕੇਰਾ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰਿਆ । ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਿਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ...ਤੇ ਸ਼ੁਕਰਾਣੂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਸ਼ੁਕਰਾਣੂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਇਹ ਕ੍ਰਿਆ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤੇ ਅੰਡਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਹਿ ਦੀ ਜੋ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੇਟ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਤਹਿ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਲਿਆ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਇਹ ਤਹਿ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਯੋਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਖੂਨ ਵੱਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 'ਮਾਹਵਾਰੀ' ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕ੍ਰਿਆ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭਰੂਣ-ਆਂਡਾ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਦੀ ਤਹਿ ਤੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਮਹੀਨੇ ਇਹ ਮਾਹਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵੱਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਔਲਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਔਰਤ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਦੇ ਨਿਅੰਤ੍ਰਣ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਕ੍ਰਿਆ ਭਾਵੇਂ 11-12 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ, ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ 18 ਤੋਂ 20 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਪਕੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵੱਲੋਂ ਵਿਆਹ ਦੀ ਉਮਰ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 18 ਸਾਲ ਅਤੇ ਲੜਕਿਆਂ ਲਈ 21 ਸਾਲ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਜਾਣ ਲੈਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਆਂਡਾ ਬਣਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰਾਣੂਆਂ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਅਮਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਉਸ ਉਮਰ 'ਤੇ ਲੜਕਾ-ਲੜਕੀ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚ ਉਲਝ ਜਾਣ ਤਾਂ ਗਰਭ ਵੀ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਲੜਕੀ ਦੇ ਹੋਰ ਅੰਗ ਪਕੇਰੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਗਰਭ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਲੜਕੀ ਕੱਚੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਮਾਂ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਣੇਪੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਆਂਕੜੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਰਵਾਇਤ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਤਾਂ ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਪਿੱਛੇ 150 ਦੇ ਕਰੀਬ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ । ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਇਹ ਪੰਜਾਹ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਬਿਹਾਰ, ਮੱਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤੀ ਅਜੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ ।

ਗਰਭ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਇਕ ਗੱਲ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਜ ਵਿਆਹ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਸੈਕਸ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਸੈਕਸ ਦਾ ਦਬਾਅ, ਇਸ ਕ੍ਰਿਆ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਾਰਥਕ ਢੰਗ ਨਾਲ

ਨਿਪਟਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ।

ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੂਪ ਹਨ । ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦਾ ਭਾਰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਾਰਜ, ਗੰਦਾ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਕਹਿ ਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਲੜਕੀ/ਔਰਤ ਨੂੰ ਕਈ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਈ ਥਾਂ 'ਤੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂਲ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸਾਰੇ ਭੁਲੇਖੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੀ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਕਿ ਇਹ ਕ੍ਰਿਆ 11-12 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਤਕਰੀਬਨ 50 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਸਿਰਫ਼ ਗਰਭ ਦੌਰਾਨ ਛੱਡ ਕੇ)। ਇਹ ਵੀ ਅਸੀਂ ਜਾਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤਕ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਦੀ ਤਹਿ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਸੂਖਮ ਜ਼ਖ਼ਮ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਜੀਵਾਣੂ-ਕੀਟਾਣੂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਖੂਨ ਸੋਖਣ ਲਈ ਜੋ ਕੱਪੜੇ ਵਰਤੇ ਜਾਣ, ਉਹ ਸਾਫ਼-ਸੁੱਥਰੇ ਹੋਣ । ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਭਾਵੇਂ ਬਜ਼ਾਰੀ ਨੈਪਕਿਨ ਚੱਲ ਪਏ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਫ਼ੀਸਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਹਨ । ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਘਰ ਦੇ ਫ਼ਾਲਤੂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਹੀ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਇਹ ਉਹ ਵਰਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਮਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਧੋਤਾ ਹੋਇਆ, ਪ੍ਰੈੱਸ ਕਰਕੇ ਪੈਡ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਜ਼ਾਰੀ ਨੈਪਕਿਨ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ।

ਇਹ ਇਕ ਸਿਹਤ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਆਮ ਬਿਮਾਰੀ, ਲੱਕ/ਕਮਰ ਦੇ ਦਰਦ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਜਣਨ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਦੂਸਰਾ ਜਦੋਂ ਮਰਦ ਨਾਲ ਸੰਭੋਗ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ (ਲਿੰਗ)

ਦੀ ਸਫਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਰੱਖਣ ਕਾਰਨ, ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ ਦਾ ਫੈਲਣਾ ਹੋਰ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜੇਕਰ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾੜਾ-ਮੋਟਾ ਜ਼ਖਮ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ—ਤੇ ਜੇਕਰ ਇਲਾਜ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਖਮ ਰਾਜ਼ੀ ਨਾ ਹੋ ਕੇ, ਸਗੋਂ ਪੱਕਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਕੈਂਸਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਕੈਂਸਰ, ਔਰਤਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕੈਂਸਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਸਾਫ਼-ਸਫਾਈ ਅਤੇ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਸਾਫ਼ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਆਦਤ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ:

ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ । ਖੁਰਾਕ ਪ੍ਰਤੀ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋਏ ਹਾਂ । ਖੁਰਾਕ ਨੇ ਨਵੇਂ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਖੋਜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਖੁਰਾਕ ਨੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵੀ ਸਿਰਜੇ ਹਨ ।

ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਤਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ ਕਿਲੋ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਛੇ ਮਹੀਨੇ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਭਾਰ ਤੋਂ ਦੁਗਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਸਾਲ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਦੋ ਸਾਲ 'ਤੇ ਚਾਰ ਗੁਣਾਂ ਭਾਵ ਬਾਰਾਂ ਕਿਲੋ ਦਾ । ਇਸ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਦਾ ਭਾਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਭਾਰ ਮੁਤਾਬਕ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕਹੀਏ ਕਿ ਜੇਕਰ ਖੁਰਾਕ ਸਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਭਾਰ ਅਤੇ ਲੰਬਾਈ ਵਧਣਗੇ ਵਰਨਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਉਹੀ ਕਿੱਸਾ ਹੈ । ਬੱਚਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਖੁਰਾਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਬੱਚਾ ਪੂਰਨ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ । ਜੇਕਰ ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਦੇ ਹੱਥ-ਵੱਸ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜੇ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਗਠਨ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਲੰਬਾਈ ਮੁਤਾਬਕ ਪੂਰੇ ਭਾਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਕ ਉਹ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਖੂਨ ਪੈਣ ਨਾਲ, ਲੋਹੇ ਦੀ ਘਾਟ ਆਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਗਭਗ

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਲੜਕੀਆਂ/ਔਰਤਾਂ ਖੂਨ ਦੀ ਘਾਟ (ਅਨੀਮੀਆ) ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਰਭ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ, ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੁਰਾਕ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ, ਮਰਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਔਸਤਨ ਲੰਬਾਈ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਇਹ ਵਿਤਕਰਾ ਕਾਇਮ ਹੈ । ਵਧੀਆ ਸੰਤੁਲਿਤ ਖੁਰਾਕ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੀਡੀਆ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ 'ਪਤਲਾ ਸਵਰੂਪ' ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਦਰਅਸਲ ਲੜਕੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ 'ਖਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ' ਵਜੋਂ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ 'ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ' ਦੇਖੀ ਪਰਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਇਕ ਪਹਿਲੂ ਉਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 'ਪਤਲੇ ਹੋਣ' ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ । ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਕੇ ਵੀ ਲੜਕੀਆਂ ਘੱਟ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਿਰਦਰਦ, ਚੱਕਰ ਆਉਣੇ, ਘੁੰਮੇਰੀ ਆਉਣਾ, ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਜੀਅ ਨਾ ਲੱਗਣਾ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਦਿ ਖੁਰਾਕ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੀ ਰਹਿਣ ।

ਜੇਕਰ ਇਕ ਮਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਬੱਚਾ ਵੀ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਖੁਰਾਕ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਦੂਸਰਾ ਪਹਿਲੂ ਹੈ—ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਖੁਰਾਕ :

ਖੁਰਾਕ ਪ੍ਰਤੀ ਅਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ । ਫਾਸਟ-ਫੂਡ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਟੇਸਟ ਬਦਲਿਆ ਹੈ ਉੱਥੇ ਮੋਟਾਪਾ ਇਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ । ਨੂਡਲਜ਼, ਚਿਪਸ, ਪੀਜ਼ਾ, ਕੋਲਡਡ੍ਰਿੰਕਸ ਆਦਿ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਹ ਖਾਣੇ ਮਿੱਠੇ ਅਤੇ ਘਿਉ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੁਝਾਣ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸੀਮਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ । ਮੋਟਾਪੇ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਸ਼ੂਗਰ ਰੋਗ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਹੈ ।

ਮੋਟਾਪਾ ਅਧੇੜ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਸਰੀਰਕ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਕਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਹੀ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ (ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ) ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਅਸੰਤੁਲਨ ਹੋਣਾ, ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਚਰਬੀ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮੋਟਾਪੇ ਲਈ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਮੋਟਾਪਾ ਘੱਟ ਵੀ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਖਤਰਾ ਬਣਿਆ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਿਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਚਰਬੀ ਭਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ (ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਗਰੀਬ) ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਇਕ ਵਿੱਚ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿੱਚ ਮੋਟਾਪਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੰਬੰਧ, ਜੋ ਕਿ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਜੇਕਰ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਖਾਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਭਾਲਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖਾਣ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਦਿਨ

ਬੁੱਧੀ ਕੀ ਹੈ ? ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਇਕੋ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਤੇ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਇਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕੋਈ ਕਹੇਗਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੁਲਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਰਾਹ 'ਤੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਕਲਮੰਦ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਲਈ ਅਪਾਤ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਘਬਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਕਲਮੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਜਵਾਬ ਆ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਲਵੇ, ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਹਾਸਿਲ ਕਰੇ ਉਹ ਅਕਲਮੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਸਿਆਣਪ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਅੱਖਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ-ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਟੀ.ਵੀ., ਰੇਡੀਓ, ਭਾਸ਼ਣਾਂ, ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ, ਆਪਸੀ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਆਣਪ ਸਿਰਫ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਿਆਣਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ਮਰ੍ਹਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਢਾਲਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਤਾਂ ਹਨ ਹੀ, ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿਆਣਪ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—'ਲੈ ! ਹੁਣ ਪੜ੍ਹ ਕੀ ਗਿਆ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।' ਦੂਸਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—'ਬਈ, ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ, ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਵੋ।'।

ਇਹ ਦੋਹਾਂ ਵਰਤਾਰੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਹੀ ਨੇ ਅਤੇ ਲਿਆਕਤ,

ਸਿਆਣਪ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਨੇ ।

ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਕਈ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਆਪਸੀ ਮੇਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਤਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਦੋ-ਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਭਾਵ ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ-ਜੁਲਣ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਉਹ ਪਰਿਪੱਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਇਹ ਦੁਵੱਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦਿਮਾਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤੇ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਵਿਅਕਤੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਿਮਾਗ ਓਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਤਹਿਤ ਹੀ ਆਪਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਸਾਰੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ ਭਾਵ ਡੇਢ ਕਿਲੋ ਦੇ ਕਰੀਬ । ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ—ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਕ੍ਰਿਆ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ।

ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਲੋਕ ਜੀਨੀਅਸ (ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਮਾਲਕ) ਅਤੇ ਕਈ ਮੰਦਬੁੱਧੀ (ਅਕਲ ਪੱਖੋਂ ਕੋਰੇ) ਤੇ ਬਾਕੀ ਔਸਤ । ਕਈ ਮਾਹਿਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਬਸ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦਾ । ਇਥੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਪਰਖ ਦਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇਕੋ-ਇਕ ਮਾਪਦੰਡ ਹੈ—ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿਚਲੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ । ਕੋਈ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ, ਸੰਗੀਤ, ਸ਼ਾਇਰੀ, ਨਾਚ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਸਹਿਜ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਬੁੱਧੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਬਹੁ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ । ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਪੜ੍ਹਾਉ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਅ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਛਲਾਂਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਾਂਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈਰਾਨੀ ਸਾਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਜੇਕਰ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਸ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ

ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਹੈਰਾਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗੀ ।

ਜਰਮਨ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਪਿਆਸੇ (Piaget) ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਸ ਮੱਤ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਫੌਰਨ ਬਾਅਦ ਮਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਿੱਪਲ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੰਘਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਜਨਮ ਮਗਰੋਂ ਦੀ 'ਜੀਵਕ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ' ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋਲ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਉਗੇ ਉਹ ਚੁੰਘਣ ਲੱਗੇਗਾ, ਪਰ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਦਾ ਨਿੱਪਲ ਹੀ ਚੁੰਘਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਉਂਗਲ, ਕੋਈ ਖਿਡੌਣਾ ਜਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਹੋਰ । ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਉਦਾਹਰਣ ।

ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ (ਅੱਖ, ਕੰਨ, ਜੀਭ, ਨੱਕ, ਚਮੜੀ) ਰਾਹੀਂ, ਨਵੀਆਂ-ਨਵੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਈ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ:

- * ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।
- * ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਗਾਇਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਉਹ ਲੁਕੋਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਪਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ।
- * ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਚਿੰਨ੍ਹ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਤੁਰ-ਫਿਰ ਕੇ, ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਜਾਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਧਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਹੋਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਪੂਰੇ ਵਾਕ ਬਣਾਉਣ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਪ੍ਰੀ-ਨਰਸਰੀ, ਨਰਸਰੀ, ਕਿੰਡਰ ਗਾਰਡਨ (ਕੇ.ਜੀ) ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਂਗਨਵਾੜੀਆਂ, ਬਾਲਵਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਿਪੱਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣ ਲਈ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਹ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਭਾਵ ਤੋਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਕੀ ਕਹਿਣਾ

ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ, (ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ) ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸਮਝਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਤੁਲਨਾ ਕਰਕੇ ਦੱਸਣ ਜੋਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਸਮੁੰਦਰ ਬਾਰੇ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ । ਉਹ ਨਕਲ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਕਰਕੇ ਖੇਡਦੇ ਹਨ । ਘਰ-ਘਰ ਖੇਡਣ ਲੱਗਿਆਂ, ਇਕ ਮਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਪਿਉ, ਕੋਈ ਧੀ, ਕੋਈ ਭਰਾ । ਬੱਚੇ ਸਿਰਫ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਬੋਲਦੇ, ਡਾਂਟਦੇ ਵੀ ਹਨ ।

ਇਸ ਉਮਰ 'ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਸਾਰੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੇ ਸੱਟ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਅਗਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜੋ ਕਿ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਵਿਧੀਵਤ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੇਤੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਉਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜੋ ਉਹ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਲੰਬਾਈ, ਚੌੜਾਈ, ਉਚਾਈ ਵਰਗ ਫਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਆਪਾਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਗਿਣਤੀ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ ਹਿੱਸੇ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਮ੍ਹਾਂ-ਘਟਾਉ, ਫਿਰ ਭਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਵਰਗ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ । ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ, ਕੀੜਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ । ਵਾਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਰਗ ਵਿੱਚ । ਇਹ ਸਭ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦਰ ਪੜ੍ਹਾਅ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਹਨ ।

ਅਗਲੇ ਪੜ੍ਹਾਅ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੋਹਰੇ ਮਾਇਨੇ ਸਮਝਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੁਟਕਲਾ ਸੁਣਨ 'ਤੇ ਹੱਸਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਅ 'ਤੇ ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਸੂਖਮ-ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ । ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਉਹ ਅਗਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਜਾਤੰਤਰ ਕੀ ਹੈ ? ਜੋ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ

ਇਨਸਾਫ਼ ਬਾਰੇ ਸਮਝਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਵਗੈਰਾ !

ਉਹ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਲੋਕ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਕੀ ਬੀਤਦੀ ਹੈ । ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਚਰਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਘੜ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਵਿਵਾਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ, ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾਮਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਯੋਜਨਾ ਬਨਾਉਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ, ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼, ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਪਿਆਸੇ ਦੀ ਇਸ ਬੁੱਧੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੜ੍ਹਾਅ ਦਰ ਪੜ੍ਹਾਅ, ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ, ਔਖੇ ਤੋਂ ਸੌਖੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚੋਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਜਜ਼ਬ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਘੋਖਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪੌੜ੍ਹ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇੱਥੇ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਮਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਭੁੱਲ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ, ਉਸ ਉਮਰ 'ਤੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਪਿਆਸੇ ਦੇ ਇਸ ਵਿਧੀਵਤ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਅ ਮਿੱਥੇ ਗਏ । ਕਿਵੇਂ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਕਿਸ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਸੂਖਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਪਿਆਸੇ ਦੇ ਬੁੱਧੀ ਬਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਸਰਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਗਾਰਡਨਰ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੱਤ ਪਹਿਲੂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ । ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੱਤ ਦੇ ਸੱਤ ਪਹਿਲੂ ਹਰ

ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਸੱਤ ਪਹਿਲੂ ਹਨ:

1. ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿਆਣਪ
2. ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਤਰਕ
3. ਪੁਲਾੜ
4. ਸੰਗੀਤ
5. ਸਰੀਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ
6. ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ
7. ਦੂਸਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ

ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਬੱਚੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ, ਉਸ ਦੇ ਉਚਾਰਣ, ਵਿਆਕਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ, ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੱਧ ਮਾਹਿਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਗਣਿਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਤਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਸੁਲਝਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ‘ਕੀ’ ਅਤੇ ‘ਕਿਉਂ’ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਪੁਲਾੜ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਲਪਨਾ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ । ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਗਜ ਦੇ ਮਕਾਨ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਦੇ ਪੇਪਰ ’ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ । ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ । ਮਕਾਨ ਉਸਾਰੀ, ਫਰਨੀਚਰ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ, ਨਕਸ਼ਾ-ਨਵੀਸ, ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਹ ।

ਸੰਗੀਤ ਵੈਸੇ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਰਸ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਝ ਕੁ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸ਼ੈਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਹੀ ਜਿਊਂਦੇ ਹਨ । ਨਵੀਆਂ ਧੁਨਾਂ, ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਧੁਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਵਿਚ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਨਾਚ ਕਲਾ ਹੈ । ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਾਵਾਂ-ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ, ਅੱਖਾਂ, ਉਂਗਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਡਾਕਟਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸਰਜਰੀ ਵਿਚ ਬਲੇਡ ਅਤੇ ਸੂਈ ਧਾਗੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਲੋੜੀਂਦਾ ਅੰਗ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਵੇ, ਸੂਖਮ ਸਰੀਰਕ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ । ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ।

ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੁਰ ਤਕ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਭ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਖ਼ਾਮੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਇਕ ਸਿਆਣਪ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ, ਆਪਣੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕੱਢਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾਉਣਾ ਵੀ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ।

ਗਾਰਡਨਰ ਦੇ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਤੱਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਕਈ ਪਸਾਰ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਪਸਾਰ ਵੱਧ ਮਹੱਤਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੰਪਰਕ ’ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਸੁਚੇਤ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਅਧਿਆਪਕ । ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਦਬਾਅ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਵੀ ਕਿ ਉਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਕੀ ਕੁਝ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅਧਿਐਨਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਵੇਲੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਗਤੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੂਰਨ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਸਕੇ ।

ਕੀ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਮਾਪ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ?

ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਮਾਪ ਸਕਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਹਿੰਸਿਆਂ ਵਿਚ, ਅਜੀਬ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਲੋਕ ਲਗਾਉਂਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਾਨਸਿਕ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਸੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ’ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ।

ਅਕਲਮੰਦੀ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਟੈਸਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਿਨੈ (Binet) ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਵੀ ਔਜ਼ਾਰ ਵਾਂਗ, ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਢੰਗ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ’ਤੇ ‘ਮੰਦਬੁੱਧੀ ਬੱਚੇ’ ’ਤੇ ‘ਸੌਗਾਤ ਬੱਚੇ’ ਤਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ।

ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਆਪਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਵਹਾਰ, ਵਤੀਰਾ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਬੱਚੇ ਦਾ ਇਕ ਅਲੱਗ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਮਾਪਦੰਡ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਇਕੋ ਬਰਾਬਰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਇਹ ਇਕ ਵਰਗ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ।

ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦ ਗਿਣਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਇਕ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਕ ਸ਼ਬਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਵੱਖਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜਾਂ ਵਰਗ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹਾਂਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਇਕ ਧਿਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਬਗ਼ੈਰ ਮਤਲਬ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਰਗ ਨੂੰ 'ਨਕਾਰਾ' ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪੁਣ-ਛਾਣ।

ਇਹ ਗੱਲ ਅਕਸਰ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਤਕ ਇਸ ਨੂੰ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਵਾਲ ਦਾ ਜੋ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਸੁਣ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਸਵਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਖਿੱਝਦਾ ਹੈ, ਗੁੱਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਅੱਗੋਂ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਬਦਤਮੀਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ), ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ।

ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੱਚ, ਝੂਠ, ਇਨਸਾਫ਼, ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ, ਧੋਖਾ, ਆਜ਼ਾਦੀ, ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਆਦਿ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਮੂਲ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਭ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਖਿੱਝ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਬੱਚਾ ਹੁਣ 'ਸਿਆਣਾ' ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਿਆਸੇ ਮੁਤਾਬਕ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਤਕ ਬੱਚਾ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ

ਅਣਭਿੱਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਯਮ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਅਹਿਮ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਬਣੇ ਹਨ (ਜਾਂ ਰੱਬ ਨੇ ਬਣਾਏ ਹਨ) ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੱਚਾ ਪੌੜ੍ਹ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਹ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸ ਯੋਗਤਾ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬਦਲੇ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ-ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹਨ। ਜੇ ਅੱਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਠੀਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ।

ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਬੱਚਾ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹੋਰ ਅਦਾਰਿਆਂ ਤੋਂ। ਜੇਕਰ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਪੜਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹਲਬਰਗ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਚਾ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਵੱਡੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਬੱਚਾ ਉਹੀ ਨੇਮ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਨੇਮ ਹਨ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਨਿਯਮ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਤਾਲ-ਮੇਲ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਮੰਦੇਨਜ਼ਰ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਨਿਯਮ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਅਹਿਮ ਹਨ। ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਅਪਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ

ਤੇ ਨਾ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਅਗਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਕੋਈ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਲਕੀਰ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਇਹ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਉਸ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਰਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ ਮੁਤਾਬਕ ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਬਦਲੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਬਦਲ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਨਿਯਮ ਤਾਂ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਨਿਯਮ ਸਹੂਲਤ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅੜਿਕਾ ਬਣ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੜਾਅ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਕੁਝ ਸਵਾਲ-ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਬਾਰੇ ਉਹ ਜਗਿਆਸੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਗੋਂ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ 'ਕਿੰਤੂ-ਪਰੰਤੂ' ਦੇ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪੜਾਅ

ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਬਾਰੇ ਸਾਡੀ ਕੀ ਸਮਝ ਹੈ ?

ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ, ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜਾਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਿਬ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ ।....ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਸੋਹਣਾ ਹੋਵੇ (ਭਾਵ ਨੈਣ-ਨਕਸ਼, ਚੰਗਾ ਆਦਿ), ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਵੇ, ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਨਿੱਘੇ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ; ਮੁਸੀਬਤ ਵੇਲੇ ਭਾਵੁਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਡੋਲੇ ਨਾ, ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸਲੀਕਾ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਉਣ ਦਾ ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਨਿਡਰ ਹੋਵੇ, ਸਵੈ-ਭਰੋਸੇ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਘਰ ਵਿਚ ਆਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਵਗੈਰਾ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਲਈ ਇਕ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਲਈ ਦੋ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ, ਚੰਗੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ, ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਜੁਗਾੜੀ, ਤੋੜ-ਭੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਸਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਜਿਉਣ ਵਾਲਾ, ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਦਾਗ਼ਾਂ ਵਾਲਾ, ਡਰਪੋਕ, ਸੁਸਤ ਨਿਵਾਲ ਆਦਿ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਕਈਆਂ ਲਈ ਦਿੱਖ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਿਆਣਪ ਤਕ ਅਤੇ ਮਿਲਣਸਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਤਕ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਇਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ ਭਾਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਚਾਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮੱਤ ਹਨ । ਫਰਾਉਡ, ਐਡਲਰ, ਜੁੰਗ, ਫੱਰਮ, ਸਕੀਨਰ, ਅਰਿਕਸਨ ਆਦਿ ਨੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਉੱਪਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚਤਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੀ ਹੈ, ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਭੁੱਲਦੇ ਨਹੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ । ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ । ਇਹ ਇੱਕੋਦਮ ਜੋ ਕੁਝ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਯਕਲਖ਼ਤ ਤੁਹਾਡੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ—ਕਮਾਲ ਦਾ ਬੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਖਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਦਿੱਖ ਦੀ

ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਕਹੀ ਹੋਈ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਦੇਰ ਤਕ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਇਸ ਸਭ ਬਾਰੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿੱਖ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਸਕਣ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਸਮਤੋਲ-ਸੁਮੇਲ ਹੀ ਹੈ ।

ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੈ ? ਜਾਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ, ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਭੈਣ-ਭਰਾ, ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ । ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬੱਚਾ ਨਕਲ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਚੇਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਸਵਾਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸਾਨੂੰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਬਚਪਨ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ, ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਦੀ, ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।

ਜੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੈ ਜਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੇ ਜੀਨਜ਼ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਬੱਚਾ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੰਗੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਨਾਲ 'ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਮਾਂਦਰੂ' ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਖਾਰ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਿਖਲਾਈ ਜਾਂ ਅਣਗੌਲਿਆ ਹੋਇਆ ਬਚਪਨ ਵੀ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜਮਾਂਦਰੂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਵਧੀਆ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਵੀ ਖੋਰਾ ਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਵਿਅਕਤੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਫਰਾਉਡ ਭਾਵੇਂ ਜਮਾਂਦਰੂ ਗੁਣ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਜੀਵਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਫੌਰਨ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪੀਂਦਾ ਹੋਇਆ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਉਸੇ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਅੰਗੂਠਾ ਚੂਸਣ, ਨਹੁੰ ਖਾਣ, ਪੈਂਸਲ ਜਾਂ ਪੈਂਨ ਚੱਬਣ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਿਗਰੇਟ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ

ਕਰਦਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਥੇ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਅੜਿੱਕਾ ਬਣਦੀ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਰਾਉਡ ਵੱਲੋਂ ਦੂਸਰਾ ਪੜਾਅ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਟਾਉਲੈੱਟ ਜਾਂ ਟੱਟੀ-ਪੇਸ਼ਾਬ ਉੱਪਰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਆਪਣੀ ਨਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਰੋਕ ਕੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਝਿੜਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬੱਚਾ ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ 'ਗੰਦਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਅਚੇਤ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ 'ਖਪਤੀ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮਤਲਬ ਹੱਦ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਫਾਈ ਪਸੰਦ, ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਮਨੋਰੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫਰਾਉਡ ਮੁਤਾਬਕ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਲਈ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਜੀਵਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਫਰਾਉਡ ਮਨ ਦੀ ਇਕ ਤਸਵੀਰ ਉਲੀਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਹ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ ਹਨ: ਇੱਡ, ਈਗੋ ਅਤੇ ਸੁਪਰਈਗੋ ।

'ਇੱਡ' ਹੈ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਕ ਕੁਦਰਤੀ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਨਾਂ । ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਜੀਵਕ ਹੈ । ਭੁੱਖ-ਪਿਆਸ ਲੱਗਣੀ, ਟੱਟੀ-ਪੇਸ਼ਾਬ ਦੀ ਹਾਜ਼ਤ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਸੈਕਸ । ਇਹ ਮੂਲ ਭੂਤ ਲੋੜਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਪੂਰੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਅਚਵੀ ਅਤੇ ਬੇਚੈਨੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਅਚੇਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਭੁੱਖ ਲੱਗਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਵ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣਾ ਹੀ ਹੈ । ਇੱਡ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਹਰ ਹੀਲੇ ਆਪਣੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਪੂਰੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਨਿਯਮ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪਸ਼ੂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ' ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਖਾਹਿਸ਼ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਿਲੇ ।

ਮਨ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ—‘ਈਗੋ’। ਈਗੋ-ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਇੱਡ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ। ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ, ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਇੱਡ’ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਖੁਸ਼ ਕਰਾਂ। ਈਗੋ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਰੋਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਵੇ।

ਮਨ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ—ਸੁਪਰਈਗੋ। ਇਹ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਡ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਉੱਪਰ ਥੋਪਦਾ ਹੈ। ਸੁਪਰਈਗੋ-ਭੁੱਖ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਕਮਾ ਕੇ ਖਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ, ਇਸ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਨੈਤਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਤਹਿਤ ਉਸ ਦਾ ਹੋਰ ਫਰਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਖਾ, ਵੰਡ ਕੇ ਖਾ। ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਇੱਡ’ ਬੇਲਗਾਮ ਹੈ, ‘ਸੁਪਰਈਗੋ’ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ, ‘ਈਗੋ’ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਯਮ ਤਾਂ ਲਾਗੂ ਹੋਣਗੇ ਹੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਕ ਲੋੜ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਕੀ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ? ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਯਮ ਕੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਖ਼ਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਢਿੱਲੇ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲੇ ਹਨ? ਕੀ ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ? ਜੇ ਸਮਾਜ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਇੰਤਜਾਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੀ ਈਗੋ ਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਲਈ, ਕੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਲੱਭਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ?

ਸੁਪਰਈਗੋ ਦੀਆਂ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ-ਇਕ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ, ਜੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਖ਼ਤ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਨਿਯਮ ਢਿੱਲੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਨਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਈਗੋ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਰਾਹ ਅਪਣਾਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਰਾਉਡ ਮਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗੱਲ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ, ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਜਮਾਂਦਰੂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ

ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਫਰਾਉਡ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਜਮਾਂਦਰੂ-ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਫੱਰਮ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਉੱਪਰ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ—ਬੀਮਾਰ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਮਾਜ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੇ। ਉਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਭ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੀਮਾਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਹੈ, ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਵਸੀਲੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਲੋਕ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਬੇਭਰੋਸਗੀ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦਾ ਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਮਾਜ ਉਹ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਕਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਰਾਏ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਫੱਰਮ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਗੱਲ ਸਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਫ ਮਨੁੱਖ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਂ ਹੈ ਨਿਯਮ। ਵਰਨਾ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਸੋਣ-ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਰਹਿਣ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹਨ, ਭਾਵ ਜੋ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਜਾਂ ਰਸਾਇਣਕ ਤੱਤ ਹਨ ਉਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਲਈ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਈ ਪਕਵਾਨ ਬਣਾਏ, ਰਹਿਣ ਲਈ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾਏ, ਸਹੂਲਤਾਂ ਲਈ ਕਾਰਖਾਨੇ ਉਸਾਰੇ। ਫਿਰ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣੇ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਸਮਾਜ ਨੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਿਯਮ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ, ਮੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਰੋਟੀ, ਪਾਣੀ,

ਸੁਰੱਖਿਆ, ਸੈਕਸ ਆਦਿ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਨਾਉ ਤੋਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ । ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮਨੁੱਖੀ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਯਮ ਵੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਨਿਯਮ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਨਿਯਮ ਪੱਥਰ ਦੀ ਲਕੀਰ ਵਾਂਗ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਬਗ਼ਾਵਤੀ ਸੁਰ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਮਾਹਵਾਰੀ ਨੂੰ 'ਬਿਮਾਰੀ' ਕਹਿਣ ਦਾ ਨਿਯਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ 'ਅਛੂਤ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤੇ ਅੱਜ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਸੋਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧੀ ਸੁਰ ਉੱਭਰੇਗੀ ਹੀ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈਕਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ ਹੈ ਵਿਆਹ । ਇਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਕਿ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਅੱਜ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਨੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਉਮਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੈਕਸ ਦਾ ਦਬਾਅ ਆਪਣੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਉਮਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਨਿਯਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਕੇ, ਬਹਿਸ ਕਰਵਾ ਕੇ, ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਹੋਰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਅਰਿਕਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਵਿਅਕਤਿਤੱਵ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅੱਠ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਬੱਚਾ ਜਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਂ ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਰੋਂਦਾ ਹੈ, ਮਾਂ ਭੱਜੀ-ਭੱਜੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਸ ਵਿਚ ਆਸ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਜੇ ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਆਸ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜੇ ਉਹ ਕਦੀ-ਕਦਾਈਂ ਨਹੀਂ ਵੀ ਦਿਸਦੀ ਜਾਂ ਦੇਰੀ ਕਰ ਬੈਠਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਚੈਨੀ ਜਾਂ ਅਚਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਜੇ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਘਾਟ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ

ਬੱਚੇ ਵਿਚ ਬੇਭਰੋਸਗੀ ਅਤੇ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਦੇ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਤੁਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ-ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣਾ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਣਾ । ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸ੍ਰੈ-ਭਰੋਸੇ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੌੜਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਗਿਰਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਵੀ ਤੁਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਇੱਥੇ ਬੱਚੇ ਦੀ 'ਸ਼ੋਮ-ਸ਼ੋਮ' ਕਰਾਂਗੇ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮੀਦ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦਿੱਕਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਧੇਗੀ ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਗਲੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਖੇਡਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁਨਰ ਵੀ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਸ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਹੁਨਰ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੁਝ 'ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਪੁਰਜੇ' ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਨੇ । ਉਹ ਕਈ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਾਹਿਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਦੇ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਉੱਥੇ ਹੱਥ ਵੰਡਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਹੀ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਇਸ ਲਈ, ਨਾ ਉਹ ਖੁਦ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵੱਲ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ—ਤੇ ਕਈ ਥਾਂ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਬੱਚਾ ਬੇਕਾਰ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਕੋਲੋਂ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਸ ਕਰਨੀ, ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਘੱਟ ਸਮਝ ਕੇ ਨਕਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਤੁਲਨਾ ਕਰਕੇ ਛੋਟਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਵਿਚ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ

ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਜ਼ਰੀਆ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਚਾਹੇ ਘਰ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਕੂਲੀ ਮਾਹੌਲ ਰਾਹੀਂ ਖੇਡ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕਲਾ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਨਸੀਹਤ ਦੇਣੀ, ਕੰਮ ਦਾ ਢੰਗ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸਣਾ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਬੁਨਿਆਦ 'ਤੇ ਹੀ ਉੱਸਰਦਾ ਹੈ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪੜਾਅ ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਉਹੀ ਬੱਚਾ ਪਛਾਣ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਸਹੀ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਨਿਬੜੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ।

ਜੇਕਰ ਗੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਸਮਝਾਂਗੇ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਮਿਲੇ, ਉਸ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਮੁਤਾਬਕ ਸਿਖਲਾਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਆਸ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਵਿਚ ਸਵੈ-ਭਰੋਸਾ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦੀ ਉਮੀਦ ਬੱਝਦੀ ਹੈ ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪੜਾਅ ਉਸ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਪੜਾਅ ਹੈ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਂਚਣ ਪਰਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਵਧੀਆ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਇਆ, ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਉਹ ਕੀ ਹੈ ? ਉਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੀ ਹੈ ? ਉਹ ਕੀ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਤੈਅ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ।

ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਡਰਾਇਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਹਿਣ ਦੇ ਤੂੰ ਅਜੇ ਨਿਆਣਾ ਹੈ....। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਇਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਜੇਕਰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮੇਟਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਲੋੜ, ਸਿਰਫ਼ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ, ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਜਨਬੀ ਲੋਕਾਂ, ਨਵੇਂ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ, ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬਾਬਸਤਾ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਇਸ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਹਤਮੰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਇਹ ਹਾਲਤ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅੜਿੱਕਾ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਨਿੱਘ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੌਸਲਾ ਅਤੇ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਸਾਡਾ ਰਾਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਨਾ ਅਤੇ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮੰਨੇ 'ਆਦਰਸ਼' ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤਲਾਸ਼ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੋਵੇ । ਜੇ ਸਾਡੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਮਾਫ਼ਿਕ ਹੋਵੇ । ਆਪਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਕੋਲ ਹੁਨਰ ਹੈ, ਸਮਾਜ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੀ ਸਫਲਤਾ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਬਲੀਅਤ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਹਾਲਾਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੜਾਅ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਲੜੀ ਵਿਚ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਕੀ ਪਛਾਣ ਤੈਅ ਹੋਈ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਲੰਘੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਪਛਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕਟ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਪਛਾਣ ਨਾਲ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਮਕਸਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮਾਇਨੇ ਸਮਝ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਪਛਾਣ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਸਹੀ ਉੱਤਰਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਵਾਅਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬਰਕਰਾਰ ਰਿਹਾ ਜਾਵੇ ।

ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੀ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਸਮਾਜ

ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਮੁਹੱਬਤ । ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੋਈ ਸੋਗਾਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਣ, ਹੱਸਣ, ਰਹਿਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇ ।

ਸਵੈ ਦੀ ਖੋਜ—ਆਪਣੀ ਤਲਾਸ਼—ਮੈਂ ਕੀ ਹਾਂ ?

ਮਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਆਪਾਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ ਬਾਰੇ ਵੀ । ਮਨ ਦੀ ਇਕ ਮਨਘੜਤ ਤਸਵੀਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ ਦਾ ਵੀ । ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਧਾਰਨਾ ਹੈ—ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ, ਸੈਲਫ਼, ਸਵੈ, ਆਪਾ,.... ਆਪਣੀ ਤਲਾਸ਼ ।

ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਵੈ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੜਾਅ ਵੀ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

- * ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ
- * ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕਣਾ
- * ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕਣਾ

ਸਵੈ-ਮਤਲਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—ਸਰੀਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਤੋਂ । ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੋ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਹ 'ਮੈਂ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਦੱਸਦਾ ਹੈ—ਮੇਰਾ ਖਿਡੌਣਾ, ਮੇਰਾ ਕੱਪ...ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ...ਮੇਰੀ ਮੰਮੀ, ਮੇਰੀ ਭੈਣ, ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ...। ਇਹ ਪੜਾਅ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸਮਾਜਿਕ' ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਾਹਰੀ ਜਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ।

ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੋਲਣਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੱਖਰਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਭਾਵੇਂ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨੇ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਡ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦਾ ਸਵੈ ਉੱਭਰਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਆਦਿ ਉਸ ਦੇ ਸਵੈ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸਵੈ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਵਿਕਸਿਤ

ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਹੋ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਮਰ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸਵੈ ਬਾਰੇ ਵੀ ਆਪਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤਕਰੀਬਨ ਡੇਢ ਕੁ ਸਾਲ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸਵੈ ਦੀ ਖੋਜ (ਆਪਣੀ ਤਲਾਸ਼) ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤਕ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੱਚਾ ਬੜਾ ਸਵਾਰਥੀ ਹੈ । ਆਪਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੰਡਦਾ । ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਸਵੈ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪੜਾਅ ਹੈ । ਅਪਰਿਪੱਕ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਹੈ ।

ਛੇ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਕੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਤੁਲਨਾ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਸਵੈ, ਪੜਚੋਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਮਤਲਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਂਚਣ-ਪਰਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਵੈ ਹੋਰ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੋਚ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ-ਉਮੀਦਾਂ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਪੂਰਾ ਉਤਰਿਆ ਹੈ । ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਚਾਹਤਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਹ ਤੁਰ ਸਕਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਨਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਇਆ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਸਹਿਪਾਠੀਆਂ-ਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਦਬਾਅ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਵੇਕ ਸੋਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਵੈ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਪਹਿਲੂ ਖੋਜਦਾ ਹੈ ।

ਸੈਕਸ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਸਵੈ ਦਾ ਵੱਖਰਾਪਣ:

ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕਾ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵਰਗ ਹਨ ਅਤੇ ਛੇ ਸਾਲ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਲੜਕੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਔਰਤ ਬਣਨਾ

ਹੈ—ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਲੜਕਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮਰਦ ਬਣਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਮਾਂ ਜਾਂ ਪਿਉ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਬੋਲਣ ਦੇ ਢੰਗ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਸਟਾਇਲ, ਲਿਪਸਟਿਕ ਲਗਾਉਣ ਤਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸੈਕਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਨੇ ਔਰਤ ਬਣਨਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੇ ਮਰਦ ।

ਲੜਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਅਤੇ ਖਿਡੌਣੇ ਤਾਂ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੱਡੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਣ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਮੁੰਡਾ ਹੈ...ਇੰਞ ਕੁੜੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ... ਹੌਂਸਲੇ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ...ਮੋਹਣਾ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ‘ਚੂੜੀਆਂ ਪਾ ਲੈ’ ‘ਮਾਂ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਚ ਗੁੱਸੇ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਉੱਚੀ ਨਾ ਬੋਲਣਾ, ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇਰ ਤਕ ਨਾ ਰਹਿਣਾ, ਬਹੁਤਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਨਾ ਹੱਸਣਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ‘ਤੂੰ ਪਰਾਏ ਘਰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ...।’

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਵੱਖਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਦੋ-ਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਮਾਨਸਿਕ ਉਥੱਲ-ਪੁਥੱਲ ਅਤੇ ਮਨੋਰੋਗਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੇ ਦਿਨ

ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ—ਮਨ ਦੇ ਰੋਗ ਹਨ । ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਮਨ ਦਾ ਰੋਗ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਸੱਟ ਲੱਗਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਉੱਪਰ ਕਿਸੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਹਮਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਵੇ । ਜੇਕਰ ਮਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉੱਪਰ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲੱਗੇਗਾ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਮਨੋਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ‘ਓਪਰੀ ਹਵਾ’ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜਾਂ ਸਿਰਲੇਖ ਮਿਲਣਗੇ । ਜੇਕਰ ਮਨੋਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਨਾ ਸਹੀ ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਬਚਾਅ ਦਾ ਰਾਹ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਸਕੇਗਾ ।

ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਉਥੱਲ-ਪੁਥੱਲ ਦੀ ਗੱਲ, ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ‘ਦਵਾਈ ਰੂਪੀ ਇਲਾਜ’ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ । ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ । ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੱਧਰ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਬੇਚੈਨੀ, ਅਚਵੀ ਜਾਂ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਢਲੇ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਉਲਟਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੇ-ਪਹੁੰਚਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਦਾ ਵਿਧੀਵਤ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ ਉਥੱਲ-ਪੁਥੱਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਨੋਰੋਗਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਸੂਖਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਗੱਲਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ, ਇਨਸਾਫ਼, ਆਜ਼ਾਦੀ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਚੱਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ, ਹਰ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ

ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਘੋਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਕਈ ਨੁਕਸ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ । ਸਮਾਜ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਪਾੜਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੋਗਲੇਪਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਪਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਕੀ ਹੈ ਮਨ, ਕਿਵੇਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ?

ਮਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮਤ ਹਨ । ਮਨ 'ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮਨ ਅਤੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਲਗਡ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਮਨ ਜਿਹਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ।' 'ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਅੱਜ', 'ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਦਿਮਾਗ ਹਿੱਲ ਗਿਆ ਹੈ ।' ਦਿਲ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ ਜਾਂ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਹੈ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਅਜੇ ਵੀ ਪੁੰਧਲਕਾ ਪੈਦਾ ਜਿਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਦਿਮਾਗ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਹੈ । ਜੋ ਸਿਰ ਵਿੱਚ, ਖੋਪੜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ ਡੇਢ ਕਿਲੋ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸੇ ਸੈਰੀਬਰਮ (ਵੱਡਾ ਦਿਮਾਗ) ਅਤੇ ਸੈਰੀਬੈਲਮ (ਛੋਟਾ ਦਿਮਾਗ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਡੂਲਾ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇ ਵੀ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਮਨ ਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਉਂਗਲ ਰੱਖ ਕੇ ਦੱਸਿਆ-ਸਮਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ । ਇਸ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਮਨ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਹੈ । ਦੋਹੋਂ ਹੀ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਦਾ ਹੈ, ਵਿਵੇਕ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਦਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਨਵਰ ਵਿਚ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ

ਨਹੀਂ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਹੈ । ਛੋਟਾ ਹਿੱਸਾ ਜਾਨਵਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਘੱਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਰੂੜੀ ਮਾਤਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੈ ।

ਫਰਾਉਡ ਨੇ ਮਨ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਇੱਡ, ਈਗੋ, ਸੁਪਰਈਗੋ, ਚੇਤਨ, ਅਵਚੇਤਨ ਆਦਿ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਮਨਘੜਤ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ । ਸੁਪਰਈਗੋ ਸਮਾਜਿਕ ਬੰਧਨ ਹਨ, ਸਾਡੀ ਵਿਵੇਕ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸੈਰੀਬਰਮ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਇੱਡ ਸਾਡੀਆਂ ਜੀਵਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜੋ ਸੈਰੀਬੈਲਮ ਵਿੱਚ ਹਨ । ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ, ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ, ਤਨਾਉ ਵਾਲੀ ਜੋ ਸਥਿਤੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਇਹ ਗੱਲ ਮਨ ਦੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਸਮਾਜੀ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਮੀਡ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਮਨ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਰਲਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਦਿਮਾਗ ਸਰੀਰ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੀਡ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਜਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਜੀਵਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਕਾਵਾਂ, ਹੱਡ, ਮਾਸ, ਖੂਨ, ਨਸਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿਰਫ ਹੱਸਦਾ ਹੈ । ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀਆਂ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜਨਮ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ-ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਹੱਸਦਾ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ।

ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਕਦੇ ਮਾਂ ਕੁਝ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਿਉ ਕੁਝ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਹੋਰ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚਾ ਦੇਖਦਾ-ਸੁਣਦਾ, ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਉਹ ਨਕਲਾਂ ਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜੀਵਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤਕ ਬੱਚਾ ਜਵਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤ / 60

ਅਸਮਾਜਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਵੇ ਉਹ ਅਜੇ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਹੈ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਵਿੱਚ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਿਣਾ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੇ ਸਬਰ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਦਾ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਿਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੱਸਣਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ, ਇਹ ਸਮਾਜ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਕਹੀਏ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਮਨ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਨੂੰ ਗੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨਾਲ-ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੈਂਬਰ, ਅਧਿਆਪਕ, ਸਹਿਪਾਠੀ, ਆਂਡੀ-ਗੁਆਂਢੀ, ਮੁਹੱਲੇ ਦੇ ਪੜੋਸੀ ਅਤੇ ਗਲੀ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦੇ ਸਾਥੀ, ਧਾਰਮਿਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਟੀ.ਵੀ., ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਉੱਥਲ-ਪੁੱਥਲ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਮਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੇ-ਪਹੁੰਚਦੇ ਮਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕਈ ਪੜਾਅ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਪੜਾਅ ਦੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਹੈ—ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਛਾਣ।

ਜੇਕਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਦੇ ਪੜਾਅ ਸਿਹਤਮੰਦ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੰਘਦੇ ਤਾਂ ਪਛਾਣ ਦਾ ਸੰਕਟ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੇਪਛਾਣਗੀ ਹੀ ਅੰਤ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਬੇਪਛਾਣਗੀ ਅਤੇ ਮਨ:

ਸਰੀਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਇਕ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਹਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ, ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਨਵੇਕਲਾਪਣ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ

ਸਾਰਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਹੈ। ਇਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਉਹ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਟੀਚਾ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲੱਭਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗ਼ੈਰ-ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਜਾਂ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਜੇ ਆਪਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੋਰੋਗਾਂ ਦੇ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਨਾ ਵੀ ਰੱਖੀਏ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਬਿੜਕਣ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਜੋ ਕਿ ਮਨੋਰੋਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੁਰਮ, ਹਿੰਸਾ, ਬਲਾਤਕਾਰ ਦਾ ਨਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਗੂੜਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਸੈਕਸ ਦੇ ਵਿਕਰਿਤ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਰੂਪ ਦਾ ਵੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੈ। ਮੁਜ਼ਰਮਾਨਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਅਕਸਰ 'ਆਤਮਘਾਤ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਰਤਾਰੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਰਲੇ-ਮਿਲੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ।

ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਣਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਾਰਜ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਸਲ ਗੁਣ ਹੈ। ਆਲ੍ਹਣੇ ਪੰਛੀ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਵੀ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਕਾਂਗਰੂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਢਿੱਡ ਨਾਲ ਬਣੀ ਥੈਲੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪਾਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਬੜੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਖੋਜਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਪਿੱਛੇ ਪੂਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵੱਡ-ਵਡੇਰਿਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਘੱਟ ਹੈ ਤੇ ਅੱਜ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ-ਤਰਾਰ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੁਰੀ ਹੈ। ਇਹੀ 'ਅੱਗੇ ਤੁਰਨਾ' ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਇਹੀ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਪੰਛੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਲ੍ਹਣਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ

ਨਾ ਮਿਲਣ ਵਿੱਚ ਸੰਕਟ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ? ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਪਛਾਣਨ ਵਿੱਚ ਦਿੱਕਤ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਤੇ ਕਿਉਂ ਹੈ?

ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਨਤਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਰ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਗਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ, ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਉਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਦੀ ਮੋਹਰ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ, ਹਰ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਤੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਰਵੱਈਆ ਸਗੋਂ ਕੰਮ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਨਵੇਂ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ 'ਸ਼ਰਾਰਤੀ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਬੁਲਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣ ਲੱਭਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਜਦੋਂ ਇਹ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਧਰਨ 'ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਹਰ 'ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਕਾਰਜ' ਪਿੱਛੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ 'ਤੇ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਟਿਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, 'ਠੀਕ ਹੈ, ਜੇ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਇਹੀ ਸੋਚਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹੋ ਕੁਝ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਦਿਖਾਵਾਂਗਾ ।' ਇਹ ਵਤੀਰਾ ਉਸਦੀ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪਛਾਣ ਵਾਲੀ ਦਿਸ਼ਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਜੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਦੇ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋ, 'ਬਈ ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੜਾ ਅੱਛਾ ਬੱਚਾ ਹੈਂ । ਜੇ ਤੂੰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਹਨਤ-ਲਗਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇਂ, ਅੱਛੇ ਦੋਸਤ ਬਣਾਵੇਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੋਰ ਅੱਛਾ ਬੱਚਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ।' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਮੋੜ ਕੱਟ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ-ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ, ਅਹਿਮ ਅਤੇ ਨਵੇਕਲਾ ਗੁਣ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਇਹੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਉਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਸਿਰਜਨ ਮਨੁੱਖ-ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਉਸ ਕਿਰਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਕਸ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪਾ, ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਹੀਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਤੱਤੀ ਵਾਅ' ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਬਣਾਈ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ

ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ । ਸਮਾਜੀ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿੱਚ-ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦੂਸਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਾਮੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਕਾਢਾਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਕਾਢ ਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਂਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਢਾਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੋਹਰ ਟਾਟਾ, ਬਿਰਲਾ ਦੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਕਿਰਤ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਫਿਰ ਲਗਾਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ ।

ਪਰ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬੇਪਛਾਣਗੀ ਦਾ ਅਮਲ

ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਸਮਾਜ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਸਿਰਜੇ ਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੱਟ ਲਵੇ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਰਾਹ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਦੋਸਤ ਗੱਲ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਨਵੀਂ ਪਿਕਚਰ ਦੇ ਰਿਲੀਜ਼ ਸ਼ੋਅ 'ਤੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਟਿਕਟਾਂ ਦੀ ਬਲੈਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਇਆ । ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਦਸ-ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਮੁੰਡਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਬੂਟ-ਪਾਲਿਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਥੈਲਾ ਸੀ, ਨੇ ਟਿਕਟ ਬਲੈਕ ਵਿੱਚ ਲਈ ਤੇ ਪਿਕਚਰ ਦੇਖਣ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਮੈਂ ਕਿਹਾ, 'ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬਲੈਕ 'ਤੇ ਟਿਕਟ ਖਰੀਦ ਕੇ ਪਿਕਚਰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ । ਉਹ ਵੀ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਪੈਸਾ ਕਮਾ ਕੇ । ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਉਮਰ ਬੂਟ ਪਾਲਿਸ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ ? ਤੜਕੇ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਕੀ ਬੀਤਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ? ਉਹ ਬੱਚਾ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ੋਅ

ਦੇਖਿਆ । ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਇਹੋ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ । ਇਹੀ ਪਛਾਣ ਹੈ ।’

ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ, ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣਾ, ਪੈਂਟਾਂ ’ਤੇ ਸਟਿੱਕਰ ਲਗਾਉਣੇ, ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਗੱਡੀ ਚਲਾਉਣੀ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨਾ ’ਤੇ ਪਛਾਣ ਹਾਸਿਲ ਕਰਕੇ ਮਨ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਹੈ ।

ਮਨੋਰੋਗਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ—ਭਾਵ ਉਦਾਸੀ, ਉਤੇਜਨਾ, ਸਕੀਜ਼ੋਫਰੀਨੀਆਂ, ਹਿਸਟੀਰੀਆ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਚਲਿਤ ਅਤੇ ਅਸੁਭਾਵਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਜਿਵੇਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ, ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ, ਸੈਕਸ ਦੇ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਰੂਪ, ਸਨਕ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ, ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਡੇਰੇ ਸਾਂਭ ਲੈਣੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਬੇਪਛਾਣਗੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਤਲਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖ ਸਿਰਫ਼ ਜੀਵ ਨਹੀਂ ਹੈ—ਖੂਨ ਮਾਸ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਢਾਂਚਾ । ਉਹ ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵੀ ਹੈ । ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਲਈ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਾਰਮੋਨਜ਼, ਇਨਜ਼ਾਇਮ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਤਰਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਬਖਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਪਛਾਣ ਦੀ ਘਾਟ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਮਨ ਦਾ ਟੁੱਟਣਾ ਹੈ—ਉਦਾਸੀ

ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਤੋਂ, ਹਤਾਸ਼ ਹੋਣ ਤੋਂ । ਉਦਾਸੀ ਹੈ—ਮਨ ਦਾ ਬੁੱਝ ਜਾਣਾ । ਉਦਾਸੀ ਉਹ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ । ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੋਈ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਬੇਅਰਥ ਹੈ, ਬੇ-ਮਕਸਦ ਹੈ ।

ਉਦਾਸੀ ਦਰਅਸਲ ਮਨੋਰੋਗ ਦਾ ਇਕ ਲੱਛਣ ਹੈ । ਉਦਾਸੀ ਪਿੱਛੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਹੈ । ਕੀ ਕਾਰਨ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦਵਾਰ ’ਤੇ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕ ਕਿਸ਼ੋਰ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ’ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਚੰਗਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਲਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ‘ਗੁੱਸਾ’ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਤਜਰਬੇ) ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਇਹ ਪੂੰਜੀ ਲੈ ਕੇ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦਿਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਇਕਸਾਰ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਦਰੁਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦਾ ਸੁਣਿਆ ਗੀਤ, ‘ਪੜ੍ਹੋਗੇ ਲਿਖੋਗੇ ਬਣੋਗੇ ਨਵਾਬ, ਖੇਲੋਗੇ ਕੁਦੋਗੇ ਹੋਵੋਗੇ ਖਰਾਬ’ ਤੇ ਫਿਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਨਵਾਬ ਤਾਂ ਕੀ, ਕੋਈ ਚਪੜਾਸੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਤੇ ਖੇਡਣ, ਕੁਦਣ (ਭਾਵ ਨਲਾਇਕ-ਸ਼ਰਾਰਤੀ) ਵਾਲੇ ਨਵਾਬ ਬਣਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਮੁੱਢਲੀ ਉਮਰ ’ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਿੱਖਿਆ ਜਦੋਂ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਲ-ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ’ਚ ਤਣਾਉ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਰੋਜ਼ਮਰ੍ਹਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਜੋ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਮੂਰਤ ਹੋਣ ਜਾਂ ਅਮੂਰਤ, ਸੰਜੀਵ ਜਾਂ ਨਿਰਜੀਵ; ਜਿਵੇਂ ਦੋਸਤ, ਮਿੱਤਰ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਪੜ੍ਹੇਸੀ, ਆਪਣਾ ਘਰ, ਆਪਣਾ ਦਫ਼ਤਰ...। ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਫੈਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਬਾਹਰੀ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਵਜੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪਾ, ਸਵੈ (Self) ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਵੈ-ਚੇਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਕ ਤਸਵੀਰ ਮਿੱਥਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਦੋਸਤਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਉਦਾਸ-ਨਿਰਾਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਪਿਆਰੀ ਵਸਤੂ ਦਾ ਖੁੰਝਿਆ ਜਾਣਾ । ਇਹ ਹੀ ਉਹ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਹੈ ਜੋ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਹੀਣ ਕਰ ਦਿੰਦਾ

ਹੈ । ਜੋ ਤਸਵੀਰ ਉਸ ਨੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆਂ ਤੋਂ ਬਣਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ, ਉਸ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ ਤਰੇੜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਇਹ ਤਰੇੜ ਇਸ ਕਾਰਨ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਆਦਰਸ਼ ਭਾਵੇਂ ਪਿਤਾ ਹੋਵੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਕ ਨੇਤਾ । ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋਗਲਾ ਕਿਰਦਾਰ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਦਿਨ, ਬੱਚੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ‘ਆਦਰਸ਼’ ਜੋ ਕਿ ਅਕਸਰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵਿੱਚ ਤਰੇੜ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿੱਚ ਤਰੇੜ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਹਿਸਟੀਰੀਆ ਵੀ ਬੇਪਛਾਣਗੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅਚੇਤ ਮਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੀ ਹੈ ।

ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਹਿਸਟੀਰੀਆ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਮੱਸਿਆ ਵਿੱਚ ਉਲਝਿਆ ਮਨ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ, ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਘੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਅਚੇਤ ਮਨ ਹਿਸਟੀਰੀਆ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਰਾਹ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਹਰ ਵਕਤ ਤਨਾਉ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ, ਜੋ ਕਿ ਸਿਰ ਦਰਦ, ਥਕਾਵਟ, ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਉਣਾ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ‘ਤਨਾਉਪੂਰਨ ਹਿਸਟੀਰੀਆ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਦੂਸਰੀ ਕਿਸਮ ਹੈ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦੌਰੇ ਰਾਹੀਂ । ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਸ਼ਖ਼ਸ ਪ੍ਰਤੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਲਈ ਦੌਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਰੂਪ

ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ‘ਬਦਲਾਅ ਹਿਸਟੀਰੀਆ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਤੀਸਰੀ ਕਿਸਮ ਹੈ ‘ਓਪਰੀ ਛਾਇਆ ਜਾਂ ਓਪਰੀ ਕਸਰ’ ਵਾਲੀ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ਖ਼ਸ (ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਰੇ ਹੋਏ) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹਾਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਵਰਗੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥੱਪੜ ਮਾਰ ਕੇ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਕੇ, ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਵਾ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਾਣਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਹਿਸਟੀਰੀਆ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ ਨੁਕਸ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧ ਹੈ । ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਜਾਂ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਰਿਹਾ । ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ਅਣਗੌਲਿਆ ਜਾਣਾ, ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਇਹ ਰੋਗ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹੀ ਅਣਗੌਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਹ ਉੱਚੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਤਾਂ ਦੂਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ।

ਅੰਤਰ ਅਵਰੋਧ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਅਤੇ ਸਕੀਜ਼ੋਫਰੀਨੀਆ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ, ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਹਨ—ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਨ ਫੈਸਲਿਆਂ ‘ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ।

ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀਆਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤੇ ਅਗਲੇ ਕਦਮ ‘ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰਖਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ‘ਤਜਰਬੇਕਾਰ’ ਬਣਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ । ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਕੀ ਹਾਂ ? ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ

ਸਾਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਇਕ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਹੈ 'ਮੈਂ' ਤੋਂ 'ਮੇਰਾ' ਹੋਣ ਤਕ ਦਾ ।

ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਸਾਡੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਾਂਝੇਦਾਰੀ ਵਧਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਆਪਸੀ ਦੂਰੀ ਦਾ ਘੱਟ ਹੋਣਾ ਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋਣਾ ।

ਸਮਾਜੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਬਾਲਡਵਿਨ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਇਕਮਿਕ ਹੋਣਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਭਰਦਾ ਹੈ । ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਤਜਰਬੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਦੇ ਨੇ ।

ਹੁਣ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਦਾਇਰਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਸ਼ਕਤੀ ਅੱਗੇ ਝੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਝੁੱਕਣਾ ਆਰਜੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ—ਤੇ ਫਿਰ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਉਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ, ਬਾਹਰੀ ਜਗਤ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ । ਉਹ ਦੁਚਿੱਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਅੰਤਰ-ਅਵਰੋਧ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਕੀਜ਼ੋਫਰੀਨੀਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਬਣਨ ਦਾ ਸਫ਼ਰ, ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਸਫਲ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ, ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਘਾਟ (ਗਿਆਨ ਦੀ, ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਨਾ ਜੁੜਣ ਦੀ ਜਾਂ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਸਹੀ ਪਰਿਪੇਖ ਦੀ) ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਮੇਲ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਅੰਤਰ-ਅਵਰੋਧ ਜਾਂ ਸਕੀਜ਼ੋਫਰੀਨੀਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਬਾਰੇ ਆਪਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਦਵੰਦ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਗੜਬੜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਮਲ ਦਾ ਅੰਤਰ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਅਜਿਹਾ ਪੜਾਅ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ

ਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਉਲਝਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 'ਪਛਾਣ ਸੰਕਟ' ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਵੱਡਿਆਂ ਵਿੱਚ । ਭਾਵ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਅਜ਼ਾਦ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ । ਬਹੁਤ ਥਾਈਂ ਤਾਂ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਭਾਰਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਵੀ ਅੰਤਰ-ਅਵਰੋਧ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਉਹ ਹਰ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ-ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁਮੇਲ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਕੇ, ਕੁਝ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ, ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ ਦੋ-ਚਾਰ ਹੋ ਕੇ ਤਜਰਬੇ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਵੀ ਹੁਣ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ । ਉਸ ਕੋਲ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਮੁੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਕਿਤਾਬੀ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੁਪਨੇ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਭਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਅੰਤਰ-ਅਵਰੋਧ ਹੈ । ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ 'ਪਗਲਾ' ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਮਨ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ—ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ।

ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦਰਦਨਾਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਵੀ ਹੈ । ਆਤਮ ਮਤਲਬ ਆਪਾ । ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦੇਣਾ । ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨਫੀ ਹੋਣ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਨ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ ।

ਮਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਮਨ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਸਿਰਫ਼ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ । ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ × ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ = ਸਿਹਤਮੰਦ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ

ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਤਾਂ ਅਧੂਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਜਾਂ ਉਦਾਸ-ਨਿਰਾਸ਼ ਮਨ ਨਾਲ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਮਨ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਬਿਖਰਦਾ ਹੈ । ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਹੈ—ਆਤਮ + ਹੱਤਿਆ, ਮਤਲਬ ਸਵੈ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਵੈ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ

ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ \times ਜ਼ੀਰੋ = ਜ਼ੀਰੋ
ਜਾਂ

ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ + ਜ਼ੀਰੋ = ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ

ਮਨ ਚਾਹੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨਾਲ ਜੋੜ ਜਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ, ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਗੜਬੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਆਮ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ‘ਫਲਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਬਸ ਤੁਰਦੀ-ਫਿਰਦੀ ਲਾਸ਼ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹੁਣ ਕੋਈ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਜਗ ਨਾਲ ।’

ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਮਾਈਲ ਡੁਰਖੇਮ ਨੇ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਅਹਿਮ ਤੱਥ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ ਹਨ । ਉਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਇਕੱਲਤਾ ਮੁੱਖ ਹੈ । ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਸੱਟ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਵਿਛੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਵੈ-ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਜਾਂ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਦਾਸੀ ਰੋਗ ਜਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਹਤਾਸ਼ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਤਮਘਾਤ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਤਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ ਚੌਥਾਈ ਕੇਸ ਉਦਾਸੀ ਰੋਗ ਤੋਂ ਪੀੜਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਨੋਰੋਗਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਇਹ ਰੋਗ ਦਰਅਸਲ ਉਸ ਕੇਂਦਰੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੀ ਹਨ ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਉਦਾਸੀ, ਉਨਮਾਦ, ਹਿਸਟੀਰੀਆ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ, ਇਹ ਸਭ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ । ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਮਨ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦੀ ਸਿਹਤਮੰਦ ਉਸਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਸਵੈ ਦੀ ਸਹੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਨਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ ।

ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਨਾਜੁਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦ ਲਈ ਬਚਪਨ ਵੱਲ ਝਾਕਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਵਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ।

ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਕੇਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਕ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ

ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਜੋ ਲੋਕ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਨਾ ਕਰਨ । ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਨ :

* ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰੋ । ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਵਾਓ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ।

* ਉਸ ਤੋਂ, ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ, ਨੇੜੇ ਵਾਲੇ ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ, ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਕਿਉਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਇਆ ।

* ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਕੀ ਮਰਨ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ? ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ/ਸਮਝੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਈਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮਾਇਨੇ ਦੱਸੀਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਈਏ...

...ਪਰ ਇਹ ਸੋਚੀਏ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਨਾਲ ਮਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ? ਜੇਕਰ ਰੋਜ਼ਮਰ੍ਹਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ, ਲਗਾਵ-ਜੁੜਾਵ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਦਮ ਹੀ ਕਿਉਂ ਚੁੱਕੇਗਾ ?

ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੇ ਦਿਨ

ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਅਤੇ ਕਾਢ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਦਰਦ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਸੁੱਟਣ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਦ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ। ਦਰਦ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਲੱਛਣ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਅਸੁਖਾਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਤਹਿ 'ਤੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦਰਦ-ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਕਦਮ ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ 'ਦਰਦ' ਸਾਡਾ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ 'ਦਰਦ' ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਦੇ ਨਕਾਰਾ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਨਾ ਜਾਣ ਸਕੇ।

ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਇਕ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਗ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਦਰਦ ਨਿਵਾਰਕ' ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਲੈਣ ਲਈ ਲਪਕਦਾ ਹੈ। ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਵਾਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੰਦਾ, ਵਿਅਕਤੀ ਖੁਦ ਹੀ ਕੈਮਿਸਟ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਦਤ ਏਨੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਖੋ ਬੈਠਦਾ ਹੈ।

ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਇਹ 'ਦਰਦ-ਨਿਵਾਰਕ' ਦਵਾਈਆਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਦਰਦ ਨੂੰ ਮਨਫੀ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ, ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਦਰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਰਦ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਪਰਿਵਾਰ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਉੱਪਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਉਮਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਰਤਾਰੇ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਮਝਣ ਦੇ ਦਿਨਾਂ (ਤਕਰੀਬਨ 2 ਸਾਲ) ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੁੱਢਲੀ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਦਿਨਾਂ (ਤਕਰੀਬਨ 13-14 ਸਾਲ) ਤਕ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਹੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਾ-

ਪੱਖੀ ਵਤੀਰਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ: ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਨਸ਼ਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫਰਤ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ਜਿੱਥੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਿਉ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ ਪੀਂਦੇ ਹੋਣ।

ਫਿਰ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਕਿਉਂ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ? ਕਿਉਂ ਉਹ ਬੱਚੇ ਜੋ ਕਦੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਖੁਦ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ, ਇਕ ਸਰਵੇਖਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ। ਇਸ ਸਰਵੇਖਣ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ (ਇਹ ਨਸ਼ਾ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਨਸ਼ਾ ਹੈ) ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਵਾਲ ਇਹ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਕਿਉਂ ਪੀਂਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ?

ਉਸ ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਜੁਆਬ, ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਨ :-

1. ਸ਼ਰਾਬ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਹੈ।
2. ਕਈ ਵਾਰੀ 'ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ' ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।
3. ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।
4. ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਵੈ-ਭਰੋਸੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਮਜ਼ਬੂਤ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।
5. ਮੈਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾਂ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤਨਾਉ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।
6. ਮੈਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਨੂੰ।
7. ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੀ ਲਈਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਦੋਸਤ ਮਿਲੇ ਹਾਂ, ਚਲੇ ਪੀ ਲਵੋ।

ਇਹ ਜੁਆਬ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਨਸ਼ੀਲੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ :

(ੳ) ਇਕੱਲਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ

(ਅ) ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ

(ੲ) ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਹੋਣਾ

(ਸ) ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ

ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਲੱਭਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ 'ਦਰਦ ਨਿਵਾਰਨ'। ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਇਕੱਲਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਹੀਆ ਨਾ ਹੋਣਾ ਵੀ 'ਦਰਦ' ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਹਲਾਪਣ, ਕੁਝ ਕਰਨ ਨੂੰ

ਨਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਕੁਝ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾ ਹੋਣੀ ; ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ 'ਨਸ਼ੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ' ਲੈ ਕੇ 'ਵਕਤੀ ਖੁਸ਼ੀ' ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਨਸ਼ੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦਾ ਕੀ ਹੈ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਕੇ ਆਪਾਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ।

ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਲ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦਰਅਸਲ ਨਸ਼ੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ?

ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸੇ ਹਨ । ਸੈਰੀਬਰਮ ਤੇ ਸੈਰੀਬੈਲਮ । ਸੈਰੀਬਰਮ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵੇਕ, ਅਕਲਮੰਦ, ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੱਜ ਤਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ । ਦੂਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਸੈਰੀਬੈਲਮ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਭੁੱਖ, ਸੈਕਸ ਆਦਿ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ । ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਘੱਟ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਹਨ । ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਕੰਟਰੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਕੇ, ਕੁਝ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਕ ਕੰਟਰੋਲ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਕੋਲ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਹਨ ।

ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੈਰੀਬਰਮ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵਿਵੇਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇੰਝ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ ਅਕਲ ਨੂੰ ਤਾਲਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਿਵੇਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਸੈਰੀਬੈਲਮ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੈਰੀਬੈਲਮ 'ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦਾ ਬੰਧਨ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਵਾਲਾ, ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ (ਸਮਾਜਿਕ ਬੰਧਨ)। ਉਸ ਉੱਪਰ 'ਪਸ਼ੂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ' ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਸ਼ਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ (ਬੋਲਣ ਦੀ-ਨਾ ਕਿ ਤਰਕ ਕਰਨ ਦੀ) ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਬੰਧਨ ਨਾ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਹਲਕਾ-ਹਲਕਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਰੰਗੀਨ

ਲੱਗਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਨਸ਼ੇ ਤਾਂ ਆਰਜੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਸ਼ੇਈ ਇਕ ਵਾਰ ਉਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਪਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਉੱਪਰ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸੇ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਸ਼ੇਈ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਘਾਟ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸੁਖਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ । ਦਰਅਸਲ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ (ਖੁਸ਼ੀਆਂ-ਖੇਡਿਆਂ ਵਾਲੀ, ਸਵੈ-ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੀ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੀ, ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰੇ ਵਾਲੀ) ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜੀਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹੀਏ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਰੰਗੀਨ ਮਾਹੌਲ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਕਿਉਂ ਜਾਵੇ ?

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਉਸੇ ਗੱਲ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਨਸ਼ਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਉਸ ਵੱਲ ਕਿਉਂ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਇਸ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਕੋਈ ਵੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

- * ਮਨੁੱਖ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਣੀ ਹੈ)।
- * ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਏਜੰਟ (ਜਿਵੇਂ ਜੀਵਾਣੂ, ਵਿਸ਼ਾਣੂ, ਕੋਈ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ; ਜਿਵੇਂ ਵਿਟਾਮਿਨ ਦੀ ਘਾਟ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਦੀ ਘਾਟ, ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੌਂਸਲੇ ਦੀ ਘਾਟ ਵਗੈਰਾ)।
- * ਸਾਡਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ (ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਹੌਲ, ਸਕੂਲ, ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਆਰਥਿਕ ਮਾਹੌਲ, ਧਾਰਮਿਕ-ਨੈਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ)।

ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਕਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਸੂਰਵਾਰ ਠਹਿਰਾਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਨਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੀਏ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਸ਼ੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਠੋਸ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਵੀ ਤਿੰਨੇ ਪਹਿਲੂ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਉਸਾਰਦਾ, ਸਵਾਰਦਾ, ਨਿਖਾਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਉੱਲਟ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਚੰਗੇ-ਸਿਹਤਮੰਦ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਤਾਕਤਵਰ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਤਹਿਤ ਉਹ ਕਿਸੇ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਉਲਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਭਾਵ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭੇਗਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ, ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਦੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਨਸ਼ੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਫੈਲੇ ਕੁਝ ਕੁ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ : ਟੁੱਟੇ-ਥਿੜਕੇ ਘਰ, ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਤਨਾਉ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਘੱਟ ਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰੀ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ, ਅਧੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ (ਮਾਂ ਜਾਂ ਪਿਉ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ), ਸੋਹਣੇ ਸੁਪਨੇ, ਤਲਖ ਹਕੀਕਤਾਂ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਤਕ ਆਸਾਨ ਪਹੁੰਚ, ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਇਸਤੇਮਾਲ ਵਗੈਰਾ-ਵਗੈਰਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਦੱਬੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵਿੱਚ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬਚਪਨ ਵੇਲੇ ਕਬੂਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬੱਚਾ ਬਹੁਤਾ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸਨੂੰ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਜੁਆਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੀ, ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ : ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਿਵੇਂ ਹੈ ?

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ-ਚਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਤਨਾਉਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ

ਰਾਹ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਦੋ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ ਹਨ

- * ਤਜਰਬੇ ਕਰਨਾ
- * ਉਮਰ ਦਾ ਤਨਾਉਪੂਰਨ ਮਾਹੌਲ

ਤੇ ਫਿਰ ਨਸ਼ੇ ਵੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਇਹ ਤਿੰਨ ਪਹਿਲੂ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਬਣਦੇ ਹਨ ।

ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਬਾਰੇ ਹੋਏ ਇਕ ਸਰਵੇਖਣ ਅਨੁਸਾਰ	
ਬੀੜੀ/ਸਿਗਰੇਟ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮਰ :	13-14 ਸਾਲ
ਸ਼ਰਾਬ/ਭੰਗ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮਰ :	15-18 ਸਾਲ
ਐਲ.ਐਮ.ਡੀ	: 15-18 ਸਾਲ
ਐਮਫੀਟਾਮੀਨ	: 17-20 ਸਾਲ
ਹੈਰੋਇਨ (ਸਮੈਕ)	: 20-21 ਸਾਲ
ਅਫੀਮ	: 15-24 ਸਾਲ

ਇਸ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ 13 ਤੋਂ 18 ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਭਾਵ ਅੱਠਵੀਂ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਤਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਜੋ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸੜਕ ਦੇ ਹਰ ਮੋੜ 'ਤੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰ ਜਸ਼ਨ ਦੇ ਮੌਕੇ (ਜਨਮ ਦਿਨ, ਵਿਆਹ ਆਦਿ) ਹੁੰਦੀ ਦੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਤੰਬਾਕੂ ਨੂੰ 'ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦਰਵਾਜ਼ਾ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਪਤਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋ ਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰ ਸਕਦਾ । ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਜਰਬਾ ਕਰਕੇ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕਿ ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਹੈ ? ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੀ ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਕੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੋਟੀਦਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਸਮਕਾਲੀ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਦਬਾਅ ਵੀ, ਕਈ ਵਾਰ ਤਜਰਬਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ 'ਕੀ ਹੋਣ ਲੱਗਿਐ, ਅੱਜ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਹੀ ।'

ਪਰ ਇਕ ਸਰਵੇਖਣ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸੌ ਵਿਅਕਤੀ ਤਜਰਬਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਸ਼ੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਫ਼ੀਸਦੀ ਨਸ਼ੇਈ (ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਆਦੀ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ੇ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ

ਕਰਨੇ ਪੈਣ) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਤੰਬਾਕੂ ਦੇ 'ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਣਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੇਵਨ' ਕਰਨ ਦੀ ਤਦਾਦ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਹੈ ।

ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਇਸੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅੱਜ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਲਈ, ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਨਸ਼ੇ (ਸਮੈਕ ਵਗੈਰਾ) ਚੱਲ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਜਰਬਾ ਕਰਨ ਬਾਅਦ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਆਦੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਨਸ਼ੇ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਉੱਪਰ 'ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ' ਹੈ, ਕੋਈ ਇਕ ਵੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ । ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਰਾਬ-ਤੰਬਾਕੂ ਦਾ ਇਕ ਅੱਧ ਫੌਰੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਲੋਕ ਗਿਣਾਉਂਦੇ ਹਨ—ਜੋ ਕਿ ਦਸ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਫ਼ੀਮ, ਡੋਡੇ, ਪੋਸਤ, ਸਮੈਕ, ਹੈਰੋਇਨ, ਕੈਪਸੂਲ ਆਦਿ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ 'ਨਸ਼ੇ' ਹੀ ਹਨ ।

ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਨਸ਼ਈ ਨੂੰ ਕੋਸਣਾ, ਕਿੰਨਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ?

ਨਸ਼ੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਕਿਉਂ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਾ ਆਪਾਂ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਪਰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦਾ ਕੀ ਹੈ ? ਅਸੀਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਨਸ਼ਈ ਨੂੰ ਹੀ ਕੋਸਦੇ ਹਾਂ । ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ (ਪੰਚਾਇਤ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ) ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਨਿੱਜੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੁੱਟਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ । ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ?

ਨਸ਼ਾ-ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ । ਕਿਉਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਨਸ਼ੇ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਨਸ਼ੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ । ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਪੈਸਾ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਘਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਮਾਰਣ-ਕੁੱਟਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ-ਪੇਸ਼ੇ ਤੋਂ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ।

ਤੁਸੀਂ ਨਸ਼ੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਇਸ ਵਿਵਹਾਰ ਵੱਲ ਦੇਖੋ ਕਿ ਉਹ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਸਹੁੰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਬੀਵੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਬੱਚਿਆਂ ਅੱਗੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ਾਮੀਂ ਉਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕੀ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਵਾਪਰਦਾ

ਹੈ ? ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਹੈ ? ਕੀ ਉਹ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ-ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਕੀ ਉਹ ਝੂਠਾ ਅਤੇ ਫਰੇਬੀ ਹੈ ? ਜਾਂ ਉਹ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੈ, ਦੁੱਖੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਲਾਹਨਤਾਂ । ਕੀ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸ ਦਰਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ ਸਕੇ । ਕੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਧਮਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਹ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਕੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਡ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹੈ ?

ਨਸ਼ਈ ਤਾਂ ਖੁਦ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ । ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸਥਿਤੀ (ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਰਮ) ਨਾਲ ਪੀੜਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝ ਗਿਆ ਹੈ । ਨਸ਼ੇ ਤਾਂ ਉਸ ਬੀਮਾਰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਲੱਛਣ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਨਸ਼ੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਸਾਰ, ਤੁਹਾਡੀ ਨਿਗਾਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ 'ਤੇ ਪੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਿਹੜਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ 'ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਖ਼ਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਨਾ ਹੋ ਕੇ, ਸਗੋਂ ਵਿਗਾੜ ਹੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਰੀਝ ਹੈ । ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਹੈ, ਤਾਂਘ ਹੈ । ਉਹ ਜੇ ਮਰਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਜਿੰਦਾ ਰਹਿ ਸਕਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਪਰ ਦਿਮਾਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੱਗੇ ਹੈ । ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਗਠਨ, ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿਣਾ, ਇਕ ਵਧੀਆ ਸਿਰਜਣਕਾਰ ਹੋਣਾ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਈਏ, ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚੋਂ, ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ।

ਤਜਰਬਾ ਉਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਤਜਰਬਾ ਉਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਾਪਰੇ ਹਾਦਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠ ਸਕਿਆ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਨਸ਼ੇ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਇਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਲੱਛਣ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤਕਲੀਫ ਤੋਂ ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਸ਼ਾ ਕਰਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਆਸਾਨ ਹੱਲ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ।

ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ (ਪੰਜਾਬ+ਹਰਿਆਣਾ+ਹਿਮਾਚਲ) ਮਸ਼ਹੂਰ ਮਨੋਰੋਗ ਚਿਕਿਤਸਕ ਡਾ. ਵਿੱਦਿਆ ਸਾਗਰ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹੋ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਮਨੋਰੋਗੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਿਲਕੁਲ ਆਮ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸੇ ਮਨੋਰੋਗ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਡਾਕਟਰ ਵਿੱਦਿਆ ਸਾਗਰ ਦਾ ਜੁਆਬ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਦਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦਾਂ, ਪਰ ਬਾਹਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਬਦਲ ਸਕਦਾ, ਜਿੱਥੋਂ ਇਹ ਮਰੀਜ਼ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਹ ਮਾਹੌਲ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਹਿਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਲਿੰਗਕ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ

ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦੇ ਦਿਨ

ਜੇਕਰ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਕਾਰਜ ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ-ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਚਾਹੇ ਪੇੜ-ਪੌਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਚਾਹੇ ਜਾਨਵਰ । ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਹਿੱਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੀਜ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਬੀਜ ਉਸ ਪੌਦੇ ਦੀ ਕਿਸਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਾਰੇ ਆਪਾਂ ਜਾਣੂ ਹਾਂ ।

ਸੈਕਸ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਜੋ ਰੂਪ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ । ਸੈਕਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵੱਖਰੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸੈਕਸ ਅੰਗ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸੈਕਸ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਦਾ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ 'ਇਸਟਰਸ ਪੀਰੀਅਡ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੈਕਸ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਲਈ, ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੈਕਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨਿਅੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਪਾਉਣ ਲਈ, ਸੈਕਸ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਲਈ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਣੇ ਪਏ ਹੋਣ ।

ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਅੰਤ੍ਰਣ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਇਸ ਦੇ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ ਕਈ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਹੋਏ ।

ਜੇਕਰ ਗ਼ੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੈਕਸ ਦੇ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ, ਇੰਨੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਜਿੰਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਹੀ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਹਨ ।

ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣ ਪਿੱਛੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਮੱਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪੈਂਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਬਚਪਨ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਬਹੁਤਾ ਸਮਝਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤੁਰਨ-ਫਿਰਨ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨੰਗੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ 'ਸ਼ੇਮ-ਸ਼ੇਮ' ਕਹਿਣਾ, ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲਿੰਗ ਨਾਲ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਗੰਦਾ' ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੇਮ-ਸ਼ੇਮ ਕਰਨੀ । ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉ ਕਿ ਲੜਕਿਆਂ ਵਿੱਚ 'ਲਿੰਗ' ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਂ ਹੀ 'ਸ਼ੇਮ-ਸ਼ੇਮ' ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੜਕੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤੁਰੇ ਫਿਰਨ, ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਨੰਗੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ।

ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਰਟਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਪਤ ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ 'ਗੁਪਤ ਰੋਗ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੂੰ 'ਗੁਪਤ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ।'

ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਜਣਨ ਕ੍ਰਿਆ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਵੱਲੋਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ । ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ-ਬੱਚੇ ਦੀ । ਬੱਚਾ ਜਦੋਂ ਜਿਗਿਆਸਾ ਵੱਸ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪੈਦਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ? ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਦੀਆਂ ਪਰੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਪਨਪਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ।

ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ 'ਗੰਦਾ' ਅਤੇ 'ਸ਼ੇਮ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਨਾਲ, ਦੂਸਰੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸੈਕਸ ਅੰਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਿਰਫ ਸੰਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ ਵੀ ਹੈ । ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਕਿ ਤੂੰ ਹੁਣ ਵੱਡਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੁਝ ਖਾਸ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਕੀ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਹਵਾਰੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ । ਪਰ ਹੁੰਦਾ ਉਲਟ ਹੈ, ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਬੱਚਾ ਪੁੱਛਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਬਕਵਾਸ ਤੇ ਬੇਹੂਦਾ' ਕਹਿ ਕੇ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੈਰਾਨਗੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਧੋਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਛਿੱਟੇ ਮਾਰ ਕੇ, ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗਿੱਡਾਂ ਸਾਫ ਕਰਨ ਲਈ ਦੱਸਦੇ ਹਾਂ । ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਰੱਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਾਂ । ਕੀ ਸੈਕਸ ਅੰਗ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਫ ਸਫਾਈ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਅਹਿਮ ਹੈ । ਮਰਦ ਦੇ ਲਿੰਗ ਨੂੰ ਸਾਫ ਨਾ ਰੱਖਣ ਨਾਲ, ਔਰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਔਰਤ ਵੱਲੋਂ ਸਾਫ-ਸੁੱਥਰੇ ਨੈਪਕਿਨ ਨਾ ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਜੇ ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ ਹੋਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਣੀ ਹੈ । ਸਾਧਾਰਨ ਸਾਫ-ਸਫਾਈ ਦੀ ਘਾਟ ਨਾਲ ਮਰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਦਾ ਕੈਂਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ।

ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨਾਲ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਲੰਮੀ ਸੂਚੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਵੇ ।

ਸੈਕਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਜੋ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਸੈਕਸ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਨਿਅੰਤ੍ਰਣ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿਯਮ ਹੋਣ; ਪਰ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇ । ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ

ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਚਾਰ ਪੜਾਅ ਮਿੱਥੇ ਗਏ । ਬ੍ਰਾਹਮਚਰੈ, ਗ੍ਰਹਿਸਥ, ਵਾਨਪ੍ਰਸਥ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ । ਬ੍ਰਾਹਮਚਰੈ ਦਾ ਪੜਾਅ—ਪੜ੍ਹਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੈਕਸ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਣਾ । ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵੱਲ ਲਗਾਉਣਾ ਹੈ । ਪਰ ਸੈਕਸ ਦਾ ਦਬਾਅ ਤਾਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸੁਪਨਦੋਸ਼ (ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਵੀਰਜ ਖਾਰਜ ਹੋਣਾ) ਅਤੇ ਹੱਥ ਮੈਥੁਨ (ਹੱਥ ਰਾਹੀਂ ਬਨਾਵਟੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੈਕਸ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਣਾ) ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਸ ਪੁਰਾਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਹ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਵੀਰਜ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰਨਾ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਅਕਤੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਧਾਰਮਿਕ ਪੁੱਠ ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਵ ਸੰਕਰ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ, ਜੋ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਹਾਰੀ ਤ੍ਰੈਮੂਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ । ਫਿਰ ਇਹ ਮਿੱਥ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਇਕ ਬੁੰਦ ਵੀਰਜ ਦੀ ਅੱਸੀ ਬੁੰਦਾਂ ਖੂਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਭਾਵ ਇਹ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਚਰੈ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਸਿਖਲਾਈ ਦੌਰਾਨ ਸੈਕਸ ਨੂੰ ਇਕ ਭਟਕਾਅ ਕਿਹਾ ਗਿਆ । ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਸਦਾ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪਹਿਲੂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸੈਕਸ ਦਾ ਦਬਾਅ ਮਕੈਨਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦਬਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਬਾਲ ਆਵੇ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਾ ਲਵੇ । ਇਹ ਢੰਗ ਆਪਣੀ ਧਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਲਾਤਮਕ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਿੱਚ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋੜ ਕੇ ਵੀ । ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਾਰੇ ਡਰ, ਭੈਅ ਪਾ ਕੇ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਮਾੜੇ ਨਿਕਲਣਗੇ । ਲੁਕੇ ਦੀ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਘੱਟ ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਤੀ ਲੁਕੇ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ :

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਾਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸੈਕਸ ਦਬਾਅ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਵਰਤਾਰੇ ਹਨ : ਸੁਪਨਦੋਸ਼ ਅਤੇ ਹੱਥ ਮੈਥੁਨ । ਸੁਪਨਦੋਸ਼ ਉਹ ਕ੍ਰਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖਦਾ ਹੋਇਆ,

ਉਤੇਜਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਪਨੇ ਦੌਰਾਨ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਅੰਤ ਵੀਰਜ ਖਾਰਜ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਜਾਗ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਜਾਮਾ/ ਪੈਂਟ ਗਿੱਲਾ ਹੋਇਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕੀ ? ਉਹ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘਰ ਦੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਤੋਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਚੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੱਥ ਮੈਥੁਨ ਵੀ ਸੈਕਸ ਦਬਾਅ ਦਾ ਹੋਰ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਕਰਕੇ ਲਿੰਗ ਵਿੱਚ ਅਕੜਾਅ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਬੱਚਾ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਦਾ ਸਗੋਂ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਚੰਗਾ-ਚੰਗਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵੀਰਜ ਖਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕ੍ਰਿਆ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਵੀਰਜ ਖਾਰਜ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੱਚਾ ਫਿਰ ਅਚਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ 'ਸੈਕਸ ਉਬਾਲ' ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਸਰੀਰ ਨਿਢਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੀਰਕ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ, ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨੋਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ ।

ਗ਼ੈਰ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਰੋਗ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸੁਪਨਦੋਸ਼ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਭਰਮ ਫੈਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਾੜੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਕੀਮਤੀ ਵੀਰਜ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹੱਥ ਮੈਥੁਨ-ਕਿਉਂ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵੱਸ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੂਸਰੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੀਰਜ ਇਕ ਮਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਹੈ ਵਗ਼ੈਰਾ-ਵਗ਼ੈਰਾ ।

ਇਸ ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਹੱਥ ਮੈਥੁਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਪਿੱਛੋਂ ਅਤੇ ਸੁਪਨਦੋਸ਼ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੜਕਾ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਜੁ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨਾਲ ਵੀਰਜ ਖਾਰਜ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਜੋ 'ਨਿਢਾਲ ਅਵਸਥਾ' ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਵੀ

ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਵਹਿਮ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਪਕੇਰਾ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵੀਰਜ ਖਾਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਅਕਤੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੱਥ ਮੈਥੁਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ-ਸੈਕਸ ਦਬਾਅ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਦੋਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਮਜ਼ੋਰ 'ਮਹਿਸੂਸ' ਕਰਦਾ ਹੈ । ਵੀਰਜ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਨਾਲ-ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਭਾਵਨਾ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੂਨ ਸੁੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਣੀ ਰੂਪੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਕਿ ਹਰ ਵਾਰੀ ਮੈਥੁਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੱਚਾ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹ 'ਗੰਦਾ ਕਾਰਜ' ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਮਨ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਵਾਅਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀਰਜ ਦਾ ਖਾਰਜ ਹੋਣਾ, ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣੀ ਤੇ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਹੁਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਾਰੇ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਜਾਂ ਨਿਅੰਤ੍ਰਣ ਦੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਤਰੀਕੇ ਈਜ਼ਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਮਾਇਨੇ ਵਿੱਚ ਬੁਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸਤਰੀ-ਪੁਰਸ਼ ਸੰਭੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਵੀਰਜ ਉਦੋਂ ਵੀ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਖਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਗੋਂ ਵਿਆਹ ਮਗਰੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੜਕੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸੈਕਸ ਦਬਾਅ ਦੇ ਪੂਰਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ-ਚੰਗਾ ਲੱਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਕ ਸਹਿਜ ਸਰੀਰਕ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਹੱਥਮੈਥੁਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਲੈ ਲਵੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਚਾਹੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਲਵੇ । ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲੇਖੇ ਹੀ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸੈਕਸ ਨਿਅੰਤ੍ਰਣ ਦੇ ਨਿਯਮ ਸਮਾਜ ਨੇ ਬਣਾਏ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਲਿੰਗਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ

ਔਰਤ ਸੈਕਸ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਪਾਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਾਲ 'ਤਾਕਤ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ, ਭਾਵੇਂ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਉਤਾਰਾਂ-ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਮਰਦ ਲੰਘਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਚਾਹੇ ਸਰਗਰਮ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸੈਕਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਉਸ ਦੀ ਵੀ ਮਰਦ ਜਿੰਨੀ ਹੀ ਤੀਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਔਰਤ ਦੇ ਸੈਕਸ ਸੁਭਾਅ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਉਹ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਹਾਣ ਦੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਔਰਤ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤਨਾਉ ਵਿੱਚ ਰਹੇਗੀ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ, ਉਤੇਜਨਾ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਜੇ ਔਰਤ ਛੇਤੀ ਖਾਰਜ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇ ਤੇ ਔਰਤ ਪਾਸਾ ਵੱਟ ਲਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤਨਾਉਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਤਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਟਕ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਮਰਦ ਲਈ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਔਰਤ ਵਿੱਚ ਜੇ ਮਾਨਸਿਕ ਦਬਾਅ ਵਧ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । 'ਹਿਸਟੀਰੀਆ' ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਰਜਿਤ ਕਰਾਰ ਕਰਕੇ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ । ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਲੋਕ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਹਨ :

* ਅਣਚਾਹੇ ਗਰਭ * ਸੈਕਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਅਣਚਾਹੇ ਗਰਭਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਉਮਰ ਵਿੱਚ) ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਹਾਲਤ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੀ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ । ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਤੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਾਂ ਕਹੀਏ ਗ਼ਲਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਉਕਸਾਊ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਜਾਲ । ਇਸ ਨਾਲ ਮਾਂ ਪਿਉ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਗਾਇਬ ਹੋ ਰਹੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਗੱਲ, ਮਿਲ ਕੇ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਤੀਬਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਅਣਚਾਹੇ ਗਰਭ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸੈਕਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਿਮਾਰੀਆਂ—ਲੁਕੋ

ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ, ਸਹੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕੋਲ ਜਾਣ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਲੋਕ ਐਵੇਂ ਐਰੇ-ਗੈਰੇ ਕੋਲ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੈਕਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਸਿਫਲਸ, ਗਨੋਰੀਆ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਅੱਧਾ-ਪੱਧਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸੈਕਸ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਬਿਮਾਰੀ ਏਡਜ਼ ਨੇ, ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਏਡਜ਼ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ 15 ਤੋਂ 24 ਸਾਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ।

ਪੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਚੌਵੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਅੱਜ ਇਕ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਤੇ ਜਵਾਨ। ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਨਵਾਂਪਨ। ਕੁਝ ਕਰਨ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ। ਇਹ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਮਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੈਕਸ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੇ 'ਭਟਕਾਉ' ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਸੋਚ ਵੀ ਉਲਾਰੂ ਹੈ। ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸੈਕਸ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸੈਕਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਹਿ ਕੇ ਨਕਾਰਾਂਗੇ ਤੇ ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿਸੇ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਵੀ ਇੱਧਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ? ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਕਿੱਥੋਂ ਆਵੇਗਾ?

ਹੁਣ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ। ਉਸ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੈਕਸ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਰੂਪ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਨਾਲ ਅਗਾਂਹ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਕਈ 'ਹਾਂ ਪੱਖੀ' ਤਰੀਕੇ ਈਜ਼ਾਦ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਖੋਜ, ਖੇਡ, ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਹਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਣ ਲਈ ਖੋਜਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤ ਨੂੰ 'ਸੈਕਸ ਬੰਬ' ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚਮਕਾਉਣ, ਲਿਸ਼ਕਾਉਣ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ 'ਛੱਤੀ-ਚਵੀ-ਛੱਤੀ' ਨੂੰ 'ਸੈਕਸੀ ਫਿਗਰ' ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ

ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਬਣਤਰ ਦਾ ਜੀਵਕ ਪਹਿਲੂ ਸਮਝੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜਨਮ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਣ ਲਈ ਹਨ ਅਤੇ ਚੂਲੇ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਜਨਮ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਅੱਜ ਛਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੈਕਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਹੈ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਣਨ ਅਤੇ ਮਸਤੀ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਭੋਗ ਦੀ ਵਸਤੂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਅੰਗ ਬਾਰੇ ਨਵੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਸੈਕਸੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਹੱਠ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਧੁੰਨੀ ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ ਹੋਣ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨਕਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਸੈਕਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ; ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ 'ਕੈਟਵਾਕ' ਲਈ ਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਬਦਤਮੀਜ਼ੀ ਕਰਨ ਲਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ' ਦੀ ਕੜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਠਾ ਗੇੜ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ। ਲੋਕ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਨ ਕੇ ਔਲਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਤੱਤੇ ਰੇਤੇ 'ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਨੇ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕੀ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਹੈ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਕਿ ਮਾਸੀ ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਤੇ ਚਾਚਾ ਪਿਉ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਬੱਚਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੇ ਲਗਾਵ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਿੰਤੂ-ਪਰੰਤੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੀ ਘਾਟ 'ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇਕ ਸ਼ੁਕਰਾਣੂ ਅਤੇ ਅੰਡੇ ਦੇ ਮੇਲ ਨੇ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੀਰਕ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਬੱਚੇ ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਨੇ। ਬੱਚੇ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਨੇ ਦੁੱਧ ਪੀਣਾ, ਵੱਡਾ ਹੋਣਾ, ਰਿੜਣਾ, ਤੁਰਨਾ, ਦੌੜਣਾ ਹੈ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਕ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਸਮਝ ਨਾਲ ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਬਦਲਾਅ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਵੀ। ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਮਾਇਨੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ, ਪਲ-ਪਲ, ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੈ।

ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਟਾਲ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ, ਵੱਡਾ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਸਿਖਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਸਭ ਨੂੰ। ਠੀਕ ਹੈ ਇਹ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੱਥ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ, ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਹੇਠ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹਰ ਪੜਾਅ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ ਤੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਜਾ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੋਚ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਅਧਿਐਨ, ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਅ, ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਹੋ ਵੀ ਰਹੇ ਨੇ।

ਅਕਸਰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਪਹਿਲਾਂ ਠੀਕ ਸੀ ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਪੌੜ੍ਹ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਹੋਣ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਸੁਝਾਅ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਲਾਂ ਦੇ ਲੈਕਚਰ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ, ਸੁਝਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ 'ਤੇ ਕਿੰਤੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦਰਅਸਲ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਇਸ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਹੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਵਾਪਰਿਆ ਹਾਦਸਾ। ਸਕੂਲ-ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਅਸਰ ਤੇ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ-ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ। —ਤੇ ਹੁਣ ਟੀ.ਵੀ. ਦਾ ਅਸਰ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਕਾਰਨ ਵਜੋਂ ਉਭਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਵਾਧੂ ਜਾਂ ਵਿਹਲੇ ਵਕਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਨ-ਰਾਤ 'ਵੜਿਆ' ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਵੀ ਵਰਤਾਰਾ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ। ਇਹ ਵਿਸਫੋਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਸਬਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਭਰ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਵਰਤਾਰੇ ਪਿੱਛੇ 'ਕਾਰਨ', ਵਿਅਕਤੀ ਅੰਦਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਰਿੱਝਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਬਚਪਨ ਹੈ ਬੁਨਿਆਦ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਲਈ।

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿਫਾਜ਼ਤੀ ਟੀਕੇ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਖੁਦ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਭਾਰ ਤੋਲਦੇ ਹਾਂ। ਕੀ ਖਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਖੁਦ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਦੇ

ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ; ਜਿਵੇਂ ਕਦੋਂ ਬੈਠੇਗਾ, ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਖੜੇਗਾ, ਦੰਦ ਕਦੋਂ ਆਉਣਗੇ, ਬੋਲੇਗਾ ਕਦੋਂ ਆਦਿ ਲਈ ਜਿਗਿਆਸਾ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਪਛੜਣ 'ਤੇ ਚਿੰਤਤ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੀ-ਕੀ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ ।

ਬੱਚੇ ਦਾ ਮਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਇਸੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਈ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਧਾਰ ਲੱਭਦੇ ਹਨ । ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਾ ਇਕ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਵਧੀਆ ਦੇਖਭਾਲ ਇਕ ਚੰਗੇ ਵਿਅਕਤਿਤੱਵ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਬਣਤਰ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਿਆਰ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਸਾਂਝ, ਜੁੜਣਾ ਹੁਣ ਨਵੇਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਜਜ਼ਬੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵਧੀ ਹੈ । ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਆਸ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਰਗੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਆਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ 'ਰੱਬ' ਸਮਝ ਕੇ ਉਦੋਂ ਪੂਜਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਰੱਬ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਸਰਿਆਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰੋਸਾ ਹੋਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਬਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਬੌਧਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖਾਈ ਗਈ ਖੁਰਾਕ ਨਾਤੂਏ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਉਸ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਵੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚ ਪਲ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ।

ਇੱਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਹਰ ਇਕ ਉਮਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਕ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਨਕਾਰਨਾ ਜਾਂ ਛੁਟਿਆਉਣਾ ਕਿ 'ਇਹ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ, ਓ ਛੱਡੋ ਇਸ ਨੂੰ' ਇਕ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਕ ਘਾਤਕ ਸਿੱਧ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ।

ਬੱਚਾ ਜਦੋਂ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਮਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕੋ ਦਮ ਉਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਦਾ ਨਿੱਘ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਛੋਹ ਵੀ ਅਜੀਬ ਅਤੇ ਓਪਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਢੰਗ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਕੇ ਫੌਰਨ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਪੇਟ ਅਤੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਗਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ ਰਾਹਤ ਦੇਵੇ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਏ । ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਰੀਰਕ ਛੋਹ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਛੋਹਦੀ ਜਾਂ ਮਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਇਸ ਲਈ, ਬੱਚੇ ਦਾ ਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ (ਗੋਦੀ ਚੁੱਕਣਾ, ਮੋਢੇ ਲਗਾਉਣਾ) ਇਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਵਿਅਕਤਿਤੱਵ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂ ਪੰਘੂੜੇ ਵਿੱਚ ਪਏ ਹੋਏ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਵੈਸੇ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਉਸ ਕੋਲ ਫੁਸਫੁਸਾਉਣਾ, ਹੱਸਣਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨੇੜਤਾ ਵੀ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੋਰੀ ਸੁਣਾਉਣਾ ਵੀ ਇਸੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੜੀ ਹੈ ।

ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤਕ ਬੱਚਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਜਾਂ ਲਗਾਵ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ । ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਮਾਂ (ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ) ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਮਹਿਸੂਸ

ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਤੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਚੈਨੀ ਅਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾਂ ਦੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ ਰਾਹਤ । ਉਹ ਮਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪਛਾਣਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਚਿਹਰਾ ਘੁੰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਕ ਸੰਬੰਧ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਓਪਰੇ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਓਪਰਾ ਜਾਂ ਬੇਗਾਨਾ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਹੈ—ਤੇ ਸਾਲ ਤਕ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਨਾਲ, ਕੁਝ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ, ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਲਗਾਵ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਰੋਂਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਚਲਾ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨਾਲ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਰੀਰਕ ਛੋਹ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਹਰ ਇਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਲਗਾਵ ਦੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਇੱਥੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬੱਚੇ ਅਨਾਥ-ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਮਾਜੀ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਛੜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਲਗਾਵ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਤੁਰਨ-ਫਿਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਵਾਕ ਬੋਲ ਕੇ ਗੱਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਮਾਪੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਰਦੇ ਹਨ । ਭਾਵ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲਣਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਵਿਚਰਨਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ.... 'ਤੂੰ' ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ.... ਪੈਰੀਂ ਪੈ.... ਗਾਲ੍ਹਾਂ-ਗੰਦੀ ਗੱਲ.... ਨੰਗਾ ਨਹੀਂ ਫਿਰਨਾ.... ਸ਼ੇਮ....। ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ.... ਗੱਲ ਵੱਢ ਦੂੰ.... ਕੁੜੀਆਂ ਹੱਸਦੀਆਂ ਨੀਂ.... ਉੱਚੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੀਆਂ... ਵਗੈਰਾ ।

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕੀ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜੀ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਾਹੌਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਮਤਲਬ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਹਾਂ । ਇਸ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਜੋਗਾ ਹੋਵੇ ।

ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇਖੇ ਹਨ ।

ਇਕ ਉਹ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ, ਨਿੱਘ ਅਤੇ ਖਲੂਸ (Affection) ਨਾਲ ਪਾਲਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦਿਲੀ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੌਂਸਲਾ ਅਫਜਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਠੋਸਦੇ । ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਦੂਸਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਰੋਅਬ ਅਤੇ ਦਾਬੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਬੱਚਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਨੁਕਸ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀਆਂ ਕੱਢ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨਿਤ ਕਰਕੇ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹੋਣ, ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇ । ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇਣ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਸ਼ਬਦ 'ਅੰਤਿਮ ਵਾਕ' ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲੇ ਬੱਚੇ ਅਕਸਰ ਡਰ, ਉਦਾਸੀ, ਤਨਾਉ ਅਤੇ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਸੁਧਾਰਨ' ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ

ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਸਗੋਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਗੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕ ਨਾਲ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦੱਸ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਛੱਡ ਕੇ, ਤਰਕ ਨਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ, ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕਾਵ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਘੱਟ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਦੇ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਅੀਹਮ ਪਹਿਲੂ ਹੈ—ਉਹ ਹੈ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ । ਇੱਥੇ ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਆਪਸੀ ਵਿਵਹਾਰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਭਰੋਸਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ (ਮਾਂ-ਪਿਉ) ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਭੰਬਲਭੂਸਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਮਨ-ਮੁਟਾਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੀ ਕੀ ਹੈ । ਉਹ ਕਿਸ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨੇ । ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬਣਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਜੇਕਰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਹਿਦਾਇਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸੇ ਦੇ ਹੀ ਉਲਟ ਹੋਰ ਹਿਦਾਇਤ ਜਾਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਬੱਚਾ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਭਾਵ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਆਪਾਂ ਜੇਕਰ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਮਾਜੀਕਰਨ, ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿਖਲਾਈ ਹੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਜੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਚੇਤ-ਸੁਚੇਤ ਅਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਿਖਾਉਣਗੇ ?

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੀ ਉਮਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਰੁਝਾਨ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਹੋਰ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਧੀਆ ਸਿੱਟੇ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਇਕ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਮੁਤਾਬਕ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੇ ਪਛਾਣਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵੱਲ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾਵਾਂ-ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਪਰ ਥੋਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇੱਥੇ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿੱਚ ਆਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨੇ ਵੀ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਆਪੇ ਹੀ ਪਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਇਕਾਕੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਦੋ-ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਹਰ ਵਕਤ ਬੱਚੇ ਪ੍ਰਤੀ ਚਿੰਤਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਮਰ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਉਲਟ ਆਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਸ਼ਹਿਰੀ-ਇਕਾਕੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੀ ਹੈ । ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਲਈ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹੇਸੀਆਂ, ਕਿਸੇ ਕਰੱਚ ਜਾਂ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੋਲ ਛੱਡਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਨਿੱਘ ਤੇ ਲਗਾਵ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਇੱਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਪਿਉ ਦੇ ਵਾਪਿਸ ਆਉਣ 'ਤੇ, ਮਾਂ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਬੱਚਾ ਅਣਗੌਲਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਅਜਿਹੇ ਪਰਿਵਾਰ ਹੋਣਗੇ ਜਿੱਥੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਿਉ ਸੰਭਾਲ ਲਵੇ ਜਾਂ ਉਹ ਰਸੋਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਾ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਮਦਦ ਕਰੇ ।

ਜੇਕਰ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਸਮਝ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਰਲ-ਮਿਲ

ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ, ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਲਾ ਕੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਵੱਲੋਂ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ 'ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਦੇਸ਼' ਵਿੱਚ 'ਸਮੱਸਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਧਾਨ' ਕਾਲਮ ਅਧੀਨ, ਭੇਜੀ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ :

ਰਜਿੰਦਰ 14 ਸਾਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅੱਠਵੀਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਇਕੱਲਾ ਭਰਾ ਹੈ । ਪਿਤਾ ਵਿਉਪਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸੱਤਵੀਂ ਤਕ ਇਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇੰਝ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਕਲਾਸ ਦੇ ਮੂਹਰਲੇ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸੀ । ਅੱਠਵੀਂ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਪਹਿਲੇ ਕਲਾਸ ਟੈਸਟਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਘੱਟ ਨੰਬਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ 'ਤੇ ਹੀ ਆਸ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਪਾਪਾ ਇਸ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਬਣਿਆ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਇਸੇ ਸਾਲ ਮੈਡੀਕਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਇਸ ਲੜਕੇ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੋ ਕਿ ਕਾਫੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਆਮ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਲੜਕਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੌਂਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਵੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ । ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਵੀ, ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਹੱਲ ਹੈ ?

ਇਸ ਉਪਰੋਕਤ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ :-

ਲੜਕਾ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਇਕੱਲਾ ਭਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਲੜਕੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਅਹਿਮ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪਿਤਾ ਵਿਉਪਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਬੱਚੇ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ

ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਅਕਤਿਤੱਤਵ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਾਂ-ਪਿਉ (ਦੋਹਾਂ) ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕਿਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਲਗਾਵ ਮਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੜਕਾ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ।

ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਝਲਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਬਾਕੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਦੋ ਬੇਟੀਆਂ ਤੋਂ ਬੇਟਾ ਹੋਵੇ, ਬੇਟੇ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਹੋਵੇ, ਪਤੀ ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਔਰਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਲੜਕੇ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਲੋੜ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਜੋ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੰਦੇ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਸਹਿਜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨਾਲ ਲੜਕਾ ਵੀ ਉਲਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਤਕਰੇ ਭਰੇ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਇੱਥੇ ਜੋ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਕੂਲ ਜਾ ਕੇ ਵੱਧ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਕੁਝ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵੀ ਮਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਹੁਣ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਹੇਠ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਖਿੱਝ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਚਿੜਚਿੜਾ ਅਤੇ ਜਿੱਦੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਗੱਲ ਜੋ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪਿਉ ਦੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਦੀ ਮਿਲਦੇ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਘਟ ਰਹੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਝਗੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਤੀ ਦੀ ਇਹ ਦਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਇਸ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀ । ਪਤਨੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ—ਲੜਕੇ ਪਿਉ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਨੇ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲਾਇਆ ਕਰੋ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਕਰਾਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਸਗੋਂ ਉਲਝਦਾ ਹੈ । ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ

ਇੰਨੇ ਸਿਆਣੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਜਿਹੀ ਤਕਰਾਰ ਨਾ ਕਰਨ । ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਇੱਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਥੋਪਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਬੱਚਾ ਵਿਚਲਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਬੱਚਾ ਹਿਸਾਬ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਬਣਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਐਮ.ਬੀ.ਏ. ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ । ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਜਾਂ ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਲਈ, ਡਾਕਟਰ ਬਣਨ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਿਆਂ ਔਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਖੇਡ ਜਗਤ ਜਾਂ ਸੂਖਮ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਲੈਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜੇਕਰ ਅਜੋਕੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਇਹ ਵਤੀਰਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਹਰ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਫਸਟ ਆਵੇ, ਵੀ ਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਦਬਾਅ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਹੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬੱਚੇ ਲਈ ਘਾਤਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਹੁਣ ਜੋ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਫੜਣਾ । ਸਿਰਫ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਸੀ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਲੱਗ ਗਈ, ਢੀਠ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਸੁਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਡਾਂਟ ਲਵੋ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖਿਡਾ ਲਵੇ, ਹੋਰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਵਾ ਲਵੇ, ਬਸ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਰਦਾ । ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਗੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ-ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹਾਲਤ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ

ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਤਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਡਾਂਟਣ ਅਤੇ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ, ਸਗੋਂ ਵਿਗਾੜ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਪਛੜਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਨਾ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿੱਝ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਉਸਾਰੂ ਗੱਲਾਂ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਅਹਿਮ ਹੈ ।

ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤਕਰਾਰਪੂਰਨ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਦੋਗਲਾਪਨ ਇਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਤਰਕਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਹੋਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਪਿੱਛੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਵੇ । ਹਰ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਨਵੇਕਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਬੱਚੇ ਦੇ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮੇਟਦੇ ਹੋਏ ਜੇਕਰ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ:

- * ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨਾ, ਬੋਲਣਾ ਓਨਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਜਿੰਨਾ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਾਂਝੀਦਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ

ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ।

- * ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ । ਪਰ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ (ਭਾਵੇਂ ਖਿਡੌਣੇ ਹੀ) ਨੂੰ ਘੋਖਣ, ਪਰਖਣ, ਪੜਤਾਲਣ ਵਿੱਚ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ।
- * ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬ ਸੁਣਨਾ । ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਬੱਚੇ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੁਨਰ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਦਾ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੋਣਾ ।

ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨਨ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ । ਉਸ ਨਾਲ ਨਿੱਘਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਭਰਿਆ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ । ਹਰ ਕਦਮ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਹੈ ।

ਬੱਚੇ ਲਈ, ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੋਈ ਸੋਗਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਬੱਚੇ ਕਦੇ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ :

ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਕਸਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ‘ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾ ਤੰਗ ਨਾ ਕਰ ਮੈਨੂੰ...’ ‘ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਜਾਨ ਖਾਦੀ ਹੈ...’ ‘ਤੂੰ ਨਾ ਹਰ ਵਕਤ ਤੰਗ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਦੁੱਖਣ ਲੱਗਾ...’ ਵਗੈਰਾ । ਇਕ ਨਹੀਂ, ਦੋ ਨਹੀਂ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾਪੇ । ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਹੋਣਗੇ, ਆਟੇ ਵਿੱਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ, ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਆਉਂਦੇ ਹੋਣ ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਹੋਣਗੇ, ਜੋ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਇਆ ਜਾਵੇ । ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਝਿੜਕਣ/ਕੁੱਟਣ/ਮਾੜਾ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਰੂਰ ਸੋਚਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ‘ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ ?’ ਵੈਸੇ ਜੋ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ, ਉਹ ਕਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਦੇਖਣ, ਬੱਚਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖਣ ਕਿ ਸੱਚਮੁੱਚ ਕੌਣ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ ?

ਮਾਂ-ਪਿਉ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣੇ-ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ‘ਫਲਾਂ ਮੁੰਡੇ ਫਲਾਂ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਦੇਖ, ਉਸ ਆਪਣੇ

ਦੋਸਤ ਤੋਂ ਸਿੱਖ’; ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਫਲਾਂ ਕੁੜੀ-ਮੁੰਡਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਹਾਡਾ ਬੱਚਾ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੁਹਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ? ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਦੂਸਰਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਤੁਹਾਡਾ ਬੱਚਾ ਵੀ ਹੋਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਚੰਗਾ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ । ਕੀ ਤੁਹਾਡਾ ਬੱਚਾ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ? ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੇ ।

ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨੇ । ਪਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿਤ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਂ ਕਿਸ ਕੋਲ ਹੈ ? ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਭੱਜ-ਨੱਠ ਹੈ । ਚਾਹੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਰਗ ਦੇ ਹੋਣ ।

ਮੱਧ ਵਰਗ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹੇਂ ਜੀਅ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹੋਣ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭੱਜ-ਨੱਠ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ । ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਭੱਜ-ਨੱਠ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਪੈਸਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੂਨ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਪੈਸਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ‘ਚਾਅ ਨਾਲ ਖਰਚਣ’ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਪੜ੍ਹਾਈ ਉੱਪਰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ‘ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ’ ‘ਤੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਉੱਤਰਦੇ ਤਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਖਿੱਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੱਚੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਲਾ ਕੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਖਿੱਝ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ‘ਅਸੀਂ ਮਰ ਗਏ ਪੈਸੇ ਕਮਾ-ਕਮਾ ਕੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਤਾ’ ਇਹੀ ਸੁਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਦੋ ਵਕਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਅੱਧੀ-ਪੱਥੀ ਨੌਕਰੀ ਜਾਂ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ; ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਅਤੇ ਤੰਗੀ-ਤੁਰਸੀ ਕਰਕੇ ਚਿੜਚਿੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਚਿੜਚਿੜੇਪਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬੱਚਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁੱਸਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਹਾਲਾਤ ਤੋਂ ਤੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਤੀਸਰਾ ਵਰਗ ਉਹ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਗਿਣਨ ਦਾ ਵੀ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ । ਮਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਸਵੈ ਦਾ

ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਿੱਟੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਲੱਬਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਬੱਚੇ ਵੀ ‘ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਭੁੱਲੇ ਪੈਸੇ’ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੱਧ, ਨਿਮਨ ਅਤੇ ਉੱਚ ਵਰਗ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਅੱਜ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਹੈ ।

ਜੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਨੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤੀ ਟੀਕਿਆਂ (ਪੋਲੀਓ ਵਗੈਰਾ) ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਬਾਰੇ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤੀ ਟੀਕੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਘਾਟ ਬਗੈਰ ਬੱਚਾ ਅਧੂਰੇ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਨ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਬੱਚਾ ਕਦੇ ਵੀ ‘ਅਪੂਰਣ’ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ‘ਛੋਟਾ’ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਕ ਪੂਰੀ ਇਕਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੌਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਚਾਹ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਕਈ ਮਾਂ ਪਿਉ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਚਾਹ ਬਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਬਹੁਤ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਲਾ ਕੇ, ਖੇਡ ਦੇ ਕੇ ਜਾਂ ਸਕੂਲੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ‘ਹੋਮਵਰਕ’ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਪ ਵੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮਾਵਾਂ ਸਵੈਟਰ ਬਣੀ ਜਾਣਗੀਆਂ ਜਾਂ ਸਬਜ਼ੀ ਕੱਟਣ ਲੱਗ ਪੈਣਗੀਆਂ, ਪਿਉ ਅਖਬਾਰ ਵਗੈਰਾ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇਗਾ । ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੀ (ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ) ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਕ ਵੱਖਰੀ ਮਾਨਸਿਕ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਯਕੀਨੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਹੈ । ਉਹ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉਹੀ ਹੈ । ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਤੇਜ਼-ਤਰਾਰ ਜ਼ਮਾਨਾ ਕਹਿ ਲਈਏ, ਚਾਹੇ ਸੰਚਾਰ-ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਯੁੱਗ ਕਹੀਏ, ਪਰ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਸਿੱਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਇਸ ਨੇ ਕੀ ਬਣਨਾ ਹੈ, ਕਿੱਧਰ ਮੋੜ ਕੱਟਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਦੋਸਤ-ਮਿੱਤਰਾਂ (ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਪਰਕ) ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੈ ।

ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਡਰ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵੀ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮਾਂ ਬਾਪ ਹੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ‘ਮਾਣੇ ਬਿੱਲੀ ਆ ਜਾਏਗੀ’, ‘ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਭੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ...ਡੈਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੀ ਹੈ....ਡਾਕਟਰ ਕੋਲੋਂ

ਟੀਕਾ ਲਗਵਾ ਦਿਆਂਗੀ...’ ਤੇ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਡਰਪੋਕ ਹੋਣ ’ਤੇ ਝਿੜਕਦੇ ਹਾਂ । ਦੂਸਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਦਰੀਆਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੇ ।

ਦਰਅਸਲ ਬੱਚਾ ਅਜੇ ਵੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ । ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ‘ਆਪਣੇ ਆਪ’ ’ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਾਂਝੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਚਾਚੇ-ਤਾਇਆਂ, ਭੂਆ, ਵੱਡੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਆਦਿ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ’ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਸੀ । ਅੱਜ ਵੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਨਾਂ ’ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ‘ਆਪਣੇ ਆਪ’ ’ਤੇ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਰੱਚ, ਡੇ-ਕੋਅਰ, ਸਕੂਲ, ਟੀ.ਵੀ. ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੇਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਣਾ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਤਾਂ ਹੋਣ ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਮਨ ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਅਵਸਥਾ ਮੁਤਾਬਕ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁੱਖ-ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਕਿੱਥੇ ਹੈ, ਤਨਾਉ-ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਰਾਹ ਹਨ । ਮਨ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰੱਖਣ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮਨ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬੇਚੈਨ ਅਤੇ ਖਿੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਉਲਟਾ ਸਗੋਂ ਬੱਚੇ ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਦੇ ਹਨ ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਖੇਤਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਅੱਜ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਗਿਆਨ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਹੈ। ਚੰਗੇ-ਬੁਰੇ ਦੀ ਸਮਝ, ਸੱਚ-ਝੂਠ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਵਿਵੇਕ-ਬੁੱਧੀ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਕਦਮ 'ਤੇ ਪੁਣ-ਛਾਣ ਕਰਨੀ, ਗਲਤ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਤੇ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮਝ ਦਾ ਨਾਂ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕਿੰਤੂ-ਪਰੰਤੂ, ਸਵਾਲਾਂ-ਜਵਾਬਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਿਆਂ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਾਪਰਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਤਰਕਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਸੁਲਝਾਇਆ। ਫਿਰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਰਾਹੀਂ ਪੁੰਧਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬਣਿਆ।

ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ—ਸਾਖਰ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅਕਸਰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਰਲਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਖਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸਾਖਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਿੱਖਿਅਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅਰਥ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇਸਦੇ ਸਮਤੁੱਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਐਜੂਕੇਅਰ (ਗ੍ਰੀਕ) ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਣਾ'। ਇਸੇ ਲਈ ਗਿਆਨ ਨੂੰ 'ਤੀਸਰੀ ਅੱਖ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣਾ, ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਲੋੜ ਹੈ ਨਜ਼ਰੀਆ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਤੇ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣ ਦੀ। ਉਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਬਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਅਪਨਾਉਣ ਦੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੋਰ ਬੇਹਤਰ ਬਣੇ। ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਣਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਗਿਆਨਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸ੍ਰੋਤ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ

ਸੰਸਥਾਨ ਸਨ। ਫਿਰ ਇਹ ਭੂਮਿਕਾ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਜਾਲ ਹੈ, ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਅਕਾਦਮੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ।

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਥਾ-ਕਥਿਤ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੋਮੇ, ਕੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਗਿਆਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ; ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ ? ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ, ਇਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਬੀਜ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਰੁੱਖ ਬਣਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਕੱਚੀ ਮਿੱਟੀ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਘੁਮਿਆਰ ਕੁਝ ਵੀ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਢਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੱਚੀ ਉਮਰੇ ਬੱਚੇ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ, ਜਾਤ ਬਰਾਦਰੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ-ਗ਼ਰੀਬੀ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬੱਚਾ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਵਿਧੀਵਤ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੇਲੇ ਸਿਲੇਬਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵੱਜੋਂ, ਚਾਹੇ ਕਹਾਣੀਆਂ-ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹੋਣ ਤੇ ਚਾਹੇ ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਸਵਾਲ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਰਾਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ, ਉਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਵੀ ਤੈਅ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਜ਼ਰੀਆ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵੰਡਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਕਾਰਜ, ਉਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬਹੁਕੋਣੀ, ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਅਕਤਿਤੱਤਵ ਦਾ ਵਿਕਾਸ। ਸਕੂਲ ਦਾ ਮਤਲਬ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਓ ਐ ਏ ਜਾਂ A B C ਸਿਖਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦਾ ਕਾਰਜ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗਾ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਦਰਸ਼ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਦਰਸ਼ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ

ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ, ਉਸ ਸਿਲੇਬਸ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਵੀ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਸਰੇ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇਕ ਵਧੀਆ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਣ ਸਕੇ ।

ਪਰ ਸਿੱਖਿਆ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਸਿੱਖਿਆ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਮਕਸਦ, ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਸ ਹੋਣਾ, ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਲੈਣਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ । ਸਿੱਖਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬਹੁਕੋਣੀ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿਕਾਸ, ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਕੈਰੀਅਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਈ ਹੈ । ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੈਰੀਅਰ ਰੂਪੀ ਇਸ ਪੌੜੀ ਦੀ ਇਸ ਕੜੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਿਉਂਪਾਰਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੰਤਰ ਲਈ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਖਾਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਾਖਰ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਸਾਖਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਤੈਅ ਸਿੱਖਿਆ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਜਰੀਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਛਾਂਟੀ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ । ਇਸ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਓਨੇ ਹੀ ਬੰਦੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਜਿੰਨੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਤੰਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲ ਸਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸਫਲ ਮਤਲਬ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣ ਦਾ ਠੱਪਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ।

ਸਕੂਲ ਉਹ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਿਲੇਬਸ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਸਿਲੇਬਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਜੁੜਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਹਿਮ ਤੇ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਹੈ । ਸਕੂਲ ਉਹ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ, ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ, ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਕ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਆਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਕੂਲ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਕੂਲ ਜਾਣਾ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਪਾਸ ਕਰਨਾ, ਇਕ ਨਿਯਮ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਸਕੂਲ । ਸਕੂਲ ਉਹ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ-ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤਲਾਸ਼ਦੇ ਹਨ । ਸਕੂਲ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਕ ਜੀਵਕ-ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਬੱਚਾ

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਦੋ ਜਮ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ, ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣਾ ਵੀ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ।

ਬੱਚੇ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਤਸਵੀਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨਵਾਨ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਗਿਆਨ ਜਦੋਂ ਉਸ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਿੱਚ ਜਜ਼ਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਰਾ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚੇ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਅੱਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਗਿਆਨ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ, ਬੱਚਾ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਅੱਜ ਇਕ ਮੱਧਵਰਗੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਕੂਲੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨਰਸਰੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ 'ਤੇ ਵੀ ਛਾਂਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ, ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਬੱਚਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਸਮੱਥੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਵੇ ? ਛਾਂਟੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਵਿਰੋਧੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਮਾਇਨੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਤੋੜਦੀ ਹੈ ।

ਪਰ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵੱਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨੈਤਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਮੰਦਰ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਚਰਚ..., ਇਹ ਮਸਜਿਦ...। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ । ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਨਿਯਮਾਂ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਬਰਾਬਰੀ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਤਾਂ

ਬਣਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਰਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਦਿ।

ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਆਨੰਦ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਗਾਇਬ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ? ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਇਤਿਹਾਸ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਭੂਗੋਲ, ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨ ਉਹ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਦਬਾਅ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਸ ਨੂੰ ਬੋਰ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਸਫਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਛਾਂਟੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਚੇਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਹਿਜਤਾ ਗਾਇਬ ਹੈ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖੀ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਵੱਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲੇਗਾ ਕਿ ਬੱਚੇ ਕਿੰਨੇ ਜਿਗਿਆਸੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਰ ਨਵੀਂ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜੁਆਬ ਮਾਂ ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਧਰਤੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆਈ? ਇਹ ਮੌਸਮ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦੇ ਹਨ? ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਦਾ ਭੇਤ ਕੀ ਹੈ? ਤਿੱਤਲੀ ਇੰਨੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਕਿੱਥੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸਵਾਲ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੁਆਬ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੁਝ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ।

ਬੁੱਧੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਗਲਾ ਪੜਾਅ ਹੈ—ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਵਾਬ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕਰ ਕੀ ਰਹੇ ਹਾਂ—ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵਾਧੂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ) ਦੇਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਤਾੜ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਿਲੇਬਸ ਪੜ੍ਹ, ਕੰਪੀਟੀਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਹੈ ਤੇ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ।'

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮਨੁੱਖ 'ਮਾਹਿਰ' ਤੋਂ 'ਸੁਪਰ ਮਾਹਿਰ' ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਆਪਸੀ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇੰਝ ਕਹੀਏ ਕਿ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਮੂਲ ਤੱਤ ਗੁੰਮ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਕ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ, ਇਹ ਤੱਥ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣਤਾ ਦਸਵੀਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਤਕਰੀਬਨ 15-16 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਤੇ) ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਦਸਵੀਂ ਤਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਸਿਖਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੱਚੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇਈਏ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਖੁਦ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ। ਜੋ ਨਿਯਮ ਸਿੱਖੇ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਣ। ਪਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣਤਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਸਲਾ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿੱਥੇ ਕਮੀ ਹੈ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ। ਬੱਚਾ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਟਰ, ਮੋਪੇਡ, ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕੁਝ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਖ਼ਰੀਦਣ ਤੋਂ ਹੋਰ ਨਿੱਜੀ ਵਸਤਾਂ ਖ਼ਰੀਦਣ ਦੀ, ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਹੋਰ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਮਦਦ ਲਈ ਕੋਈ ਫੰਡ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ। ਦੂਸਰੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਬੱਚਾ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਜ ਦੇ ਪੰਜ ਫੜਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਲੱਸ ਵਨ ਅਤੇ ਟੂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸੌ ਸੌ ਰੁਪਏ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦਸ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨੋਟ ਨੂੰ ਲੁਕੋਂਦੇ ਫਿਰਨਗੇ। ਸਵਾਰਥੀ ਵੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵੱਡੇ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲੱਭਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਸੁਆਰਥਪੁਣਾ, ਲਾਪਰਵਾਹੀ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣਤਾ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਲੱਛਣ ਹਨ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅੱਜ ਦਸਵੀਂ ਦੇ ਪੇਪਰ ਖਤਮ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਪਲੱਸ-ਵਨ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਟਿਊਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ । ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦਸਵੀਂ ਦੇ ਪੇਪਰਾਂ ਬਾਅਦ, ਤਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬੱਚੇ ਫ੍ਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ । ਕਿਤਾਬਾਂ-ਸਿਲੇਬਸ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਿੱਖਦੇ ਸੀ । ਅੱਜ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਪਲੱਸ ਵਨ ਦਾ ਸਿਲੇਬਸ ਖਤਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਨੇ । ਅੱਜ ਦਸਵੀਂ ਦੇ ਪੇਪਰਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਤੈਅ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਂ ਸਬਜੈਕਟ ਏ. ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕੋਲ ਤੇ ਫਲਾਂ ਬੀ. ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਣਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਸਾਰਾ ਸਿਲੇਬਸ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ । ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਟਿਊਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹੀ ਸਭ ਮੁਕਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਵੀ ਟਿਊਸ਼ਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ । ਉਹ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਦਿਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਇਕ ਕੁਚੱਕਰ ਚੱਲ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਦਸਵੀਂ ਤਕ ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਨੇ, ਬਗੈਰ ਟਿਊਸ਼ਨ ਭਾਵ ਬਾਹਰੀ ਮਦਦ ਲਏ ਬਿਨਾਂ ਅੱਸੀ ਫੀਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੰਬਰ ਲਏ ਹੋਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਟਿਊਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ? ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇ । ਦਰਅਸਲ ਇਕ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਲੱਸ ਵਨ ਅਤੇ ਪਲੱਸ ਟੂ ਦੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਨੂੰ 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੋ ਅਹਿਮ ਵਰ੍ਹੇ' ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਨਾਲ ਹੀ, ਕੰਪੀਟੀਸ਼ਨ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਮੱਧ ਵਰਗ ਕੋਲ, ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਹਨ ਖਰਚ ਕਰਨ ਨੂੰ ਅਤੇ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ, ਬੱਚੇ ਹਰ ਕੰਮ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਮਾਉਂਦੇ ਕਿਸ ਲਈ ਹਾਂ ? ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ । ਨੱਠ-ਭੱਜ ਕਿਸ ਲਈ ? ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ।....ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕਰ ਕੇ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਿਉ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀਆਂ । ਕੋਈ ਤੱਥ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੌੜ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਉਪਾਰੀ ਬਣ ਗਿਆ । ਉਹ 'ਮਾਲ' ਵੇਚਦਾ ਹੈ ਪੈਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ—ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ । ਟਿਊਸ਼ਨ ਦੇ ਪੈਸੇ, ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਪੈਸੇ ਤੇ ਫਿਰ ਨੌਕਰੀਆਂ...। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ? ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ

ਟਿਊਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਾਹੌਲ ਹੀ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਇਕ ਦਬਾਅ ਹੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਸਕੂਲ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਸੂਈ ਦੇ ਛੇਦ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਹੈ ਬਸ । ਨਾ ਏਧਰ, ਨਾ ਉਧਰ । ਨਾ ਆੜੀ, ਨਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ । ਬਸ ਮੈਂ ਤੇ ਸਿਰਫ ਮੈਂ । ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਨੇ ਅਤੇ ਕੰਪੀਟੀਸ਼ਨ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਵਾਰਥੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਬੱਚਾ ਚਾਰ ਚਾਰ ਟਿਊਸ਼ਨਾਂ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਚਾਰ ਟਿਊਸ਼ਨਾਂ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਬੱਚਾ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਛੇ ਘੰਟੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪੰਜ-ਛੇ ਘੰਟੇ ਸਕੂਲ ਕਾਲਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਟਿਊਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਟੈਸਟਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੋਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੋਂ ਰਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਕਿ ਦਸਵੀਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦਾਖਲਾ ਕਿਸ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਵੇ ? ਕਿਹੜੇ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ? ਇਸ ਚੋਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਪਾਈਏ ਜਿੱਥੇ ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ । ਬੱਚੇ ਨੇ ਪੜ੍ਹਣਾ ਤਾਂ ਟਿਊਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੈ । ਵਿਚਾਰਾ ਥੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਟਿਊਸ਼ਨ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਘਰੇ ਜਾਵੇ । ਅਰਾਮ ਕਰੇ, ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਰੀਵਾਇਜ਼ (ਯਾਦ) ਕਰੇ । ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਬਸ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਫੀਸ ਦੇਈਏ, ਮਾੜੇ ਮੋਟੇ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹਾਜ਼ਰੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਭਾਵ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਰੋਲ ਨੰਬਰ ।

ਬਗੈਰ ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾਏ ਜੇ ਪਚੱਹਤਰ ਫੀਸਦੀ ਲੈਕਚਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ ? ਲਾਪ੍ਰਵਾਹ ਉਸ ਨੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ । ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣੇਗਾ ?

ਚਾਰ ਚਾਰ ਟਿਊਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਭੱਜ ਨੱਠ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ, ਸਕੂਟਰ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਸਕੂਟਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਲਾਈਸੈਂਸ ਦੀ । ਪੰਦਰਾਂ-ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਆਟੋ ਨਹੀਂ ਚਲਾ ਸਕਦਾ । ਅਸੀਂ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਲਿਖਕੇ, ਉਸ ਦਾ ਝੂਠਾ ਲਾਈਸੈਂਸ ਬਣਵਾ ਕੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਝੂਠ ਅਤੇ ਫਰੇਬ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪੈਸੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ/ ਖਾਸੀਅਤਾਂ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ । ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਨਾ

ਖਾਣ-ਪੀਣ-ਪਹਿਨਣ ਵਿੱਚ; ਨਾ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਵਿੱਚ । ਸਵੇਰੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਖਾਣ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਘਰੋਂ ਦੇ ਫੁਲਕੇ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਬੱਚੇ ਸਾਈਕਲ ਨਹੀਂ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ, ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਮੋਪੇਡ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਕੰਪੀਟੀਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਪੀਟੀਸ਼ਨ ਵੀ ਹੈ । ਕਿਉਂ ? ਸਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਨੇ । ਬਾਕੀ ਕੋਈ ਵੀ 'ਲੰਚ ਬੱਕਸ' ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ । ਨਾ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਅਧਿਆਪਕ । ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ; ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਈਏ । 'ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਕਹਿ 'ਤਾ, ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਰ ਨਾ ਬੈਠਣ !' ਇਸ ਡਰ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀ ਹੈ ਕੋਈ । ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਘਾਟ ਹੈ । ਮਾਂ ਪਿਉ ਦੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਧੁੰਦਲੇ ਹਨ । ਕਹਿਣੀ-ਕਰਨੀ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ ਹੈ, ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਚੇਤਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੇ ਕੀਤਾ ਕੀ ਹੈ ? ਮਾਂ ਪਿਉ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਰ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਉੱਪਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਨੇ ਵਧੀਆ ਸਕੂਲ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਫੀਸਾਂ ਵੱਧ ਨੇ । ਉਹ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਫੀਸਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ । ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ । ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦਾਖਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋਣ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦੇ ਹੋਣ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਬੱਚਾ ਲਾਵਾਰਿਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਇਕ ਹੋਰ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿੱਧੇ-ਭੰਗੜੇ, ਭਾਸ਼ਣ, ਪੋਸਟਰ ਬਣਾਉਣ, ਖੇਡਾਂ ਵੱਲ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਾਂ ਪਿਉ ਦਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦੀ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—ਬੱਚੇ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਬਣਨਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਉ, ਬਸ । ਸਿਲੇਬਸ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਉਹੀ ਜੋ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕੀ ਹੈ ? ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਨਾਗਰਿਕ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ? ਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ੇ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋਵੇ, ਬੱਚਾ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਵਾਂਞਾ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਜੇ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ

ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕੋਰਸ ਵਜੋਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੈ । ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ-ਪਬਲਿਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਮਾਹਿਰ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੀ.ਐੱਡ ਜਾਂ ਐੱਮ.ਐੱਡ. ਵਗੈਰਾ ਕੀਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਕੀ ਹੈ ? ਖੇਡਦੇ-ਖੇਡਦੇ ਪੜ੍ਹਾਣਾ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਣ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੇ ਕੀ ਢੰਗ ਹਨ ? ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੀ ਨਵੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸਿਖਲਾਈ ਹੋਣੀ ਆਦਿ, ਕਈ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਜੋ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਜੁੜਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦੇ । ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਕ ਦੂਸਰੇ 'ਤੇ ਸੁੱਟ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਹਮ ਉਮਰ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਘੇਰਾ: ਬੱਚੇ ਦੇ ਹਾਣੀ

ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੇ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬੱਚੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸੰਪਰਕ ਉਸ ਦੇ ਹਾਣੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਆਰਜ਼ੀ ਖੇਡਣ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਜਾਂਚਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਹਮ ਉਮਰ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਅਤੇ ਨਵੇਕਲਾ ਥਾਂ ਹੈ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹਿਣ ਕਿ ਮੈਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤਾਂ ਵਰਗਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦਾਂ । ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਰੀ ਕਹਿਣ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੋਸਤ ਸਮਝ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ । ਦੋਸਤੀ ਵਾਲਾ ਸੰਕਲਪ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਇਕ ਰੋਅਬ-ਦਾਬ ਵਾਲੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਕਦੇ ਉਹ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਜੋ ਬਰਾਬਰੀ 'ਤੇ ਚੱਲ ਸਕਦੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਸ ਲਈ ਦਬਕਾ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ, ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਬੱਚਾ ਇਸ ਲਈ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਉਸੇ ਉਮਰ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਮਾਨਸਿਕ ਬਦਲਾਅ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਹੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਣ ਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ ਓਪਰਾਪਨ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗ-ਸ਼ਰਮ ਜਾਂ ਡਰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਸੀਮਾ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਇਕ ਖਾਹਿਸ਼ ਕਿ ਕੋਈ ਤਾਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਬਿਨਾਂ ਝਿਝਕ ਤੋਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਘੇਰਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੱਧ ਨੇੜਤਾ ਵਾਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਹਮ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਉਮਰ 'ਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਦ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੇੜਤਾ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਪਿਆਰ ਵਧਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਿਆਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਉਮੰਗਾਂ-ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਮੌਜ ਮਸਤੀ ਲਈ ਅਤੇ ਨਾਚ ਗਾਣੇ ਲਈ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹਮ ਉਮਰ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਕਣ-ਟੋਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵੱਲੋਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਥੋਪਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਸਤੀ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵੀ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਾ ਹਮ ਉਮਰ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦਾ ਹੋਇਆ, ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਵੀ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ।

ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਖਰਾਬ ਹੈ। ਪਰ ਹਮ-ਉਮਰ ਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। 'ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ

ਵੀ ਜੇਕਰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰਨ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਦੂਸਰਾ ਬੱਚਾ ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਮਾਤੀ ਬੱਚੇ ਜਾਂ ਗਲੀ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਉਮਰ, ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ, ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਸਮੁੱਚੀ ਸੋਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨਾ ਕਿ ਇਕ-ਇਕ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਵਧਾ-ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਹੋਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਲੱਭਿਆ ਜਾਵੇ।

ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਇਬਰਾਹਿਮ ਲਿੰਕਨ ਦਾ ਖ਼ਤ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਵਧੀਆ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਖ਼ਤ ਰਾਹੀਂ ਲਿੰਕਨ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡਾ ਕਰਨ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਉਪਯੋਗੀ ਅੰਗ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਨਿਡਰ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣ ਸਕੇ।

ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿਖਾਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ
ਕਿ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਪਸੰਦ ਸਾਰੇ ਲੋਕ
ਤੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਸੱਚੇ

ਪਰ ਪੜ੍ਹਾਓ ਇਹ ਵੀ ਤੁਸੀਂ
ਕਿ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਸੱਜਣ ਵੀ
ਸਵਾਰਥੀ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਸਮਰਪਿਤ ਨੇਤਾ ਵੀ...
ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ ਸਭ, ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਦੋਸਤ ਵੀ
ਪਤਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇਗਾ ਸਮਾਂ।

ਪਰ ਜੇ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਾਓ
ਕਿ ਗਾੜੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਇਕ ਰੁਪਿਆ,
ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,
ਸਮਝਾਓ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿ ਹਾਰਨਾ ਸਿੱਖੇ
'ਤੇ ਜਿੱਤ ਦਾ ਵੀ ਆਨੰਦ ਮਾਣੇ।

ਵੈਰ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਰੱਖੋ
ਖਾਮੋਸ਼ ਹਾਸੇ ਦਾ ਭੇਦ ਉਸ ਨੂੰ, ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਸਮਝਾਉਣਾ
ਸਿੱਖਣ ਦਿਉ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿ
ਆਸਾਨ ਹੈ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ ਮੁਰਖ ਨੂੰ

ਜੇ ਮੁਮਕਿਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਦੱਸੋ

ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਉ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਕਿ ਉਹ
ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ, ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਭੌਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਹਰੇ-ਭਰੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ
ਨਿਰੰਤਰ ਖਿੜੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਰਹੱਸ ਸਮਝੇ
ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ
ਕਿ ਨਕਲ ਦੀ ਬਜਾਏ ਬੇਹਤਰ ਹੈ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣਾ...
ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ
ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲਤ ਹੀ ਕਰਾਰ ਦੇਵੇ...
ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਖਾਓ ਸੱਜਣਾ ਨਾਲ ਕਰੇ ਸਦਵਿਵਹਾਰ
ਤੇ ਬੁਰਿਆਂ ਤੋਂ ਰਹੇ ਦੂਰ
ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਦਿਵਾਉ ਸ਼ਕਤੀ, ਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੱਛਲਗੂ
ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਹਰ ਕੋਈ ਬਣਿਆ ਹੈ ਲਕੀਰ ਦਾ ਫਕੀਰ...

ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣਾ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਸ਼ਖਸ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੇ...
ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸਿਖਾਉਣਾ ਕਿ ਸੁਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ
ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਪਰਤ ਤੋਂ ਛਾਣ ਕੇ
ਸਿਰਫ ਚੰਗਿਆਈ ਨੂੰ ਹੀ ਗੂੰਠੇ

ਸਿਖਾ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਸਿਖਾਉਣਾ
ਹੱਸੇ ਕਿਵੇਂ, ਜਦ ਹੋਵੇ ਉਹ ਉਦਾਸ...
ਸਮਝਾਉਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿ ਹੰਝੂਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਰਮ
ਤੇ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਿ ਵੀਠਾਂ ਨੂੰ ਝਿੜਕ ਦੇਵੇ
ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਿੱਠਪੁਣੇ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਵੇ...
ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਅਤੇ

ਹਿੰਮਤ ਦਾ ਬੇਹਤਰ ਇਸਤੇਮਾਲ
ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਾ ਵੇਚੋ !
ਬੇਵਜ੍ਹਾ ਗੱਪੀਆਂ ਨੂੰ ਅਣਸੁਣਿਆ ਕਰਨਾ
ਤੇ ਜੋ ਠੀਕ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ
ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ ਨਰਮੀ ਨਾਲ, ਪਰ ਨਾ ਦੁਲਾਰਨਾ ਉਸ ਨੂੰ
ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਤਪ ਕੇ ਹੀ ਲੋਹਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਫੁੱਲਾਦ ।
ਉਸ ਵਿੱਚ ਬੇਚੈਨ ਹੋਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਪੈਦਾ ਕਰਣਾ
ਬਹਾਦੁਰ ਬਣਨ ਦਾ ਸੰਤੋਸ਼ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਦੇਣਾ

ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣਾ ਖੁਦ 'ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਰੇ ਅਟੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ
ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖਤਾ 'ਤੇ
ਤਾਂ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਡੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ ਹੈ
ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ...
ਉਹ ਪਿਆਰਾ ਜਿਹਾ ਨੰਨ੍ਹਾ ਬੋਟਾ
ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਕੁਝ ਤੁਸੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ

ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਸ 'ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਮੀਡੀਏ ਦਾ ।' 'ਬਰਬਾਦ ਹੀ ਕਰ ਤਾ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ।' 'ਪਹਿਲਾਂ ਕੱਪੜੇ-ਲੱਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਕੱਪੜੇ-ਲੱਥੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ', 'ਨੰਗੇਜ ਹੀ ਨੰਗੇਜ' ਵਗੈਰਾ ਜੋ ਕੁਝ ਮਰਜ਼ੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ । ਮੀਡੀਆ ਹੈ ਮਾਧਿਅਮ, ਇਕ ਜ਼ਰੀਆ, ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਦੂਸਰਿਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ । ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਥਾਂ ਇਸ ਸਾਧਨ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਤੇ ਸਾਂਭਿਆ । ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਿਆ, ਫਿਰ ਉਸ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰੇ । ਅਸੀਂ ਹਰ ਵਾਰ ਤਜਰਬੇ ਦੁਹਰਾਏ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ 'ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਉਸਾਰਿਆ । ਇਹ ਮਾਧਿਅਮ ਸਾਡੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ 'ਸਾਡਾ ਅੱਜ' ਬਣੇ । ਇਹ ਮਾਧਿਅਮ ਬੋਲਚਾਲ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ 'ਲੋਕਧਾਰਾ' ਵਿੱਚ ਪਏ ਹਨ । ਲਿਖਣ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥਾਂ-ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਫਿਲਮਾਂ, ਟੀ.ਵੀ., ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਆਦਿ ਜ਼ਰੀਏ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ, ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ । ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਅੱਜ ਤਕ ਇੰਨਾ ਰੋਲਾ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿਆ ਹੈ । ਟੀ.ਵੀ. ਵਿੱਚ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਦੇਖਣ ਦੀਆਂ ਦੋ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਮਾਧਿਅਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਟੀ.ਵੀ. ਦੀ ਆਮਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ਹਨ । ਦੂਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਕੱਲਾ-ਕਾਰਾ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਟੀ.ਵੀ. ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਟੀ. ਵੀ. ਅਤੇ ਪੁਸਤਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ, ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ—ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਚੋਣ ਖੁਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਟੀ.ਵੀ. ਰਾਹੀਂ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉਹੀ ਕੁਝ ਹੀ ਦੇਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸੌ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੈਨਲ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ; ਸਭ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਖਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੈਨਲਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਅੰਤ੍ਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ । ਸੌ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਚੈਨਲਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਪਰਿਵਾਰਕ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਯਥਾਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸੀਰੀਅਲ ਹਨ । ਭਾਵ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੋ ਨਿਯਮ ਹਨ, ਉਹ ਅਟੱਲ ਹਨ । ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ । ਇਹ ਸੀਰੀਅਲ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉੱਚ ਮੱਧ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ । ਇਕ ਪਾਸੇ 'ਥਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਣ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਾਤਰ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੌਜੂਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਹੀ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਜਿਊਂਦੇ ਹਨ । ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਦੁਚਿੱਤੀ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਵਿੱਚ ।

ਇਕ ਹੋਰ ਵਰਗ ਹੈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ, ਜਾਦੂ ਦੇ ਸੀਰੀਅਲ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਤਲਿਸਮੀ ਸੀਰੀਅਲ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨਕ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਕੋਰੇ ਹਨ । ਇਹ ਭੂਤਕਾਲ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਨਾ ਸਾਡੇ ਅੱਜ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਹੈ ਨਾ ਕਿਸੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਭਾਰੂ ਹੈ, ਬਸ ।

ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਚੈਨਲ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟੇ ਹਨ । ਇਹ ਭਾਵੇਂ 'ਸੰਸਕਾਰ', 'ਆਸਥਾ' ਨਾਂ ਦੇ ਸੀਰੀਅਲ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਵੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਨਾਲ ਜੋੜਣ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 'ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉ' ਲੰਘ ਰਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਹੀ ਹੈ । ਇਹ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਜਾਂ ਪਰਲੋਕ ਵੱਲ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਰਤਮਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੇਕਾਰ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੈਨਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਚੈਨਲ 'ਫੈਸ਼ਨ' ਜਾਂ 'ਟਰੇਡ' ਹੈ ।

ਉਹ ਕੱਪੜੇ ਲਹਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਚੈਨਲ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਚੈਨਲਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਕਿਸਮਤਵਾਦ ਹੀ ਹੈ । ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਪਿੱਛਲਗੂ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਰੱਖਣ ਦਾ ।

ਅੱਜ ਟੀ.ਵੀ. ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਭਲਾਈ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਰੇਡੀਓ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੀ.ਵੀ. ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਾਢ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਇਹ ਕਾਢ ਸੱਚਮੁੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਣ ਦੀ ਹੀ ਹੈ । ਪਰ ਹਰ ਉਸ ਕਾਢ ਵਾਂਗ, ਜੋ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣ ਵਿੱਚ ਰੁਚਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਤੋੜਣ ਵੱਲ ਰੁਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਮਗਰੋਂ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਜਾਂ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ; ਜਿਵੇਂ ਦਯਾ, ਹਮਦਰਦੀ, ਪਿਆਰ, ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿਣਾ, ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਣਾ, ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਹਣਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਆਦਿ ਅਤੇ ਗੁੱਸਾ, ਨਫ਼ਰਤ, ਈਰਖਾ ਆਦਿ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ । ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਲਈ ਸੁਚੇਤ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਚਾਹੇ ਕਲਾ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਚਾਹੇ ਨੈਤਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਰਾਹੀਂ । ਸਮਾਜੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਨੈਤਿਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਆਦਿ ਇਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਢਾਊ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਪਿਛਾਂਹ-ਖਿੱਚੂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਾਲੇ, ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸਿਰਫ਼ ਖੁਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਇਹ ਉਲਟੀ ਪੱਟੀ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਟੀ.ਵੀ. ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮੁੱਖ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ

ਹੋਇਆ ਹੈ—ਉਹ ਹਨ ਸੈਕਸ ਅਤੇ ਹਿੰਸਾ ।

ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅੱਜ ਹਰ ਘਰ ਦੇ ਜੀਅ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਟੀ.ਵੀ. ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੰਜ ਕਰੋੜ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਟੀ.ਵੀ. ਸੈੱਟ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧੀ ਆਬਾਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੈਕਸ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਣ ਲਈ ਅਜੀਬ-ਅਜੀਬ ਹਰਕਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਟੀ.ਵੀ. ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ ਦੇ ਵਿਕਰਿਤ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਖ਼ਿਆਲ ਕਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨਾ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਨੰਗੇਪਨ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਆਦਿ ਸਭ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸੈਕਸ ਦੀ ਲਾਲਸਾ/ਜਿਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਣ ਦੇ ਢੰਗ ਹੀ ਤਾਂ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਸੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਇਕ ਬਲਾਤਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੇਹੱਦ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਰਮਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਤੇ ਨਵੇਕਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਟੀ.ਵੀ. ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਸ਼ੇ ਵੱਲ ਵਧਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੈਕਸ ਵੱਲ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਇਹਨਾਂ ਪਿਛਾਂਹ-ਖਿੱਚੂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਾਂ ਜਾਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੈਕਸ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਜਜ਼ਬਾ ਹੈ, ਇਕ ਮੂਲ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ । ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਧੀਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਮੋੜਾ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਨੂੰ (ਕਿਸ਼ੋਰ) ਸਗੋਂ ਉਕਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ‘ਸੁਪਨਦੋਸ਼’ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੱਥਮੈਥੁਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਆ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਮਾਨਸਿਕ ਉਲਝਣਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਦੇ ਹਨ ।

ਫੈਸ਼ਨ ਸ਼ੋਆਂ ਨੇ ‘ਸਵੀਟ ਸਿਕਸਟੀਨ’ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰੂ ਮੁੱਲ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਹਿਸਾਬ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰ-ਖਪਾਊ ਲੱਗਦੇ ਹਨ । ਕੈਟਵਾਕ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਉੱਥੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਸ਼ੋਹਰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਚੁੰਮਦੀ ਹੈ ।...ਦਸ

ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਹ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਸਟਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫੋਟੋਆਂ ਨਾਲ ਬਿਓਰਾ ਛੱਪਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮਹਾਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ । ਟੀ.ਵੀ. ਅੱਗੇ ਬੈਠਾ ਹਰ ਨੌਜਵਾਨ ਇਹੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ...ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਖੂਨ-ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਰਗ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੀ ਹੱਡ-ਤੋੜਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਸਾਂ 70 ਰੁਪਏ ਮਿਲਦੇ ਹੋਣ, ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਹ ਮਿੰਟ ਵਿੱਚ ਕੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਨੌਜਵਾਨ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ।

‘ਪੈਸੇ ਜਿੱਤ ਕੇ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ?’ ਇਸ ਦਾ ਜੁਆਬ ਅਕਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ‘ਐਸਵਰਿਆ ਰਾਏ (ਵਿਸ਼ਵ-ਸੁੰਦਰੀ) ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰੂੰਗਾ ।’ ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਵਿੱਚਕਾਰ ਸੱਪ ਅਤੇ ਨੇਵਲੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ । ਪੈਸਾ ਅੱਯਾਸੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਯਾਸੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ । ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਞੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੈ । ਇਕ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ—ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਸਕੂਟਰ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਔਰਤ (ਪਰਾਈ) ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਦੂਸਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਸਕੂਟਰ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸਕੂਟਰ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਵਿੱਚ ਤੂੰ-ਤੂੰ, ਮੈਂ-ਮੈਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਇਕ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਮੋਬਾਇਲ ਆਇਲ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ‘ਜੇ ਸਾਡੀ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਤੇਲ ਵਰਤਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਨੌਬਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣੀ !’ ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨਾਲ ‘ਵਿਭਚਾਰ’ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ । ਜੇ ਕਿਸੇ ਮੁਸੀਬਤ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ‘ਮਾਲ’ ਵਰਤੋ ।

ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ (ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀ) ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ-ਫੁਸਲਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਹਨ । ਚਾਹੇ ਸਾਬਨ-ਸੈਂਪੂ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਕੋਕ-ਆਈਸ ਕਰੀਮ । ਗੱਲ ‘ਤੇ ਪਿੰਪਲ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਂ ਪਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਬਦਬੂ । ਕੁੜੀ-ਮੁੰਡਾ ਨੇੜੇ ਕਿਵੇਂ ਆਉਣਗੇ ? ਤੈਨੂੰ ਮੁੰਡਾ ਛੱਡ ਜਾਵੇਗਾ ਪਿੰਪਲ ਵਾਲੀਏ ! ਤੇਰੇ ਨੇੜੇ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ, ਤੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤਾਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਬਦਬੂ । ਛੇ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੋਰੇ ਹੋਵੋ । ਫਲਾਂ ਖੁਸਬੂ ਵਰਤ

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਬਵਾਏ ਫਰੈਂਡ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਮਾਲ ਵੇਚਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਤਕ, ਸਭ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਇਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ—‘ਖਾਉ, ਪੀਉ, ਮੌਜ ਕਰੋ ਜੇ ਕੋਈ ਮਰਜ਼ੀ ਢੰਗ-ਤਰੀਕਾ ਅਪਨਾਉ ।’

ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਯੁੱਗ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਧਰ ‘ਤੇ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਦਾ ਹੈ । ਅਸਲ ਦੋਸ਼ੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼, ਕੌਮ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸੈਕਸ ਵਿੱਚ ਉਲਝਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ, ਇਸ ਲੜਾਈ ਦੀ ਇਕ ਚਾਲ ਹੈ । ਖਾਸ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਜੇ ਨੌਜਵਾਨ ਇਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਨ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਤਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਟੀ.ਵੀ. ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਇਸ ਲੜਾਈ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹਥਿਆਰ ਹੈ ।

ਟੀ.ਵੀ. ਵਰਗੇ ਮਾਧਿਅਮ ਜੋ ਸੈਟਲਾਈਟ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰੋੜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦਾ ਮਕਸਦ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਣ । ਪਰ ਹੋਇਆ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸੱਟ ਮਾਰੀ ਹੈ । ਸਮਾਜ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬੇਹਤਰੀ ਲਈ ਵੀ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਟੀ.ਵੀ. ਦੀ ਆਮਦ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਮਨੁੱਖ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਤਕ ਸਿਮਟ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਉੱਦਮ ਕਰਨ ‘ਤੇ ਤਾਂ ਰੋਕ ਲਾਈ ਹੀ ਹੈ, ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਕੇ ‘ਆਪਣੇ ਮਾਲ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ’ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਦਬਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਕੀ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਕੀ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿਵੇਂ ਦਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ...ਸਭ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਉੱਪਰ ਦਬਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਪਿੱਛਲਗੂ ਬਣੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਉੱਥੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਪਾਸਾ ਵੱਟਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਉੱਥੇ ਅਚੇਤ ਹੀ ਇਕ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਵਗੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

ਟੀ.ਵੀ. ਨੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਧਿਐਨ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਅਤੇ

ਕਿਸੇ ਉਹ ਵਰਗ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਖ਼ਲਾਅ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਮਰ ਦੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੜ੍ਹਾਅ 'ਪ੍ਰਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ' ਕਰਨ ਦਾ ਪੜ੍ਹਾਅ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਮਰ ਦੇ ਪੜ੍ਹਾਅ 'ਤੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਕਿਹੜੇ ਰੰਗ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਘੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਤਕ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਜਰਬੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ, ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਦੀ 'ਜਗਬੀਤੀ' ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਅਤੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤਕ, ਉਹ ਖੁਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹੋਏ ਹਾਦਸਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੀ 'ਹੱਡਬੀਤੀ' ਹੈ। 'ਜੱਗਬੀਤੀ' ਅਤੇ 'ਹੱਡਬੀਤੀ' ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੁਮੇਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ, ਕੀ ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਵਾਪਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਤਜਰਬਾ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ ਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਟੀ.ਵੀ. ਉੱਪਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੁਪਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਸਾਡੇ ਹੀ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹਨ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਸੀਰੀਅਲ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਘਰ, ਤੁਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਏ ਗਏ ਲੱਗਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਕਥਾ-ਮੋੜ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾ ਸਿਮ-ਸਿਮ', 'ਛੱਪਰ ਪਾੜਕੇ' ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਅਮੀਰੀ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ 'ਹੱਡਬੀਤੀ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਹ ਆਮ-ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮਾਏ ਗਏ ਸੀਰੀਅਲ ਵੀ 'ਤਲਿਸਮੀ' ਹੀ ਹਨ।

ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਤਾਂ ਬਚਪਨ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਦੇ ਭੰਬਲਭੁਸੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡੀ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਟੀ.ਵੀ. 'ਤੇ ਚੰਦਰਕਾਂਤਾ, ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ,

ਸ਼ਾਕਾ-ਲਾਕਾ ਬੁੰਮ-ਬੁੰਮ ਵਰਗੇ ਸੀਰੀਅਲ ਦੇਖਦੀ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਵਰਤਾਰਾ ਹੋਰ ਹੈ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ 'ਆਦੀ' ਹੋਣ ਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਸੀਰੀਅਲ ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਚੱਲਦੇ ਹਨ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਸੀਰੀਅਲ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦਿਨ ਦਾ ਸੀਰੀਅਲ ਖਤਮ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦਾ ਸੀਰੀਅਲ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖਣ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸ ਸੀਰੀਅਲ ਲਈ ਦੌੜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਇਕ 'ਨਸ਼ਾ' ਜਿਹਾ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

1. ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝੀਏ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 'ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਦਾ ਨਸ਼ਾ' ਜਾਂ ਹੋਰ ਚਮਤਕਾਰੀ-ਚਕਾਚੌਂਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲਾ ਕੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦਿਵਾਰੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,
2. ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਕ ਘਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।
3. ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਅ ਵੇਲੇ, ਜਦੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜੱਦੋ ਜਹਿਦ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾਂ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼, ਹਤਾਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਹੀ।

ਟੀ. ਵੀ. ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਗਾਥਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀਰੀਅਲ ਤਾਂ ਕੀ ਬਨਾਉਣੇ, ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ, ਵਧੀਆ ਲਿਖਤਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਸੀਰੀਅਲ ਬਨਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਕਿਸਤ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੀਰੀਅਲ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ? ਟੀ.ਵੀ. ਨਾਲ ਲੋਕ ਜੁੜਣਗੇ ਕਿਵੇਂ?

ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਟੀ.ਵੀ. ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਹੁਣ ਇੰਟਰਨੈੱਟ। ਸੱਚੀਉਂ ਹੀ ਤਹਿਲਕਾ ਹੈ—ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਘੱਟ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਈਬਰ ਕੈਫੇ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਘਰਾਂ ਤਕ ਅਜੇ ਇਹ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਵੈਬਸਾਈਟ ਰਾਹੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਇਕ

ਹੋਰ ਧੁੰਧਲਾ ਪੱਖ ਹੈ 'ਪੋਰਨੋਸਾਈਟਸ' ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਲੀਊ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਵੈਬਸਾਈਟ ਹੈ। ਪੋਰਨੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਸੀ.ਡੀ. ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ। ਪਰ ਵੈਬਸਾਈਟ ਦਾ ਅਸਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਈਬਰ ਕੈਫੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਕੈਬਿਨ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਤਹਿਤ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੈਬਸਾਈਟ 'ਤੇ ਕੋਈ ਤਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ 'ਆ ਯਾਰ ਤੈਨੂੰ ਦਿਖਾਈਏ ਨਜ਼ਾਰੇ।' ਨਸ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਈ ਲੁਕਵੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਪਰ 'ਵੈਬਸਾਈਟ' ਲਈ ਤਾਂ ਸਾਈਬਰ ਕੈਫੇ ਮੌਜੂਦ ਨੇ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਇਹ ਕੇਂਦਰ 'ਸੈਕਸ ਦੇ ਅਹਾਤੇ' ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ।

ਗਿਆਨ ਵੰਡਣ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਚਾਹੇ ਟੀ.ਵੀ. ਅਤੇ ਚਾਹੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ। ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਲਵੋ ਤਾਂ ਵੀ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਉਹ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ।

ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਲਈ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਵੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਦਰਅਸਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ 'ਤੇ ਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਢੋਂਗ ਰੱਚਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ। ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਕਰੋ ! ਬਸ। ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ, ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖਿੱਝਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ? ਟੀ.ਵੀ. ਨੂੰ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਘਰੇ ਖੁਦ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ? ਕੀ ਕੇਬਲ ਦਾ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲਗਵਾਇਆ ਹੈ ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਕੀ ਕਰੀਏ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਹੈ, ਘਰ ਦੇ ਬੜਾ ਦਬਾਅ ਪਾ

ਰਹੇ ਨੇ। ਬੱਚੇ ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਛੱਡਦੇ। ਘਰੇ ਨਹੀਂ ਲਗਵਾਵਾਂਗੇ, ਪੜ੍ਹੋਸ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖ ਆਉਣਗੇ। ਹੁਣ, ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ, ਆਪਣੇ ਹੱਥ-ਵੱਸ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।' ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਦੂਸਰੀ ਦਲੀਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਕਾਢ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਮਹਾਂਯੰਤਰ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ।

ਇਕ ਕਿੱਸਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਵੀਮਿੰਗ ਪੂਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬੱਚੇ ਗਿਰ ਕੇ ਡੁੱਬ ਗਏ। ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ/ਇਲਾਕਾ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਸਵੀਮਿੰਗ ਪੂਲ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਇਕ ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਨਾ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾ ਡੁੱਬੇ। ਕੀ ਇਹ ਸਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ? ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤੈਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਹ ਡੁੱਬਣ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਣ ? ਇਹ ਸਹੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੀਰੀਅਲਾਂ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਬਾਬਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਜੋ ਵੀ ਕੁਝ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕਵੇਂ ਭਾਵ ਕੀ ਹਨ ?

ਗੱਲ ਉੱਥੇ ਮੁੱਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਛੱਡਾਂਗੇ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਧੂਹ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮਾਪੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ : ਇਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਲੋੜ

ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼-ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਭਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਧਿਆਂ 'ਤੇ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਸੰਭਾਲਣੀ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ।

ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੀ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਜ਼ਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਚੀਰਨੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੋਵੇ।

ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਕੋਈ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਚਮਤਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਬੱਚਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਂਦੇ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬਣ ਕੇ ਉੱਠ ਖਲੋਵੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਮਰ ਜਾਂ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ, ਜੋ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਝ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਹੈ।

ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ, ਭਾਵੇਂ ਇੰਝ ਜਾਪੇ ਕਿ ਮਾਨਸਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਚੰਗੀ ਖੁਰਾਕ, ਚੰਗੀਆਂ ਸਿਹਤਮੰਦ ਆਦਤਾਂ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ-ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੈਕਸ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਭਾਵੇਂ ਸਰੀਰਕ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸਮਝ, ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸਮਾਜਿਕ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਭ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਸਾਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕਿੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕੀ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਕ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਨੌਜਵਾਨ ਦਾ ਆਪਣੀ

ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨਾਲ ਤਕਰਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤਾ ਰਿਹਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਬੋਲ-ਚਾਲ-ਢਾਲ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਕ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ 'ਮੁੰਡੇ ਜੰਮਣ ਤੇ ਕੰਧਾਂ ਕੰਬਣ' ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਜਦੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਮਕਾਨ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕਰੇਗਾ ਭਾਵ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਕਰੇਗਾ ਜਾਂ ਘਰ ਵੇਚ ਕੇ ਨਵਾਂ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੇਗਾ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਹਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਆਪਣਾ ਨਵਾਂ, ਕੁਝ ਵੱਖਰਾਪਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਸਦੇ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸੋਚਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਥੋਪਦੇ ਹਾਂ।

ਦਰਅਸਲ ਨੌਜਵਾਨ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ, ਉਸ ਉਮਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਸੈਕਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਈ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਜਾਣੂ ਹਨ। ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੁਚੇਤ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਅਜੇ ਅਨਜਾਣ ਹੀ ਹੈ।

ਬੁੱਧੀ, ਮਨ, ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ, ਸਵੈ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਇਕ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਜਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲਦਾ-ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਰ-ਪੈਰ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਹਰ ਸਵਾਲ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਜਵਾਬ ਹੈ...ਵਗੈਰਾ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਪਾਸ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਬੜੀ ਅਹਿਮ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਭਰਮ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਜਾਂ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਤਾ ਹੋਵੇ। ਇੰਝ ਕਹੀਏ, ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾ

ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਬੱਚੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹਨ ; ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਾਣ ਦੇਣਗੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ—ਤੇ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖੋ ਜਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਲ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਵੇ ਹੀ ਨਾ ਜਾਂ ਗ਼ਲਤ ਹੋਵੇ ।

ਮਾਂ-ਪਿਉ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ । ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਅਜਿਹਾ ਉਸਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਜਲਦੀ ਕਿਤੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਕੇ ਨਕਾਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ, ਉਸਦੇ ਮਾਪੇ ਕੋਈ ‘ਚੰਗੇ-ਗਾਈਡ’ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ । ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹੋਮ-ਵਰਕ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਲਿਖ ਕੇ ਲਿਆਵੇ । ਉਸ ਨੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਪਾਪਾ, ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ?’ ‘ਬੇਟੇ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਦਾਦੀ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਸੀ, ਰੱਬ ਨੇ ਭੇਜਿਆ ਤੈਨੂੰ ।’ ਫਿਰ ਉਸ ਦਾ ਅਗਲਾ ਸਵਾਲ ਸੀ, ‘ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ’ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਇਵੇਂ ਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਦਾਦੀ ਲਿਆਈ, ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਨਾਨੀ ।’ —ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਤਾਂ ਫਿਰ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ?’ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਨਘੜਤ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ । ਬੱਚਾ ਗੰਭੀਰ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, ‘ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ, ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਰਮਲ ਡਲਿਵਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ।’ ਅਸੀਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਣਜਾਣ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ‘ਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਬਿੱਲਾ ਲਾ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਪਰਕ ਅਤੇ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ।

ਅੱਜ ਮੀਡੀਆ ਕੋਲ ਅਨੇਕਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੈ । ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਤੋਂ ਦੇਖ ਕੇ, ਬੱਚਾ ਨਵੇਂ ਸਵਾਲ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਇਹ ਇਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਹੀ ਸਵਾਲ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਕਹਿਣਗੇ, ‘ਅਜਿਹੀਆਂ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਗੱਲਾਂ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਸਿਲੇਬਸ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਨਹੀਂ ।’ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਡਾਂਟ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਬੱਚੇ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਆੜੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਇਕ ਦੋ ਸਾਲ ਵੱਡੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਤਾਬਾਂ-ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮੀਡੀਆ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦਾ ਕੀ ਹੈ ?

ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਗ਼ਲਤ ਅਤੇ ਅਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਧੀਨ, ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਉਸ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਅਧਿਆਪਕ ਵਰਗ ‘ਤੇ ਜਾ ਟਿੱਕਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ...। ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ‘ਆਦਰਸ਼’ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਫਿਰ ਉਹ ਕਲਪਿਤ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਕਲਪਿਤ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਆਪਣਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ । ਇਹ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਇਹ ਦੁਨਿਆਵੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਫਿਲਮੀ ਹੀਰੋ ਵਗੈਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੇ ਤੇ ਪਰਦੇ ‘ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਤੇ ਇਹ ਭਰਮ ਵੀ ਛੇਤੀ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਇਸ ਕਲਪਿਤ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਗਿਰਫ਼ਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵਰਗਾ ਦਿਖਣਯੋਗ ਚਰਿੱਤਰ-ਕੱਪੜੇ, ਵਾਲ, ਗਹਿਣੇ, ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਰਾਹੀਂ ਵਿਚਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਏ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਅਧੀਨ ਹੀ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੋਗਲੇ ਤੇ ਖੋਖਲੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਦਰਸ਼ ‘ਰੱਬ’ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਨਾ ਸੁਣਦਾ, ਬੋਲਦਾ ਤੇ ਨਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣਾ ਗਿਲਾ-ਗੁੱਸਾ-ਸ਼ਿਕਵਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿ-ਸੁਣਾ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅੱਜ ਮੀਡੀਆ ‘ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਜਕੜ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ‘ਆਦਰਸ਼’ ਦੀ ਲੋੜ ਵੇਲੇ, ਮੀਡੀਆ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਗ਼ਲਤ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਹੀਏ ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ‘ਆਦਰਸ਼’ ਥੋਪਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਆਦਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸੁੰਦਰਤਾ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਦੀ, ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਅਮੀਰ ਹੋਣ ਦੀ, ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਖੇਡ ਉਭਾਰਣ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜੀ-ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ ਨਾਲ ਜੋੜਣਾ । ‘ਆਦਰਸ਼’ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕਿਸੇ ਖਲਾਅ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਤੋੜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਮੀਡੀਆ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ, ਇਸ ਖਲਾਅ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰਦਾ ਹੈ ।

ਕਿਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੀ

ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸਮਝ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਤਕ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਠੋਸ ਫ਼ੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿ ਸੈਕਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਨਾ । ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਇਹ ਸੋਚ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਆਪੇ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਾਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਿਖਾਇਆ । ਨਾਲੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ?'

ਠੀਕ ਹੈ, ਮੰਨ ਲਈਏ, ਪਰ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਨਾ । ਜਾਨਵਰ ਜਿਸ ਵੀ ਉਮਰ 'ਤੇ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਰੋਕ ਜਾਂ ਬੰਦਿਸ਼ ਨਹੀਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਨੇਮ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੈਕਸ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਲਈ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਕਿਸ ਨਾਲ ਸੈਕਸ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਨਾਲ ਨਹੀਂ । ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕੁਝ ਨੇਮ ਬਣਾਏ ਤੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਚੱਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਦੱਸਣਾ ਪਵੇਗਾ । ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਹਵਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਲੜਕੇ ਵਿੱਚ ਵੀਰਯ ਬਣਨਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੈਕਸ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੈਕਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਸਮਾਜ ਜੋ ਅਸੀਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ, ਉਸ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਦੱਸਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ । ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨਿਯਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਉਮਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੜਾਅ ਹੋਵੇ ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਲੜਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਜ਼ਿਕਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਸਤਰੀ-ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਸੈਕਸ ਸੁਭਾਅ ਕੀ ਹੈ ਇਹ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ । ਜਦੋਂ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਅਨਜਾਣ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਮੀਡੀਆ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਮੀਡੀਆ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਫਿਲਮਾਂ, ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਫਿਲਮਾਂਕਣ, ਸੀਰੀਅਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਭੜਕਾਉਂਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਮਰਜ਼ੀ ਗੀਤ ਹੋਵੇ, ਲਫਜ਼ ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਣ, ਪਰ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਜਾ ਕੇ 'ਸੁਪਨਦੋਸ਼' ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਮਝ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ, ਕਿਸ਼ੋਰ ਜਾਂ ਤਾਂ 'ਤਾਕਤ-ਜਵਾਨੀ ਵਾਲਿਆਂ' ਦੇ ਅੱਡੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੀ ਉਕਸਾਹਟ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਸੈਕਸ ਹਾਰਮੋਨਜ਼ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਅੰਤ੍ਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ਤੇ ਮੀਡੀਆ ਉਲਟਾ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਨਾਲ ਮਨ ਬੇਚੈਨ ਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਇਕਾਗਰਤਾ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਸੈਕਸ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹੀ ਨੇ । ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰਕ ਹੈ, ਉਹ ਜਿਗਿਆਸੂ ਵੀ ਨੇ, ਭਾਵੇਂ ਪਰਿਪੱਕ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਉਹ ਕਿੰਤੂ-ਪਰੰਤੂ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਬਲਬੂਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਤੇ ਨਵਾਂਪਨ ਵੀ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ, ਇਕ ਰਾਹ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਰਾਹ ਕਿਸ ਨੇ ਦੱਸਣਾ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ ਫਰਜ਼ ਤਾਂ ਹੈ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ । ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨੇੜੇ ਹਨ । ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਹੋਣ ਤਕ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੂਲੀਅਤ ਹੈ । ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ, ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਬਾਰੇ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਹਰ ਪਲ ਸਿਖਾਉਣਾ ਵੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਨਿਪਟਾਉਣਾ, ਉਸ ਦੀ ਸਰੀਰਕ-ਮਾਨਸਿਕ ਲੋੜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦਾ ਹੈ ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਮੂਹਿਕ ਹੈ । ਉਹ ਪੂਰੀ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਗਾਈਡ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਉਮਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਮਾਨਸਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸੈਕਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਵੱਲ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇੱਥੇ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਸਿਖਲਾਈਯੁਕਤ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਕ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਵਿਧੀਵਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ-ਮਾਪੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਹਨ ।

ਹੁਣ ਕੋਈ ਇਹ ਕਹੇ ਕਿ 'ਸਕੂਲ ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜੀਦਾ ਹੈ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੇਖਣ, ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਣ ।' ਤੇ ਉੱਪਰ ਅਧਿਆਪਕ ਸੋਚਣ ਕਿ 'ਜੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਲੱਗਦੇ ਹਨ' ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਗੱਲ ਨਾ ਬਣੇ । ਪਰ ਅੱਜ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਕੋਈ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹੋਰ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ । ਨਾਲ ਹੀ ਇੰਝ ਕਹੀਏ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਰਗ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਸਮਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਸਾਡਾ ਮੀਡੀਆ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਸੋਚ ਕੇ ਦੇਖੋ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਫਿਕਰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੀਡੀਆ ਨੂੰ ਕੀ ਸਿਰ ਦਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਹੀ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕੀ ਕਦੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸੀਰੀਅਲ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇ ? ਹਾਂ ! ਉਹ ਕੁੜੀ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ । ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜਿਊਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਕੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਜੋ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਫੂਕ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਕੀ ਕਦੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਸਰਾਭਾ ਜਾਂ ਅਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ ਸੀਰੀਅਲ ਬਣਿਆ ਹੈ ? ਕੀ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਧਾਰਾਵਾਹਿਕ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ? ਕੀ ਹਿੰਸਾ, ਲੜਾਈ, ਮੁਹੱਬਤ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਚਮਕ-ਦਮਕ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ?

'ਪਛਾਣ ਸੰਕਟ' ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਕਿਸੇ ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਵੇਗਾ । ਕਿਸੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਚੁਰਾਹੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ । ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਤਾ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਰਾਜਸੀ ਨੇਤਾ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ

ਨਾਲ ਫੁਸਲਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਸਮੈਕ ਦੇ ਵਿਉਪਾਰੀ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ ਜਾਂ ਕਈ ਤਾਕਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਬੈਂਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਦਾਸ, ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ । ਉਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਖੁਦ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਭਟਕ ਗਏ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ।

ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਬੱਚਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਪਨੇ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ । ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਪਰ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦਬਾਅ ਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਤੂੰ ਡਾਕਟਰ ਬਣਨਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਇੰਜੀਨੀਅਰ...ਤੂੰ ਯੇ ਤੇ ਤੂੰ ਵੇ । ਮੀਡੀਆ ਵੀ ਸੁਪਨੇ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ । ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ । ਸੀਰੀਅਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤਕ । ਸੁਪਨੇ ਦੇਖਣਾ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ । ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿਹਰਾ ਸੁਪਨਿਆਂ ਤੇ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਬੋਝਦਾ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ, ਹੋਰ ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਸੁਖਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਿਆ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਲਪਨਾ ਹੀ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਦਬਾਅ, ਹਰ ਇਕ ਦਬਾਅ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤੋੜ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਸੁਪਨੇ ਅਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਣ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵੱਧ ਗੱਲ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਅਜੋਕੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਬਣਤਰ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਏ-ਚਾਚੇ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਮਾਮੇ-ਮਾਸੀਆਂ, ਭੂਆ ਆਦਿ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਨਾ ਹੋ ਕੇ, ਬੱਚੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ । ਕੁਝ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਬਚਪਨ ਵੀ ਦਾਦੀ-ਨਾਨੀ ਜਾਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਤਾਈ-ਚਾਚੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਹੁਣ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰੀ, ਅਰਧ-ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਥਾਈਂ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ । ਹਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਖੁਦ ਸਾਂਭਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਪਸੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਂਦੇ । ਪਿਤਾ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਕੇ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢਦਾ । ਖਪਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ

ਤੇ ਮਹਿੰਗਾਈ ਵੀ ਕਹਿ ਲਈਏ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੈੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਅਚੇਤ/ ਸੁਚੇਤ ਖਿੱਚ ਨੇ, ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕੰਮ-ਧੰਦਾ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਾਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ/ਨਾਨਾ-ਨਾਨੀ ਹਨ ਵੀ, ਉੱਥੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲਣ। ਮਾਂ-ਪਿਉ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਲਣ, ਵੱਡੇ ਹੋਣ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਸਮਾਂ। ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਜੁੜਣਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦਾ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ। ਅੱਜ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹਰ ਪਲ, ਹਰ ਮੌਕੇ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਕੋਲ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਦੀ, ਹਰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਉਲਝਣ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦੀ, ਲਗਾਵ ਅਤੇ ਨੇੜਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਰੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਕੀ-ਕੀ ਘਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜੇ ਇਕ ਯੰਤਰ ਨਾਲ, ਬੈਂਡ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਘੁਮਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਡੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਸੌਗਾਤ ਆਪਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਸਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਲੱਗੀ ਮਿਹਨਤ, ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਗੇ।

ਅਸੀਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਨਿਘਾਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੀਡੀਆ ਨੂੰ ਕੋਸਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸੂਰਵਾਰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੀਡੀਆ ਨੌਜਵਾਨਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ; ਪਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਹ ਸੋਚੀਏ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੰਗਿਆਈ-ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝੀਏ ਕਿ ਅੱਛੇ-ਬੁਰੇ, ਫ਼ਾਇਦੇ-ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ ਕੌਣ ਦੱਸੇਗਾ।

ਜਵਾਨੀ ਕੋਈ ਬਿਲਕੁਲ ਅੱਡ ਪੜਾਅ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੀਡੀਆ ਨਾਲੇ ਹੈ ਕਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ? ਇਸ ਦਾ ਅਕਸਰ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਹੁਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਖਾਸ 'ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ' ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਹੱਥ। ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਕ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਮੀਡੀਆ—ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸੋਚੀਏ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਕਿਸ ਨੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ? ਜੇ ਟੀ.ਵੀ. ਉੱਪਰ ਆਉਂਦਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਾਨੂੰ ਬੁਰਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੇਬਲ ਕਟਵਾਉਣ ਦਾ ਹੀਆ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ? ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਨਵੇਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਫੇਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੀਰੀਅਲਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ? ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਿਛੋਕੜ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ? ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸਤਿਹਾਰਾਂ ਦੀ ਚਮਕ-ਦਮਕ ਦੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਵਿਵੇਕ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਬੱਚੇ ਦੇ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਪਰਕ ਸੂਤਰਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਨੰਬਰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਥੱਪਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਉੱਥੇ ਮੀਡੀਆ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ, ਖ਼ਾਮੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਦਾ ਸੋਖਾ ਜਿਹਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਲਿਆ ਕਿ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰਨ ਮੀਡੀਏ 'ਤੇ ਪਾ ਦੇਈਏ ਤੇ ਆਪ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਈਏ। ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੱਥ-ਵੱਸ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦਰਅਸਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਰਗ ਨੂੰ, ਇਕ ਤਰਫ਼ਾ ਹਮਲੇ ਲਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

